γρηγοριος ο παλαμας

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΝ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΕΤΟΣ ΝΔ' ΙΟΥΛΙΟΣ - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1971 ΤΕΥΧΟΣ 624

ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ ΤΟΥ ΠΑΡΟΝΤΟΣ ΤΕΥΧΟΥΣ

ΑΡΘΡΑ

Ἰωάν. Σ. Ρωμανίδης, Ἰωάν. Κ. Κορναράκης
Ἰωάν. Δ. Καραβιδόπουλος, Γρ. Α. Λαρεντζάκης
Ἀ. Γιομπλάκης, Ι. Ε. Ἀναστασίου, Γ. Α. Τσανανᾶς
Ἠλίας Τσιβίκης, Χαρ. Κ. Παπαστάθης

ΧΡΟΝΙΚΑ - ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Πρωτοπρ. Κ. Α. Π., Π. Ρόκκος

Γ. Α. Τσανανᾶς, Στ. Χ. Μαντζούκας

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ
ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ, ΤΟΥ Π. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ κ. ΛΕΩΝΙΔΟΥ
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1917
ΙΔΡΥΤΗΣ: Ο ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ (†)
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΙΩΑΝ. Ε. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ, ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: Π. Σ. ΡΟΚΚΟΣ, ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΗΣ
ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: Γ. Α. ΤΣΑΝΑΝΑΣ, ΘΕΟΛΟΓΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρωτοπρ. Ἰωάννου Σάββα Ρωμανίδου
Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ΟΙ ΑΓΙΟΙ ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΙΟΣ ΕΛΛΗΝΕΣ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΙ ΛΑΤΙΝΩΝ ΕΙΣ ΣΛΑΥΟΥΣ ΕΝΑΝΤΙ ΦΡΑΓΚΩΝ *

Παναγιώτατε,
Μακαριώτατε,
Μακαριώτατοι,
Σεβασμιώτατοι,
Ἀγαπητοὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφοί.

Κατὰ τὰ μέσα τοῦ 9ου αἰῶνος ὁ Πατριάρχης καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Κων)πόλεως, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν τότε Ὀρθοδόξων Παπῶν τῆς Πρεσβυτέρας Ῥώμης ἡτοίμαζον μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας ἱεραποστολικὸν ἐπιτελεῖον διὰ τὴν ἐκχριστιάνισιν τῶν Σλαύων κατὰ τὸ ὀρθόδοξον δόγμα. Ἤδη δὲ εἰργάζοντο Φράγκοι ἱεραπόστολοι διὰ τὸν ἴδιον σκοπόν. Χρήζει προσοχῆς τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ κατὰ τὴν σεπτὴν πανήγυριν ταύτην ἑορταζόμενοι ἐκ Θεσσαλονίκης αὐτάδελφοι καὶ ἐν τῷ πανσέπτῳ ναῷ τούτῳ λατρεύοντες Ἅγιοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος ἀπεστάλησαν εἰς τοὺς ἐντὸς τῆς φραγκικῆς κυριαρχίας καὶ ἐπιρροῆς Σλαύους.

Τῷ 794 οἱ Φράγκοι κατεδίκασαν τὴν Ζ΄ Οἰκ. Σύνοδον. Παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τοῦ Πάπα Ῥώμης καὶ τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων τῷ 808 οἱ Φράγκοι ἀνεκήρυξαν τῷ 809 εἰς δόγμα τὴν κακόδοξον προσθήκην τοῦ Filioque εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως. Ὁ τότε

* Ὁμιλία γενομένη τῇ 11ῃ Μαΐου 1971 εἰς τὸν ἱ. ναὸν Ἁγ. Δημητρίου ἐν Θεσ)νίκῃ κατὰ τὴν διορθόδοξον θ. λειτουργίαν ἐπὶ τῇ μνήμῃ τῶν ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου.

Πάπας τῆς Ῥώμης Λέων Γ΄ ἀπήντησεν διὰ τῆς χαράξεως τοῦ συμβόλου ἄνευ τῆς προσθήκης ἐπὶ δύο ἀργυρῶν πλακῶν ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Πέτρου μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς· «ταῦτα Λέων ἔθηκα δι' ἀγάπην καὶ φύλαξιν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως».

Διὰ τῆς καταδίκης τῆς Ζ΄ Οἰκ. Συνόδου καὶ διὰ τῆς δογματοποιήσεως τοῦ Filioque, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τοῦ Πάπα Ῥώμης καὶ τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ὁ φράγκος ἡγεμὼν Κάρολος ὁ γνωστὸς εἰς τὴν Δύσιν ὡς Μέγας ἐκήρυξεν τὴν δογματικὴν ὑπεροχὴν τῶν Φράγκων ἔναντι τῶν Λατίνων καὶ Ἑλλήνων καὶ τὸν δογματικὸν πόλεμον ἵνα χρησιμεύσῃ ἡ φραγκικὴ ὀρθοδοξία διὰ τὴν ἐκτόπισιν τῆς δῆθεν πλάνης ἢ ὀπισθοδρομικῆς θεολογίας τῶν ἑλληνολατίνων καὶ διὰ τὴν ἑδραίωσιν καὶ μονιμοποίησιν τῆς φραγκικῆς ἐπεκτεινομένης κυριαρχίας, ἡ ὁποία ἤδη συμπεριελάμβανε μεγάλα τμήματα τῆς σημερινῆς Γαλλίας, Ἑλβετίας, Γερμανίας, Αὐστρίας καὶ τῆς πρὸ ὀλίγου κατακτηθείσης βορείου καὶ μέσης Ἰταλίας.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Πρεσβυτέρας Ῥώμης διὰ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου αὐτῆς εἶχε τὴν ἄμεσον δικαιοδοσίαν ἐπὶ τῆς Λατινικῆς μέσης Ἰταλίας καὶ μέρους τῆς ἑλληνικῆς κάτω Ἰταλίας. Ὅμως ἡ λατινικὴ μέση Ἰταλία, συμπεριλαμβανομένης τῆς Ῥώμης, ἀπεσπάσθη ἀπὸ τὴν Κων)πολιν καὶ περιῆλθεν εἰς τοὺς Φράγκους, ἐνῷ ἡ ἑλληνικὴ κάτω Ἰταλία παρέμεινε πολιτικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὴν Κων)πολιν. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀποστολῆς τῶν Ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου ἡ κυριαρχία τῶν Φράγκων ἐπὶ τῆς μέσης Ἰταλίας εἶχε κάπως χαλαρωθῆ.

Ἐνῷ οἱ τότε Ὀρθόδοξοι Πάπαι ἐπέτρεπον τὴν ἐν τῇ λατρείᾳ χρῆσιν ἄλλων γλωσσῶν, οἱ Φράγκοι ἐπέμενον εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν ὡς μέσον κυριαρχίας καὶ ἀφομοιώσεως τῶν ὑπ' αὐτῶν κατακτηθέντων λαῶν καὶ ἑνώσεως τῶν χριστιανῶν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῶν.

Ἐνώπιον τοῦ φραγκογερμανικοῦ τούτου κινδύνου οἱ Ἕλληνες ἐκινήθησαν δραστηρίως διὰ τὴν διάσωσιν τῆς ἐν τῇ Δύσει Ὀρθοδοξίας καὶ τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας τῶν Λατίνων καὶ Σλαύων, ὡς καὶ διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῶν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν τῆς αὐτοκρατορίας εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν, αἱ ὁποῖαι συνώρευον τώρα μετὰ τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ φραγκικοῦ κράτους.

Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς ὡς καὶ διὰ τὴν ὀρθὴν κατήχησιν καὶ στερέωσιν τῶν Σλαύων ἐν τῇ ἀληθεῖ εὐσεβείᾳ τοῦ Χριστοῦ ἀπεφασίσθη ἡ χρῆσις τῆς σλαυϊκῆς γλώσσης καὶ τοῦ Ὀρθοδόξου συμβόλου τῆς πίστεως, ἡ ἀντικατάστασις τοῦ φραγκικοῦ συμβόλου μὲ τὸ Ὀρθό-

δοξον εἰς τοὺς ἤδη ὑπὸ τῶν Φράγκων βαπτισθέντας, καὶ ἐπὶ πλέον ἀπεφασίσθη αἱ νέαι ὑπὸ τῶν ἑορταζομένων ἱδρυθεῖσαι ἐκκλησίαι νὰ ὑπάγωνται εἰς τὴν Πρεσβυτέραν Ῥώμην.

Μετὰ τὰς πρώτας ἐπιτυχίας των οἱ Ἀπόστολοι τῶν Σλαύων ἐπεσκέφθησαν τὸν Πάπαν Ἀδριανὸν τὸν Β΄, ὁ ὁποῖος ἐνέκρινε τὸ ἔργον αὐτῶν ὑπὲρ τῆς σλαυϊκῆς γλώσσης καὶ ἐναντίον τοῦ φραγκικοῦ Filioque. Κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν ταύτην ἐξεδήμησε πρὸς Κύριον ὁ Ἅγιος Κύριλλος καρεὶς μοναχός. Ὁ Ἅγιος Μεθόδιος ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος καὶ ἐγκατεστάθη ὑπὸ τοῦ Πάπα ὡς Ἀρχιεπίσκοπος Σιρμίου ἐν Παννονίᾳ, ἡ ὁποία εὑρίσκετο πολιτικῶς ἐντὸς τῆς κυριαρχίας τῶν Φράγκων καὶ ἐκκλησιαστικῶς ἐντὸς τῆς γερμανικῆς μητροπόλεως Σαλτσβούργου τῆς Βαυαρίας.

Οἱ Βαυαροὶ συνέλαβον τὸν Ἅγιον Μεθόδιον, τὸν ἐδίκασαν, τὸν καθήρεσαν καὶ τὸν ἐφυλάκισαν. Ἔπειτα ἀπὸ δύο καὶ ἥμισυ ἔτη τῇ ἐπεμβάσει τοῦ Πάπα Ἰωάννου τοῦ Η΄ ἀπελύθη καὶ ἐγκατεστάθη εἰς Μοραβίαν, ὅπου εἰργάσθη μέχρι τῆς πρὸς Κύριον ἐκδημίας αὐτοῦ περὶ τὸ 885.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐν Μοραβίᾳ ποιμαντορίας τοῦ Ἁγίου Μεθοδίου οἱ Φραγκογερμανοὶ ἐνήργουν διὰ τὸν ἀφανισμὸν τοῦ ἔργου τῶν Ἑλλήνων ἱεραποστόλων. Ἔτυχον δὲ οὗτοι τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ ὑποτελοῦς Πάπα Στεφάνου τοῦ Ε΄ ὁ ὁποῖος ἀνεγνώρισε τὰ αἰτήματα τῆς ἐν Μοραβίᾳ φιλογερμανικῆς μερίδος καὶ ἀνέδειξε τὸν ἀρχηγὸν αὐτῆς εἰς διάδοχον τοῦ Ἁγίου Μεθοδίου. Ὁ νέος ἀρχιεπίσκοπος ἀπηγόρευσε τὴν σλαυϊκὴν γλῶσσαν ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ ἐπέβαλεν τὸ φραγκικὸν σύμβολον. Οὕτως ὁ ἄμεσος σκοπὸς τῆς ἀποστολῆς τῶν Ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου ἀπέτυχε.

Οἱ κυριώτεροι συνεργάται καὶ μαθηταὶ τοῦ Ἁγίου Μεθοδίου ἐξωρίσθησαν καὶ κατέφυγον εἰς Βουλγαρίαν. Ἄλλοι πωληθέντες καὶ ἐν Βενετίᾳ ἀγορασθέντες ἐστάλησαν εἰς Κων)πολιν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Βουλγαρίαν. Οὕτω μετεφέρθη τὸ ἔργον τῶν Ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου εἰς τοὺς ἐλευθέρους Σλαύους μὲ ἀποτέλεσμα τὴν σὺν τῷ χρόνῳ κατὰ τὸ ὀρθόδοξον δόγμα ἐκχριστιάνισιν τοῦ μεγαλυτέρου μέρους τοῦ σλαυϊκοῦ κόσμου.

Παρ' ὅλας τὰς ὀξείας περὶ τοῦ θέματος τῆς Βουλγαρίας προκυψάσας διενέξεις μεταξὺ Κων)πόλεως καὶ τοῦ φιλοφράγκου Πάπα Νικολάου τοῦ Α΄, οἱ ἐν Κων)πόλει ὑπεύθυνοι ἀπεφάσισαν τελικῶς νὰ παραχωρήσουν τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν τῆς Βουλγαρίας εἰς τὴν

Πρεσβυτέραν Ῥώμην, ἀλλὰ δὲν ἐδέχθη τοῦτο ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων.

Τότε πάπας καὶ φίλος τοῦ Μεγάλου Φωτίου ἦτο Ἰωάννης ὁ Η΄, ὁ ὁποῖος ἐπενέβη διὰ τὴν ἀποφυλάκισιν τοῦ Ἁγίου Μεθοδίου, ὡς εἴδομεν, καὶ συμμετεῖχεν εἰς τὸν ἀναθεματισμὸν τῶν μὴ ἀποδεχομένων τὴν Ζ΄ Οἰκ. Σύνοδον Φράγκων καὶ εἰς τὴν καταδίκην τοῦ φραγκικοῦ Filioque κατὰ τὴν Η΄ Οἰκ. Σύνοδον τοῦ 879 [1].

Εἶναι γενικῶς ἀποδεκτὸν σήμερον ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Πρεσβυτέρας Ῥώμης ἐδέχθη τὴν ἐπὶ Μεγάλου Φωτίου καταδικάσασαν τὸ Filioque Οἰκ. Σύνοδον. Παραλλήλως οἱ Φράγκοι ἐθεώρουν τοὺς ἀποδεχομένους τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων καὶ τοὺς μὴ ἀποδεχομένους τὸ Filioque καὶ κυρίως τὸν Μέγαν Φώτιον [2] ὡς αἱ-

---

[1] Ἡ Σύνοδος ἀναθεματίζει 1) τοὺς μὴ ἀποδεχομένους τὴν Ζ΄ Οἰκ. Σύνοδον (Mansi C.C. XVII, 493 - 496), καὶ 2) τοὺς προσθέσαντάς τι εἰς τὸ σύμβολον (αὐτόθι, 516 - 517) χωρὶς ὅμως νὰ κατονομάζωνται οἱ ἐν λόγῳ αἱρετικοί, πρᾶγμα πρωτοφανὲς ἐν τοῖς πρακτικοῖς καὶ ὅροις Οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν Συνόδων. Ἡ τακτικὴ αὐτὴ ἐξηγεῖται βάσει τῆς πρὸς Φώτιον προσαφθείσης εἰς τὰ πρακτικὰ προσωπικῆς ἐπιστολῆς τοῦ πάπα Ἰωάννου Η΄, ἐν ᾗ παρακαλεῖ ἵνα ἐπιτραπῇ ἡ διὰ τῆς πειθοῦς προσπάθεια νὰ ἀπαλειφθῇ τὸ Filioque, τὸ ὁποῖον «οὐκ ἔστι παγιωθὲν ἐκ πολλῶν ἐνιαυτῶν καὶ διὰ ταῦτα καλῶς ἔχειν ἔδοξεν ἡμῖν, ἵνα μὴ μετὰ βίας ἀναγκασθῇ τις παρ' ἡμῖν ἐᾶσαι τὴν προσθήκην, ἣν ἔφθασεν ἐν τῷ συμβόλῳ προσθεῖναι» (αὐτόθι, 525). Ἐφ' ὅσον προηγουμένως διεβεβαίωσε τὸν Φώτιον ὅτι ἐν Ρώμῃ δὲν εἰσήχθη ἡ προσθήκη ἐν τῷ συμβόλῳ (αὐτόθι, 525) τὰ ὑπὸ τοῦ Πάπα γραφέντα ταῦτα σημαίνουν σαφῶς ὅτι ἐφοβεῖτο τὴν διὰ τῆς βίας ἐπιβολὴν τῆς προσθήκης καὶ ἐν Ρώμῃ, ἐὰν ἐρεθισθοῦν οἱ Φράγκοι. Ὁ φόβος αὐτὸς ἐξηγεῖ ἐπίσης καὶ τὰ ὑπὸ Μεγάλου Φωτίου διπλωματικῶς ἐν τῇ Συνόδῳ λεχθέντα διὰ τοὺς μὴ ἀποδεχομένους τὴν Ζ΄ Οἰκ. Σύνοδον· «ἴσως παρά τισιν ἐστὶν ἀμφιβολία. φήμη μὲν γὰρ τοιαύτη περιαγγέλλεται. τὸ δὲ ἀληθὲς οὔπω καὶ μέχρι νῦν ἐπιστάμεθα» (αὐτόθι, 493). Ὁ φόβος οὗτος τοῦ πάπα ἔναντι τῶν Φράγκων καὶ φιλοφράγκων ἐξηγεῖ ἐπίσης διατὶ τὰ θέματα περὶ Ζ΄ Οἰκ. Συνόδου καὶ Filioque παραλείπονται ἐν ταῖς ὁδηγίαις τοῦ πάπα πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους του εἰς τὴν Σύνοδον ὡς ἐπίσης διατί αἱ ὁδηγίαι αὐταὶ κατεγράφησαν εἰς τὰ πρακτικά. Δηλαδὴ ἐγένετο διπλωματικὴ προσπάθεια ἵνα μὴ φανῇ ὁ πάπας ἐχθρικῶς διακείμενος ἔναντι τῶν Φράγκων.

[2] Ἐξ αἰτίας ἐπιστολῶν τοῦ φιλοφράγκου Πάπα Νικολάου Α΄ ἔγραψαν Φράγκοι θεολόγοι καὶ ἐπίσκοποι κατὰ τῶν «αἱρετικῶν» Ἑλλήνων. Ἐκ τῶν ἔργων τούτων διασώζονται τρία· 1) Liber adversus Graecos, τοῦ Aeneas τῶν Παρισίων (Migne, P. L. 121, 685 - 762). 2) Contra Graecorum opposita, τοῦ Ratramnus τοῦ Corbie (αὐτόθι, 225 - 346) καὶ 3) Responsio de fide S. Trinitate contra Graecorum haeresim, τῆς Συνόδου τῶν Γερμανῶν Ἐπισκόπων (αὐτόθι, 119, 1201 - 1212).

ρετικοὺς βάσει τῶν ἀποφάσεων τῶν ἐπὶ Μεγάλου Καρόλου φραγκικῶν Συνόδων τοῦ 794 καὶ τοῦ 809. Ὅταν οἱ Φράγκοι κατέλαβον ὁριστικῶς πλέον τὸν θρόνον τοῦ Πάπα Ῥώμης τὸν 11ον αἰῶνα καὶ ἐπέβαλον διὰ τῆς βίας φιλοφράγκους καὶ φράγκους ἐπισκόπους ἐπέβαλον τότε καὶ τὸ Filioque καὶ τὸ νέον φραγκικὸν περὶ πάπα δόγμα διὰ τὴν καθυπόταξιν τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ μόνον τότε ἔπαυσαν οἱ ἐν Ἰταλίᾳ φραγκεύσαντες Λατῖνοι νὰ ἀναγνωρίζουν τὴν ἐπὶ Φωτίου Οἰκ. Σύνοδον τοῦ 879 καὶ ἀντ' αὐτῆς παραδέχθησαν σὺν τῷ χρόνῳ καὶ παραδέχονται ἐπισήμως μέχρι σήμερον ὡς Η' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον τοῦ 869 τὴν καθαιρέσασαν τὸν Μέγαν Φώτιον. Μάλιστα ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἡ ἐσφαλμένη ἀντίληψις ὅτι ἐν αὐτῇ ὁ Μέγας Φώτιος κατεδικάσθη καὶ ὡς αἱρετικός.

Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν μία φραγκικὴ ἀντίληψις περὶ αἱρέσεως καὶ σχίσματος ἐπὶ Μεγάλου Φωτίου μετεφέρθη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης καὶ ἔκτοτε ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Δύσιν ἡ φραγκικὴ παράδοσις, ὅτι τὸ σχίσμα μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Λατίνων ἤρχισεν οὐσιαστικῶς κατὰ τὸν 9ον αἰῶνα ἐπὶ Μεγάλου Φωτίου, ὁ ὁποῖος κατεπολέμησε τὸ περὶ Filioque δόγμα.

Τὰ περὶ δευτέρου σχίσματος καὶ καταδίκης τοῦ Φωτίου τῆς μεταγενεστέρας φραγκολατινικῆς παραδόσεως ἀπορρίπτονται σήμερον ὑφ' ὅλων τῶν ἱστορικῶν, ἀλλ' αἱ γενόμεναι προσπάθειαι ἐξηγήσεως τῆς ὑπάρξεως τοῦ λεγομένου μύθου τῶν Δυτικῶν περὶ δευτέρου σχίσματος καὶ περὶ δευτέρας ὑπὸ τοῦ Πάπα Ἰωάννου τοῦ Η' καταδίκης τοῦ Φωτίου κάμουν ἓν σοβαρὸν σφάλμα, διότι οἱ Δυτικοὶ Χριστιανοί, ρωμαιοκαθολικοὶ καὶ διαμαρτυρόμενοι, ἀδυνατοῦν νὰ συλλάβουν ἢ νὰ λάβουν σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν τὸ γεγονὸς ὅτι εὑρίσκοντο ἐν διαστάσει δογματικῇ καὶ ἐκκλησιαστικῇ οἱ ἐν Ἰταλίᾳ κυρίαρχοι Φράγκοι καὶ οἱ κατακτηθέντες Ὀρθόδοξοι Λατῖνοι [3]. Συντελεῖ εἰς τὴν σύγχυσιν ταύτην ἡ κατὰ καιροὺς βιαία κατάληψις τοῦ θρόνου τοῦ Πάπα Ῥώμης ὑπὸ φιλοφράγκων ἢ φράγκων ἐπισκόπων, τοὺς ὁποίους οἱ Δυτικοὶ ἱστορικοὶ ἐμφανίζουν ὡς σωτῆρας τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν

[3] Κατὰ τὸν 9ον, 10ον καὶ ἀρχὰς τοῦ 11ου αἰῶνος οἱ ὀλίγοι ἐναπομείναντες ἀμιγεῖς Λατῖνοι τῆς περιοχῆς τῆς Ρώμης εἶχον ἀποστροφὴν πρὸς τοὺς Λογγοβάρδους καὶ Φράγκους κατακτητὰς καὶ συνεχῶς ἐπανεστάτουν κατὰ τῆς κυριαρχίας αὐτῶν καὶ κατὰ τῶν ὑπὸ τῶν Φράγκων ἐπιβληθέντων παπῶν καὶ τῇ βοηθείᾳ τῆς Κων)πόλεως ἐπεκράτησαν ἐπὶ τὸ πλεῖστον φιλέλληνες καὶ Ὀρθόδοξοι Πάπαι μέχρι τὸ 1009.

τῶν φιλελλήνων Λατίνων τῆς μέσης Ἰταλίας. Ἐπὶ Μεγάλου Φωτίου ὑπῆρχε μόνιμον σχίσμα καὶ συγχρόνως δὲν ἔγινε δογματικὸν σχίσμα. Δηλαδὴ πρέπει νὰ ξεχωρίσωμεν σαφῶς τοὺς Φράγκους ἀπὸ τοὺς Λατίνους. Μεταξὺ Φράγκων καὶ Ὀρθοδόξων ὑπῆρχε μόνιμον σχίσμα ἐξ αἰτίας τῆς Ζ′ Οἰκ. Συνόδου καὶ τοῦ Filioque. Ἀλλὰ μεταξὺ Λατίνων καὶ Ἑλλήνων οὔτε ὑπῆρχε οὔτε ἔγινε ἐπὶ Φωτίου δογματικὸν σχίσμα, ἀφοῦ εἰς τὰ θέματα ταῦτα ὑπῆρχε ἀπόλυτος συμφωνία [4]. Οἱ Λατῖνοι καὶ Ἕλληνες τοῦ 9ου αἰῶνος ἐθεώρουν ἀλλήλους ὡς Ὀρθοδόξους καὶ τοὺς Φράγκους ὡς ἑτεροδόξους, ὡς φαίνεται σαφῶς ἀπὸ τὰς κατὰ τῶν Φράγκων ἀποφάσεις τῆς ἐπὶ Φωτίου Η′ Οἰκ. Συνόδου περὶ εἰκόνων καὶ Filioque [5] καὶ ὡς φαίνεται τόσον σαφῶς ἀπὸ τὸ ἔργον τῶν Ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, οἱ ὁποῖοι ἐκήρυξαν τὸ ὀρθόδοξον σύμβολον ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ φραγκικὸν ὡς ὑπηρέται καὶ ἀντιπρόσωποι τῶν Ὀρθοδόξων Παπῶν τῆς Πρεσβυτέρας Ῥώμης.

Ἐπὶ δύο αἰῶνας, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 794 καὶ 809, ὅτε οἱ Φράγκοι κατεδίκασαν τὴν Ζ′ Οἰκ. Σύνοδον καὶ ἐδογμάτισαν τὸ Filioque, μέχρι τοῦ 1009 ἢ 1014, ὅτε εἰσήχθη ὁριστικῶς τὸ Filioque εἰς τὸ σύμβολον ἐν Ῥώμῃ, ἠγωνίσθησαν σκληρῶς οἱ ἐν Ἰταλίᾳ Ὀρθόδοξοι Λατῖνοι νὰ διατηρήσουν τὴν πίστιν τῆς Ζ′ καὶ Η′ Οἰκ. Συνόδου [6]. Παρὰ τὰς

---

[4] Δηλαδὴ ἡ ὑπὸ τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἀναγνώρισις ὡς Πατριάρχου Κων)πόλεως τοῦ Ἰγνατίου καὶ μὴ ἀναγνώρισις τοῦ Φωτίου εἶχε χαρακτῆρα κανονικὸν καὶ οὐχὶ δογματικόν. Ὁ περὶ Filioque ἀγὼν τοῦ Φωτίου ἐγένετο κατὰ τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ Φράγκων ἱεραποστόλων καὶ τῶν φιλοφράγκων Λατίνων ἀλλ' οὐχὶ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης, ἐν ᾗ τὴν μεγίστην πλειοψηφίαν καὶ κυριαρχίαν εἶχον οἱ φιλέλληνες Λατῖνοι, οἵτινες ἐθεώρουν ἑαυτοὺς ὡς Ρωμαίους, δηλαδὴ Ρωμηούς, μὲ αὐτοκράτορα ἐν Κων)πόλει ἢ Νέᾳ Ρώμῃ. Ἐν τῇ Ἐγκυκλίῳ Ἐπιστολῇ του πρὸς τοὺς τῆς Ἀνατολῆς ἀρχιερατικοὺς θρόνους καταγγέλλει ὁ Φώτιος τοὺς ἐν Βουλγαρίᾳ ἱεραποστόλους (Φράγκους) ἐπὶ αἱρέσει, ἀλλὰ διαχωρίζει ἀπ' αὐτοὺς τὸν πάπαν τῆς Ρώμης, διὰ τὸν ὁποῖον ἀρκεῖται εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ περὶ τυραννίδος καὶ ἀνατροπῆς ἐκκλησιαστικῶν θεσμῶν κατηγορίαν, ἥτις ἔφθασεν εἰς Κων)πολιν ἐξ Ἰταλίας. Ἴδε ἐπιστολὴν ἐν Ι. Καρμίρη, Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα, τομ. Ι (1960), σ. 328 - 329.

[5] Ἴδε ἀνωτέρω ὑποσημ. 1.

[6] Εἰς τὰ δυτικὰ ἐγχειρίδια ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῶν ρωμαιοκαθολικῶν καὶ προτεσταντῶν ἡ ἐξασκηθεῖσα ψήφῳ κλήρου καὶ λαοῦ κανονικὴ κυριαρχία τῶν ρωμαίων φιλελλήνων ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ πάπα Ρώμης περιγράφεται ὡς κάτι τὸ κακόν, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἀπηλλάγη ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης τῇ ἐπεμβάσει ἁγίων Φράγκων αὐτοκρατόρων. Εἰς τὰς φραγκικὰς πηγὰς οἱ ὡς ἀνήθικοι πάπαι ἐμφανισθέντες εἶναι πάντοτε φιλέλληνες καὶ οἱ φιλοφράγκοι πάπαι εἶναι πάντοτε οἱ ἅγιοι.

πιέσεις τῶν Φράγκων οἱ φιλέλληνες Λατῖνοι τῆς μέσης Ἰταλίας ἠρνήθησαν ἐπὶ δύο αἰῶνας νὰ προσθέσουν τὸ Filioque εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως. Τελικῶς ὅμως κατέλαβον τὸν θρόνον τῆς Ῥώμης οἱ φιλοφράγκοι καὶ τῷ 1014 ὁ Πάπας Βενέδικτος ὁ Η΄ προσέθεσεν ὁριστικῶς τὸ Filioque εἰς τὸ σύμβολον. Μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ τελευταίου φιλέλληνος Ὀρθοδόξου Πάπα τῆς Ῥώμης Ἰωάννου τοῦ ΙΗ΄ τῷ 1009 διεγράφη ὁ πάπας ἀπὸ τὰ δίπτυχα τῶν Ἀνατολικῶν Πατριαρχείων καὶ ἔκτοτε ἐπικρατεῖ μέχρι σήμερον τὸ σχίσμα.

Τὰ ἀναθέματα τοῦ 1054 δὲν ἦσαν λοιπὸν οὔτε ἡ ἔναρξις οὔτε ἡ αἰτία τοῦ σχίσματος ὡς ἰσχυρίζονται πολλοί. Μετὰ τὰ γεγονότα τῶν ἀναθεματισμῶν τοῦ 1054 ὁ Πατριάρχης Κων)πόλεως Μιχαὴλ Κηρουλάριος περιέγραψε τὰ συμβάντα εἰς δύο ἐπιστολάς του πρὸς τὸν Πατριάρχην Ἀντιοχείας Πέτρον τὸν Γ΄[7]. Ἐπειδὴ πρὸ τῆς Πατριαρχείας του ὁ Κηρουλάριος ἦτο ἐν δημοσίᾳ ὑπηρεσίᾳ καὶ οὐχὶ ἐντρυφὴς περὶ τὰ τῆς ἐκκλησίας ἱστορικὰ ἐνόμιζεν ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ πάπα διεγράφη τῶν διπτύχων ἀπὸ τὸν 7ον αἰῶνα[8] καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὁ Πέτρος τὸν διορθώνει[9]. Πάντως εἶναι σαφὲς ὅτι ὁ Κηρουλάριος δὲν διέγραψε τὸ ὄνομα τοῦ πάπα ἀπὸ τὰ δίπτυχα, ἀλλ' ἐκληρονόμησε τὸ σχίσμα, διὰ τὸ ὁποῖον εἶχε τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἦτο πολὺ παλαιόν. Ὅτι πρόκειται περὶ πραγματικοῦ σχίσματος φαίνεται σαφῶς ἀπὸ τὴν ἑξῆς πρὸς Πέτρον ἔντονον φράσιν· «καὶ ἔκτοτε καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἀποτμηθῆναι τῆς καθ' ἡμᾶς ἁγιωτάτης καὶ καθολικῆς Ἐκκλησίας τὸν πάπαν»[10].

Ἀφοῦ πρῶτον διορθώνει τὸν Κηρουλάριον εἰς τὴν ἀναφερθεῖσαν ἱστορικὴν παραδρομὴν ὁ Πέτρος διαβεβαιοῖ ὅτι καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ δὲν μνημονεύεται ὁ πάπας ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν· «Ἐπὶ δὲ τούτοις κἀγὼ μάρτυς ἀπαράγραπτος, καὶ ἄλλοι σὺν ἐμοὶ τῶν τῆς Ἐκκλησίας ἐλλογίμων πολλοί, ὅτι ἐπὶ τῷ μακαρίτῃ πατριάρχῃ Ἀντιοχείας κυρῷ Ἰωάννῃ, ὁ πάπας τῆς Ῥώμης Ἰωάννης καὶ αὐτὸς ἀκούων, ἐν τοῖς ἱεροῖς διπτύχοις ἀνεφέρετο». Πρόκειται δηλαδὴ περὶ τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ ΙΗ΄ τοῦ παραιτηθέντος καὶ εἰς μοναστήριον ἀποσυρθέντος τῷ 1009[11]. Ὁ

---

[7] Migne P. G. 120, 781 - 796, 816 - 820.

[8] Αὐτόθι, 788 - 789.

[9] Αὐτόθι, 797 - 800.

[10] Αὐτόθι, 789.

[11] Ἴδε F. Mourret, History of the Catholic Church, London 1941, τομ. 4, σ. 90 - 91.

Πέτρος συνεχίζει· «Καὶ ἐν Κων)πόλει δὲ πρὸ χρόνων τεσσαράκοντα καὶ πέντε εἰσελθὼν εὗρον ἐπὶ τοῦ μακαρίτου πατριάρχου κυροῦ Σεργίου τὸν δηλωθέντα πάπαν ἐν τῇ θείᾳ μυσταγωγίᾳ μετὰ τῶν ἄλλων πατριαρχῶν ἀναφερόμενον. Ὅπως δὲ ὕστερον ἡ αὐτοῦ ἐξεκόπη ἀναφορά, καὶ δι' ἣν αἰτίαν ἀγνοῶ»[12]. Δηλαδὴ ὁ Πέτρος δὲν γνωρίζει διατί διεκόπη τὸ μνημόσυνον τοῦ πάπα Ἰωάννου, ἐνῷ ἐμνημονεύετο. Ἐξ ἄλλων πηγῶν γνωρίζομεν ὅτι παρῃτήθη[13] καὶ ὅτι ὁ διάδοχος αὐτοῦ Πάπας Σέργιος Δ' δὲν συμπεριελήφθη εἰς τὰ δίπτυχα, ἐπειδὴ εἰς τὴν ἐπὶ τῇ ἐνθρονίσει αὐτοῦ συστατικὴν ἐπιστολὴν συμπεριέλαβε τὸ Filioque[14].

Εἰς τὴν πρώτην πρὸς Πέτρον ἐπιστολήν του ὁ Κηρουλάριος ἠρώτησεν, ἐὰν ἀληθεύῃ ἡ φθάσασα εἰς τὴν ἀκοήν του φήμη ὅτι μνημονεύει τὸν πάπαν εἰς τὰ δίπτυχα[15]. Παραπονούμενος ὁ Πέτρος ἀπήντησε «Ὅτι πρὸ ἐξετάσεως καὶ τελείας καταλήψεως τὸ μὴ γεγονὸς ὡς γεγονὸς ἐξ ἀκοῆς ματαίας παρέστησας. Πῶς γὰρ καὶ ἔμελλον τέως αὐτὸν ἐγὼ ἀναφέρειν τὸν πάπαν, μὴ τῆς κατὰ σὲ ἁγίας Ἐκκλησίας ἀναφερούσης αὐτόν, τρόφιμος ὢν ταύτης, καὶ ζηλωτὴς εἴ καί τις ἄλλος, ἔργῳ καὶ λόγῳ τὰ ταύτης πρεσβεῖα σεμνύων καὶ μεγαλύνων ἀεί;»[16]. Διὰ τοῦτο παρακάτω παραγγέλλει εἰς τὸν Κηρουλάριον· «Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων οὕτως ἔχων, πλεῖον οὐδέν σε βούλομαι περὶ τῆς τοῦ πάπα ἀναφορᾶς προσεξεργάσασθαι»[17].

Τὰ γραφόμενα ταῦτα τοῦ Πέτρου ἀπαντοῦν εἰς τοὺς ἐμφανίσαν-

---

[12] Migne P.G 120, 800.

[13] Ἴδε ἀνωτέρω ὑποσημ. 11.

[14] A. Michel, Humbert und Kerullarius, Paderborn 1924 - 1930, τομ. 1, σ. 20 - 40. Πρβ. G. Every, The Byzantine Patriarchate, London 1947, σ. 149.

[15] Migne P.G. 120, 788.

[16] Αὐτόθι, 797.

[17] Αὐτόθι, 800. Οἱ Ἄγγλοι G. Every, ἴδε ἀνωτέρω ὑποσημ. 14, σ. 156, καὶ Steven Runciman, The Eastern Schism, London 1956, σ. 65 ἑξῆς, παραλείπουν εἰς τὴν ἀγγλικὴν μετάφρασιν τὸ «σε» ἀπὸ τὰ γραφέντα ταῦτα καὶ οὕτως ἐμφανίζουν τὸν Μιχαὴλ διαφωνοῦντα πρὸς Κηρουλάριον περὶ ὑπάρξεως σχίσματος καὶ ὡς ἐμμένοντα εἰς τὸ μνημόσυνον τοῦ πάπα ἐν τοῖς διπτύχοις. Φαίνεται ὅτι καὶ ἡμέτεροι ἐν Κων)πόλει ἀκολουθοῦν τὴν ἑρμηνείαν ταύτην καὶ βάσει αὐτῆς νομίζουν ὅτι 1) τὸ σχίσμα ἤρχισεν τῷ 1054, ἀλλὰ 2) ὅτι ἀφεώρα μόνον τὴν Κων)πολιν καὶ Ρώμην καὶ ὄχι τὰ Πατριαρχεῖα Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων.

τας τὸν Πατριάρχην Ἀντιοχείας ὡς διαφωνοῦντα πρὸς τὸν Πατριάρχην Κων)πόλεως Κηρουλάριον περὶ τοῦ μνημοσύνου καὶ ὑπάρξεως σχίσματος καὶ ἰσχυριζομένους ὅτι τὰ ἀναθέματα τοῦ 1054 εἶναι ναὶ μὲν ἡ ἀρχὴ τοῦ σχίσματος ἀλλὰ ἀφοροῦν εἰς μόνον τὰς Ἐκκλησίας Ῥώμης καὶ Κων)πόλεως καὶ ὅτι τὰ ἄλλα Πατριαρχεῖα παρέμειναν ἡνωμένα μετὰ τοῦ πάπα μὴ δίδοντα οὔτε εἰς τὸ **Filioque** σημασίαν [18]. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ Filioque ὁ Πέτρος παραμένων πιστὸς εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς Η΄ Οἰκ. Συνόδου γράφει· «Κακὸν δέ, καὶ κακῶν κάκιστον, ἡ ἐν τῷ ἁγίῳ Συμβόλῳ προσθήκη... Τοὺς δὲ προστεθέντας τι ἢ ἀφαιροῦντάς τι, ἀναθεματίζομεν»[19].

Ἑπομένως ἡ ἁπλῆ ἄρσις τῶν ἀναθεμάτων τοῦ 1054 δὲν δύναται νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἕνωσιν. Ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν πρὸ τοῦ 1054 κατάστασιν πάλιν σχίσμα εὑρίσκομεν μεταξὺ Λατίνων καὶ Ἑλλήνων ἐξ αἰτίας τοῦ Filioque Ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν πρὸ τοῦ 1009 κατάστασιν ἄνευ τοῦ Filioque ἐν Ῥώμῃ ἕνωσιν εὑρίσκομεν μεταξὺ Λατίνων καὶ Ἑλλήνων, ἀλλὰ σχίσμα μεταξὺ Φράγκων καὶ Ὀρθοδόξων ἐξ αἰτίας τῆς Ζ΄ Οἰκ. Συνόδου καὶ τοῦ Filioque.

Τὸ ὅτι παραδέχονται σήμερον καὶ ρωμαιοκαθολικοὶ ἱστορικοὶ ὅτι ὁ Πάπας Ἰωάννης ὁ Η΄ ἐδέχθη ὡς Η΄ Οἰκ. Σύνοδον τὴν ἐπὶ Μεγάλου Φωτίου Σύνοδον τοῦ 879 καὶ τὸ ὅτι οἱ Ὀρθόδοξοι διάδοχοι αὐτοῦ δὲν ἀπεκήρυξαν τὴν πρᾶξιν ταύτην, ἀλλὰ ἀντιθέτως ἐφήρμοσαν τὰς περὶ Ζ΄ Οἰκ. Συνόδου καὶ περὶ Filioque ἀποφάσεις αὐτῆς μὴ ἐπιτρέποντες τὴν προσθήκην ἐν τῷ συμβόλῳ, σημαίνει ὅτι τὰ πιστὰ τέκνα τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων τῶν Σλαύων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου ἔχομεν τὸ ἱερὸν καθῆκον, τὸ ἐπιβεβλημένον καὶ ἀπὸ τοὺς Ὀρθοδόξους Πάπας τῆς Ῥώμης πρὸ τοῦ 1009, νὰ ἐπιδιώξωμεν τὴν ἐξάλειψιν τοῦ σχίσματος οὐχὶ διὰ τῆς ἄρσεως τῶν ἀναθεμάτων τοῦ 1054, ἀλλὰ διὰ τῆς ἄρσεως τοῦ Filioque καὶ τῶν προϋποθέσεων καὶ ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ.

Αὐτὴν τὴν παρακαταθήκην παρέλαβον οἱ ἐκ Θεσσαλονίκης Ἅγιοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος ἀπὸ τοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους καὶ Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀπὸ τὰ πέντε τότε Ὀρθόδοξα Πατριαρχεῖα Ῥώμης, Κων)πόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων, αὐτὴν τὴν παρακαταθήκην παρέδωσαν εἰς ἡμᾶς, αὐτὴν τὴν παρακαταθήκην ὀφείλομεν νὰ φυλάξωμεν καὶ νὰ διακηρύξωμεν. Ἀμήν.

---

[18] Ἴδε ἀνωτέρω ὑποσημ. 17.

[19] Migne P. G 120, 804 - 805.

Ἰωάν. Κων. Κουναράκη
Ἐντεταλμένου Ὑφηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Ο ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ

Πολλὰ γεγονότα καὶ περιστατικὰ τοῦ ἀτομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου ὑπογραμμίζουν σήμερον τὴν μόνωσιν, ἐντὸς τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος ζῇ. Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος εἶναι «μόνος». Οἱ ψαλμικοὶ στίχοι· «Ὡμοιώθην πελεκᾶνι ἐρημικῷ, ἐγεννήθην ὡσεὶ νυκτοκόραξ ἐν οἰκοπέδῳ... ἐγενόμην ὡς στρουθίον μονάζον ἐπὶ δώματος» (Ψαλ. 101, 7 - 8), ἐκφράζουν σήμερον λίαν παραστατικῶς τὴν ἐμπειρίαν τῆς μονώσεως, τὴν ὁποίαν ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος βιοῖ εἰς τὸ βάθος τῆς προσωπικότητός του.

Πράγματι! Μία μεθοδικὴ ἔρευνα τοῦ ἀσυνειδήτου βάθους τῆς προσωπικότητος θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ καταδείξῃ εὐχερῶς τὰς πολλὰς ὄψεις καὶ φάσεις τῆς βιώσεως τῆς τραγικῆς μοναξιᾶς τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου ὡς διάχυτος καὶ ἄμεσος ἐμπειρία ἡ μόνωσις τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς κοινὸν μυστικὸν καὶ βαθέως προσωπικὸν βίωμα τοῦ καθ' ἡμέραν βίου. Τὸ μέγεθος δὲ τῆς τραγικότητος τῆς τοιαύτης μονώσεως τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου ἐξαίρεται πρωτίστως ἀπὸ τὸ γεγονὸς τοῦ ἐπιφανειακοῦ πλούτου τῆς συγχρόνου κοινωνικότητος. Τὸ τραγικὸν δηλαδὴ ἔγκειται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι μόνος ἐντὸς τῆς πληθωρικῆς του κοινωνικότητος.

Ὁ σύγχρονος κοινωνικὸς βίος, διαμορφούμενος καὶ διὰ τῶν ἰσχυρῶν ἐπιδράσεων τῶν τεχνολογικῶν προόδων, ἐμφανίζει ἐξωτερικῶς ὁλονὲν αὐξανομένας τὰς δυνατότητας τῆς ἐπικοινωνίας καὶ συσχετίσεως τῶν ἀτομικῶν του μονάδων. Οὕτω λ.χ. τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας, τῆς τηλεπικοινωνίας, τῆς ἀναψυχῆς καὶ διασκεδάσεως, ἡ διαμόρφωσις τῆς ὁμαδικῆς διαβιώσεως ἐντὸς τῆς πολυκατοικίας, ὁ συνεχῶς διογκούμενος πληθυσμὸς τῶν ἀστικῶν κέντρων, τὰ ἀναρίθμητα διεθνῆ καὶ τοπικὰ συνέδρια, ἡ «ἐτικέττα» καὶ αἱ ἀμοιβαῖαι παντοειδεῖς κοινωνικαὶ σχέσεις, παρέχουν τὴν εἰκόνα μιᾶς καταπληκτικῆς, ἐν συγκρίσει μὲ

ἄλλας ἐποχάς, προσεγγίσεως μεταξὺ τῶν ἀνθρωπίνων μονάδων τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Ἀλλ' ἡ πληθωρικὴ ἐξωτερικὴ κοινωνικότης δὲν ἐκφράζει τὸ γνήσιον βάθος τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς μας. Ἀντιθέτως παραποιεῖ τὴν πραγματικότητα καλύπτουσα ἐπιμελῶς τὸ τραγικὸν βίωμα τῆς μονώσεως καὶ τῆς «ἀπογνώσεως». Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐνῷ ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος ἐμφανίζεται ἐξωτερικῶς κοινωνικός, ὅσον ποτὲ ἄλλοτε, ἐσωτερικῶς εἶναι μόνος, τραγικῶς μόνος.

Τὸ ἐρώτημα: εἰς ποῖον λόγον εἶναι δυνατὸν νὰ ὀφείλεται ἡ τραγικὴ ἀντίφασις μεταξὺ μονώσεως καὶ πληθωρικῆς κοινωνικότητος, εἶναι ἀσφαλῶς εὔλογον. Ἡ ἀπάντησις ὅμως εἰς αὐτὸ δὲν εἶναι εὔστοχος, ἐὰν δὲν τυγχάνῃ προϊὸν μεθοδικῆς διερευνήσεως τοῦ βυθοῦ τῆς προσωπικότητος ἐν συνδυασμῷ πρὸς τοὺς παράγοντας, οἱ ὁποῖοι διαμορφώνουν τὸν ἀτομικὸν καὶ κοινωνικὸν βίον. Ὑπὸ τὰς προϋποθέσεις αὐτὰς ἡ προσπάθεια πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς ἀπαντήσεως θὰ ἐτερματίζετο εἰς τὴν διαπίστωσιν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι μόνος, διότι εἶναι ἀποξενωμένος ἀπὸ τὸν γνήσιον ἑαυτόν του. Ὡς λέγει ὁ Γκαῖτε καὶ ἐπικυροῖ ἡ ἐπιστημονικὴ ψυχολογικὴ ἐμπειρία· «Ὅταν μᾶς λείπῃ ὁ ἑαυτός μας, μᾶς λείπουν ὅλα». Ὅταν εἶναι κανεὶς ἀποξενωμένος ἀπὸ τὸ γνήσιον βάθος τοῦ ἑαυτοῦ του, εἶναι μόνος καὶ ὅταν εἰσέτι διαβιοῖ ἐντὸς πληθωρικῆς κοινωνικότητος.

Ἡ ἀποξένωσις ἀπὸ τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον ἀπησχόλησε καὶ ἀπασχολεῖ ἀδιαλείπτως τὴν ψυχολογίαν, ἡ ὁποία διερευνᾷ τὸ βάθος τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος. Εἷς δὲ ἐκ τῶν πρωτεργατῶν τῆς ψυχολογικῆς αὐτῆς κατευθύνσεως, ὁ ἑλβετὸς ψυχίατρος C. G. Jung, ὑποστηρίζει ἐπιγραμματικῶς, ὅτι ἡ διάστασις μεταξὺ ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ψυχικῆς πραγματικότητος εἶναι σήμερον ἀβυσσώδης. Κατ' αὐτόν, ἐνῷ ἐξωτερικῶς ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος εἶναι εἷς εὐγενὴς εὐρωπαῖος, ἐσωτερικῶς εἶναι πάντοτε ὁ υἱὸς ἑνὸς παλαιολιθικοῦ ἀνθρώπου. Τὸ γεγονὸς τοῦτο δεικνύει, ὅτι ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος χρησιμοποιεῖ εἰς μεγαλύτερον μέτρον καὶ βαθμὸν τὸ «προσωπεῖον» (Maske) διὰ νὰ προσαρμόζεται εἰς τὰς κοινωνικὰς καὶ διαπροσωπικάς του σχέσεις. Ἐξωτερικῶς λοιπὸν εἶναι κοινωνικός, ἀλτρουϊστής, «φιλάνθρωπος», «προοδευτικὸς» καὶ κοσμοπολίτης, ἐσωτερικῶς ὅμως εἶναι ἀκατέργαστος καὶ ἀδιαφοροποίητος, διότι ἀγνοεῖ καὶ ἑπομένως παραμελεῖ τὴν ἐσωτερικὴν ψυχικὴν πραγματικότητα.

Ὁπωσδήποτε σχεδὸν ἅπαντες οἱ ἐρευνηταὶ τοῦ βάθους τῆς προσωπικότητος ἐπισημαίνουν ἰσχυρὰς συγκρούσεις, συγκλονιστικὰς δυσαρμονίας καὶ ἐσωτερικὰς ἀντιφάσεις, αἱ ὁποῖαι δραματοποιοῦν τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὑπογραμμίζουν τὸ «ἀδιέξοδον» καὶ τὴν τραγικότητα τοῦ ὑπαρξιακοῦ του προβλήματος.

Βεβαίως ἡ χριστιανικὴ ἀνθρωπολογία καὶ γενικῶς ἡ χριστιανικὴ ἀποκάλυψις ὑπενθυμίζει ἀκαταπαύστως, εἰς πᾶσαν δηλ. ἐποχήν, τὸν ἐσωτερικὸν διχασμὸν τῆς προσωπικότητος καὶ οὕτως ἐπικυροῖ ἑκάστοτε τὴν σχετικὴν πρακτικὴν ἐμπειρίαν τῆς ἐπιστημονικῆς ψυχολογικῆς ἐρεύνης. Ἀλλ' ἡ ἔντασις τοῦ διχασμοῦ τούτου ὡς καὶ τῶν συναφῶν ψυχικῶν συγκρούσεων κατὰ τὴν παροῦσαν ἐποχὴν ἀφυπνίζει τοὺς σκεπτομένους ἀνθρώπους καὶ συνιστᾷ τραγικὴν πρόκλησιν κατὰ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Τὴν πρόκλησιν αὐτὴν συναντᾷ κανεὶς εἰς τὰ διάφορα εἴδη τῆς πνευματικῆς παραγωγῆς ὡς ἐναγώνιον ἀναζήτησιν τοῦ μέσου, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος θὰ δυνηθῇ νὰ ὑπερνικήσῃ τὰς ἐσωτερικὰς ψυχικάς του δυσχερείας. Τὸ θέατρον, ὁ κινηματογράφος, τὸ μυθιστόρημα, ἡ ποίησις, ἡ μουσική, ὁ φιλοσοφικὸς στοχασμὸς καὶ ἄλλα πνευματικὰ προϊόντα ἐκφράζουν δραματικῶς καὶ ἐνσαρκώνουν μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς τέχνης τὸν ἐνδόμυχον πόθον τοῦ ἀνθρώπου τούτου δι' ἐσωτερικὴν εἰρήνην καὶ «λύτρωσιν». Ποῖον πνευματικὸν λοιπὸν μέσον θὰ δυνηθῇ νὰ «καταλλάξῃ τὰ διεστῶτα» ἐντὸς τῆς ἐσωτερικῆς ψυχικῆς πραγματικότητος καὶ νὰ ἀποκαταστήσῃ ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου τὴν ἁρμονίαν τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν καὶ τῶν συναισθημάτων, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀναμορφωθῇ τὸ «ἀρχαῖον κάλλος» τῆς προσωπικότητος αὐτοῦ; Ἰδοὺ τὸ ἐρώτημα, τὸ ὁποῖον τίθεται ὡς συγκλονιστικὸν τῷ ὄντι πρόβλημα ἐνώπιον παντὸς ἁρμοδίου νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν λύτρωσιν τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου.

Ἡ ἀπάντησις, ἡ ὁποία προσφέρεται ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς ἀποκαλύψεως ὡς μοναδικὴ λύσις τῶν δεινῶν τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου, εἶναι ἀσφαλῶς ἐκείνη, ἡ ὁποία ὑπογραμμίζει τὴν ἀνάγκην τῆς λυτρωτικῆς σχέσεως μεταξὺ ποιμένος καὶ ποιμαινομένου. Ὁ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ εἶναι ἀναντιρρήτως τὸ πνευματικὸν μέσον, τὸ ὁποῖον, κατ' ἀποκλειστικότητα, δύναται νὰ ἀνασυγκροτήσῃ τὴν ἀν-

θρωπίνην προσωπικότητα καὶ νὰ ἀποκαταστήσῃ πράγματι ἐν αὐτῇ τὸ ἀρχαῖον κάλλος.

Ἀλλὰ τί εἶναι ὁ Ποιμαντικὸς Διάλογος; Δὲν πρόκειται βεβαίως περὶ μιᾶς «διαλογικῆς» δραστηριότητος. Περὶ ἑνὸς ὡρισμένου εἴδους συζητήσεως, ἂν καὶ ἓν τοιοῦτον εἶδος ὁπωσδήποτε ἐνταῦθα ὑποδηλοῦται. Ὁ Ποιμαντικὸς Διάλογος εἶναι πρωτίστως πολύπλοκος πνευματικὴ ἐνέργεια καὶ σχέσις. Ὡς ἔργον εἶναι ἡ ἐξωτερικὴ ἔκφρασις τῆς ἐσωτερικῆς καὶ δυναμικῆς συσχετίσεως ποιμένος καὶ ποιμαινομένου. Διὰ τοῦτο μόνον εἰς τὰ πλαίσια τοῦ Διαλόγου τούτου, ὡς πολυπλόκου ἐσωτερικῆς σχέσεως, ἐξαντλεῖται γνησίως τὸ ὅλον λυτρωτικὸν ἔργον τῆς Ἐκκλησίας. Διότι ἄλλωστε ἂν τὸ ἔργον τοῦτο δὲν ἐκφράζεται καὶ δὲν πραγματώνεται, καὶ εἰς τὰς πλέον ἀσημάντους λεπτομερείας αὐτοῦ, ὡς διάλογος, δὲν δύναται νὰ λυτρώνῃ. Ἡ φιλανθρωπικὴ λ.χ. δραστηριότης, εἰς τὴν ὁποίαν περιορίζεται πολλάκις ἡ ποιμαντικὴ διακονία, δὲν καρποφορεῖ, ἐὰν δὲν πραγματώνεται ὡς διάλογος, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐπαρκεῖ, ἐὰν εἰς τὸν διάλογον τοῦτον περιορίζεται ἀπολύτως.

Ἐὰν καὶ ἐπιπολαίως ἀνατρέξῃ κανεὶς εἰς τὰς πηγὰς τῆς χριστιανικῆς ἀποκαλύψεως, ἀντιλαμβάνεται εὐχερῶς, ὅτι αἱ αὐθεντικαὶ πράξεις Ποιμαντικῆς Διακονίας φέρουν στερεοτύπως τὴν μορφὴν καὶ τὸν τύπον τοῦ Διαλόγου, τῆς δυναμικῆς ἐσωτερικῆς σχέσεως. Εἰς οὐδεμίαν περίπτωσιν τὸ ποιμαντικὸν ἔργον ἐμφανίζεται ὡς μονόλογος, ὁ ὁποῖος διακονεῖ «μακρόθεν» καὶ ἐν τῷ πλαισίῳ ἐξωτερικῶν ποιμαντικῶν τύπων. Οὕτω λ.χ. θὰ ἠδύνατο κανεὶς νὰ ἐπισημάνῃ εἰς τὰς πηγὰς τῆς χριστιανικῆς ἀποκαλύψεως, κατὰ τὴν πρόχειρον εἰς αὐτὰς ἀναδρομήν, τὰ κάτωθι εἴδη τοῦ Ποιμαντικοῦ Διαλόγου·

α) Τὸν διάλογον τῆς δημιουργίας. Ἡ Θεότης διαλέγεται καθ' ἑαυτὴν ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν δημιουργουμένων στοιχείων τῆς ὑπάρξεως (1ον κεφ. Γεν.).

β) Τὸν διάλογον τῆς ἁμαρτίας. Εἰς τὴν ἀρνητικὴν αὐτὴν μορφὴν τοῦ Ποιμαντικοῦ Διαλόγου ὁ ὄφις καὶ ἡ γυνὴ διαλέγονται καὶ ἡ ἁμαρτία, ὁ βασικὸς στόχος τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου, ἐκφράζεται ὡς δυναμικὴ ἐνέργεια καὶ σχέσις (3ον κεφ. Γεν.).

γ) Τὸν διάλογον τῆς ἐνοχῆς. Ὁ Ἀδὰμ «δικάζεται» ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ βίωσις τῶν σταδίων τῆς ἐνοχῆς μᾶς παραδίδεται ὡς ἐξαιρετικῶς σύνθετος διαδικασία καὶ σχέσις. (3ον, 8 - 20).

δ) Τὸν διάλογον τῆς δοκιμασίας. Ὁ Κύριος πειράζεται ἐντὸς τῶν πλαισίων ἑνὸς ἐξόχως δυναμικοῦ διαλόγου (Ματθ. 4, 1 - 11).

ε) Τὸν διάλογον τῆς ποιμαντικῆς εὐθύνης. Ὁ Κύριος παραδίδει εἰς τὸν Ἀπ. Πέτρον τὴν ποιμαντικὴν εὐθύνην κατόπιν συγκλονιστικοῦ διὰ τὸν ἀπόστολον διαλόγου (Ἰωάν. 21, 15 - 19).

στ) Τὸν διάλογον τῆς ἀπολογίας. Ἡ εὐαγγελικὴ εἰκὼν τῆς Κρίσεως εἶναι σύνθεσις στοιχείων διαλόγου (Ματθ. 25, 31 - 46).

ζ) Τὸν διάλογον τοῦ Πάθους. Εἰς τὸν κῆπον τῆς Γεθσημανῆ καὶ ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ βιοῖ ὁ Κύριος τὸν αἱμάτινον διάλογον.

Ἐκ τῶν πρώτων λοιπὸν πηγῶν τῆς χριστιανικῆς ἀποκαλύψεως τεκμαίρεται, ὅτι πᾶσα γνησία μορφὴ τοῦ ποιμαντικοῦ καὶ λυτρωτικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας ἀναπτύσσεται καὶ ἐξαντλεῖται ἐντὸς τῶν πλαισίων μιᾶς δυναμικῆς καὶ ἐσωτερικῆς πνευματικῆς σχέσεως. Ἡ συνειδητοποίησις δὲ αὐτὴ τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου ὡς διαλόγου μεταξὺ ποιμένος καὶ ποιμαινομένου δραστηριοποιεῖ δημιουργικῶς τὸν ποιμένα καὶ προσανατολίζει αὐτὸν ὀρθῶς εἰς πᾶσαν λυτρωτικήν του προσπάθειαν. Θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ ἄσκησις τοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας ὡς Ποιμαντικοῦ Διαλόγου ἀποτελεῖ συγχρόνως τὴν ἀρίστην βίωσιν καὶ ἔκφρασιν τῆς αὐθεντικῆς ποιμαντικῆς εὐθύνης. Διότι ἡ εὐθύνη αὕτη ἀπορρέει μόνον ἀπὸ τὸ αἴτημα τῆς ἀναμορφώσεως ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τοῦ κάλλους τῆς ἀρχαίας εἰκόνος τῆς προσωπικότητός του.

Πράγματι! Ἐὰν κατ' ἐξοχὴν ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος εἶναι «μόνος», διότι εἶναι ἀποξενωμένος ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ὁδηγήσωμεν αὐτὸν εἰς ἐσωτερικὴν ἁρμονίαν καὶ συγκρότησιν, ἐὰν δὲν «διαλεχθῶμεν» μετ' αὐτοῦ («Δεῦτε διαλεχθῶμεν... Βλ. Ἡσ. 1, 18).

Ἐὰν αἱ ἐμπειρίαι τοῦ «τραγικοῦ» καὶ τοῦ «ἀδιεξόδου» συντρίβουν τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον καὶ ἀποδιοργανώνουν παραλυτικῶς τὴν προσωπικότητά του, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ὁδηγήσωμεν αὐτὸν εἰς «νομὰς σωτηρίους», ἐὰν δὲν διεισδύσωμεν εἰς τὸ βάθος τῆς προσωπικότητος αὐτοῦ «διαλεκτικῶς»; Ἐὰν ὁ κόσμος, ὅπως φαίνεται, πορεύεται πρὸς τὴν πνευματικὴν ἐξαθλίωσιν, πῶς θὰ σταματήσωμεν αὐτόν, ἐὰν δὲν ἀναπτύξωμεν μὲ αὐτὸν τὸν λυτρωτικόν μας διάλογον; Τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ πρέπει ἀσφαλῶς νὰ βιοῖ «ὁ καλὸς ποιμὴν» ὡς ἐμπειρίας κατανύξεως καὶ ἐγρηγόρσεως, ἐὰν ἐπιθυμῇ νὰ ἀσκῇ ἔργον ὄντως λυτρωτικόν. Δηλαδὴ πρέπει νὰ βιοῖ τὸν Ποιμαντικὸν Διάλογον ὡς ἔκφρασιν τῆς ποιμαντικῆς του «νήψεως».

Πῶς ὅμως, δηλ. ὑπὸ ποίας προϋποθέσεις εἶ-

ναι δυνατὸν νὰ ἐπιτύχῃ πρακτικῶς ὁ Ποιμαντικὸς Διάλογος, ὡς πολύπλοκος καὶ δυναμικὴ σχέσις: Ἐκ πρώτης ὄψεως θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ παραδεχθῇ κανεὶς τὰς ἑξῆς προϋποθέσεις·

α) Τὸν ἐσωτερικὸν (προσωπικὸν) διάλογον τοῦ ποιμένος. Ὁ ποιμὴν πραγματώνει γνησίως τὸν Ποιμαντικὸν Διάλογον καθ' ὃ μέτρον βιοῖ τὸν προσωπικὸν ἐσωτερικὸν διάλογον. Ὀφείλει δηλ. νὰ γνωρίζῃ νὰ διαλέγεται μὲ τὸν γνήσιον ἑαυτόν του, πρὶν ἢ ἐπιχειρήσῃ διάλογον μὲ τὸ βάθος τῆς προσωπικότητος τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου. Ἄνευ τῆς προϋποθέσεως αὐτῆς ὁ Ποιμὴν δὲν δρᾷ λυτρωτικῶς, διότι θέτει εἰς τὴν διάθεσιν τῆς Ἐκκλησίας τὸ «προσωπεῖον» αὐτοῦ καὶ ὄχι τὴν αὐθεντικὴν ἐσωτερικήν του ἐμπειρίαν. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ἡ ἀσκητικὴ πατερικὴ παράδοσις τῆς ἐρήμου ἐξαντλεῖται κατὰ μέγα μέρος εἰς τὸν ἐσωτερικὸν ἐκλεπτυσμένον διάλογον. Τὰ μεγάλα πνευματικὰ ἀναστήματα τῆς Ἐκκλησίας διέθετον καταπληκτικὸν πλοῦτον ἐμπειρίας ἐσωτερικοῦ διαλόγου.

β) Τὸν προσανατολισμὸν πρὸς τὸν διάλογον. Ὁ ποιμὴν πρέπει νὰ διαθέτῃ αὐθόρμητον προσανατολισμὸν πρὸς τὸν Ποιμαντικὸν Διάλογον. Δηλ. νὰ βιοῖ ὡς ζωτικὸν προσωπικὸν πρόβλημα τὸ αἴτημα τῆς πραγματώσεως τοῦ Ποιμαντικοῦ Διαλόγου. Ὁ περιορισμὸς κατ' ἀποκλειστικότητα εἰς τὸν προσωπικὸν διάλογον (εἰς τὴν προσωπικὴν πνευματικὴν ζωήν), ἐνῷ προδίδει πνευματικὴν αὐτάρκειαν, δὲν ἀξιοποιεῖται ὡς λυτρωτικὴ ποιμαντικὴ δραστηριότης. Τὸ ἐρώτημα· «Μὴ βόσκουσι ποιμένες ἑαυτούς;» (Ἰεζ. 34, 2) λαμβάνει ἀρνητικὴν ἀπάντησιν εἰσέτι καὶ εἰς τὴν καλλίστην περίπτωσιν. «Οὐ τὰ πρόβατα βόσκουσιν οἱ ποιμένες;» (Ἰεζ. 34, 2).

γ) Τὸν σεβασμὸν τῆς προσωπικότητος τοῦ συνεργάτου. Ὁ Ποιμαντικὸς Διάλογος, ὡς ἔκφρασις τοῦ συνόλου ἔργου τῆς Ἐκκλησίας πραγματώνεται, ὡς γνωστόν, διὰ τῆς συνεργίας τῶν πνευματικῶν δυνάμεων αὐτῆς. Ἐὰν δὲν εἶναι εἰς θέσιν ὁ ποιμὴν νὰ διαλεχθῇ μὲ τὸν συνεργάτην αὐτοῦ, πῶς θὰ διαλεχθῇ μὲ τὸν «κόσμον»;

ε) Τὸν σεβασμὸν τῆς προσωπικότητος τοῦ ποιμαινομένου. Ἐφ' ὅσον ὁ διάλογος νοεῖται ὡς ἐσωτερικὴ πνευματικὴ σχέσις μεταξὺ ποιμένος καὶ ποιμαινομένου, ὁ σεβασμὸς τῆς προσωπικότητος τοῦ δευτέρου ἐκ μέρους τοῦ πρώτου εἶναι ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ. Τὸ μυστήριον τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ

ἀσύλληπτον βάθος τοῦ Πάθους τοῦ Κυρίου, χάριν τῶν «ἀδελφῶν του τῶν ἐλαχίστων», ὑπογραμμίζουν ἰδιαζόντως τὸ αἴτημα τοῦ σεβασμοῦ τῆς προσωπικότητος τοῦ ποιμαινομένου. Ὡς δὲ εἶναι εὐνόητον τὸ νόημα τοῦ σεβασμοῦ δὲν περιορίζεται εἰς τὴν τήρησιν τῶν τύπων τῆς εὐγενείας, ἀλλ' ἐπεκτείνεται εἰς τὸ βαθὺ καὶ ἐν ἀγάπῃ ἀλλὰ καὶ ἐν ἀγωνίᾳ βιούμενον ἐνδιαφέρον διὰ τὸν ἀδελφὸν τὸν «ἐλάχιστον».

στ) Τὴν ποιμαντικὴν κατάρτισιν. Ὡς πολύπλοκος, ἐσωτερικὴ καὶ δυναμικὴ σχέσις ὁ Ποιμαντικὸς Διάλογος ἀπαιτεῖ ἐφόδια, κατάρτισιν, μέθοδον καὶ γενικῶς ἐπιστήμην, κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Θεοῦ· «Καὶ δώσω ὑμῖν ποιμένας κατὰ τὴν καρδίαν μου, καὶ ποιμανοῦσιν ὑμᾶς ποιμαίνοντες μετ' ἐπιστήμης» (Ἱερ. 3, 15).

ζ) Τὴν αὐθόρμητον καὶ πηγαίαν πίστιν εἰς τὸ θαῦμα. Ἡ ποιμαντικὴ δραστηριότης τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἔχει «ἐπιχειρηματικὸν» χαρακτῆρα. Δὲν ἀναπτύσσεται ὑπὸ ὅρους μιᾶς ὀρθολογιστικῆς διαδικασίας. Ἐὰν ἡ Ἐκκλησία εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ Χριστὸς ὁ παρατεινόμενος εἰς τοὺς αἰῶνας (Αὐγουστῖνος), ἡ λυτρωτικὴ δραστηριότης εἶναι πρωτίστως μυστήριον καὶ θαῦμα. Εἶναι πρόδηλον λοιπόν, ὅτι ἐὰν ὁ ποιμὴν δὲν βιοῖ τὴν ἐν λόγῳ δραστηριότητα ὡς μυστήριον καὶ θαῦμα, «ψεύτης ἐστί» καὶ «μισθωτός». Εἰς τὴν καλλίστην δὲ περίπτωσιν τῆς ἀσκήσεως τῆς ἀποστολῆς του θὰ ποιήσῃ «φύλλα» μόνον. Ἡ κρίσις τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας πρέπει ἀσφαλῶς νὰ ἀποδοθῇ ἐν πολλοῖς καὶ εἰς τὸν βαθμὸν τῆς βιώσεως αὐτοῦ ὡς μυστηρίου καὶ θαύματος.

Τὰ προηγηθέντα ὑποδηλοῦν ἐναργῶς, ὡς εἶναι εὐνόητον, τὸ λανθάνον πρόβλημα τῆς τεχνικῆς τοῦ Ποιμαντικοῦ Διαλόγου ὡς «συζητήσεως». Ἡ συζήτησις μὲ τὸν ποιμαινόμενον εἶναι ἡ συγκεκριμένη ἔκφρασις τῆς δυναμικῆς σχέσεως, τὴν ὁποίαν γενικῶς ὁ Ποιμαντικὸς Διάλογος δηλοῖ. Ἀλλ' ἡ ἐμπειρία ὅτι ὁ ποιμὴν εἰς πολλὰς περιπτώσεις δὲν κατέχει τὴν τέχνην (τὴν «ἐπιστήμην») τῆς συζητήσεως, διαχέεται καὶ ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας καὶ κλονίζει τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν πιστῶν καὶ τοῦ «κόσμου» εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ποιμένος. Τὸ γεγονὸς δὲ ὅτι δὲν ἀποφασίζομεν νὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ τὴν ἐκμάθησιν τῆς τέχνης τῆς ποιμαντικῆς συνομιλίας, δεικνύει, ὅτι ἁπλῶς ἀρκούμεθα εἰς τὸ νὰ παραδεχώμεθα ὡς λανθάνον τὸ ἐν λόγῳ πρόβλημα.

Παρὰ ταῦτα δὲν πρέπει νὰ ἀγνοῇ κανείς, ὅτι ἡ διαμόρφωσις τοῦ συγχρόνου βίου δυσχεραίνει σημαντικῶς τὴν συνεννόησιν μεταξὺ τῶν

ἀνθρώπων, καὶ τὸ προμνησθὲν πρόβλημα τῆς μονώσεως καθιστᾷ αὐτὴν καθημερινὸν πρόβλημα. Ἤδη μετὰ τὸ πέρας τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου κατέστη ὀξέως συνειδητὸν τὸ γεγονός, ὅτι ἀπαιτεῖται προπαιδεία εἰς διεθνῆ πλαίσια διὰ νὰ δυνηθῇ ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος νὰ ἐπιλύσῃ ἐπιτυχῶς τὸ πρόβλημα τῆς ἀμοιβαίας κατανοήσεως. Ἔκτοτε τὰ ἀναρίθμητα διεθνῆ συνέδρια, τὰ ὁποῖα συνεκλήθησαν καὶ συγκαλοῦνται κατὰ διαστήματα μὲ ἀποκλειστικὸν θέμα τὴν ἀμοιβαίαν κατανόησιν, ὑπογραμμίζουν τὴν ἀνάγκην τῆς ἀδιαλείπτου προσπαθείας πρὸς ἐκμάθησιν τῆς ἐπιστήμης τῆς συζητήσεως. Ἐξ ἄλλου εἶναι πολὺ γνωστὸν ὅτι ὁ ἐμπορικὸς κόσμος δίδει πρωτεύουσαν σημασίαν εἰς τὴν συμβολὴν τῆς τέχνης τῆς συζητήσεως καὶ τοῦ διαλόγου εἰς τὴν αὔξησιν τῶν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν. Ὁ σύγχρονος ἐμπορικὸς ὑπάλληλος πρέπει νὰ γνωρίζῃ νὰ διαλέγεται μὲ τὴν πελάτην. Παρακολουθεῖ ὅθεν σεμινάρια ἐπιμορφώσεως, τὰ ὁποῖα ἀντιμετωπίζουν τὸ θέμα τῆς τέχνης τοῦ διαλόγου.

Τέλος ἡ τεχνικὴ τῆς ψυχαναλύσεως καὶ τοῦ ψυχοθεραπευτικοῦ διαλόγου ὡδήγησε τοὺς παιδαγωγοὺς καὶ γενικῶς πάντας τοὺς ἀσχολουμένους μὲ τὴν ἀνθρωπίνην προσωπικότητα εἰς ἐντονωτέραν συνειδητοποίησιν τῆς ἀνάγκης τῆς ἐκμαθήσεως τῆς τέχνης τοῦ διαλόγου. Ἡ προσπάθεια τῆς Ψυχολογίας τοῦ Βάθους καὶ τῆς ψυχοθεραπείας νὰ ἀνακαλύψουν τὰ μονοπάτια, διὰ τῶν ὁποίων θὰ προσεγγίσουν τὸ βάθος τῆς ἐν λόγῳ προσωπικότητος, ὡδήγησε εἰς τὴν ἀποκάλυψιν ὡρισμένων σταδίων, φάσεων καὶ μηχανισμῶν τῆς διαλογικῆς συζητήσεως, οἱ ὁποῖοι μελετώμενοι καὶ ὑπὸ τοῦ ποιμένος δύνανται νὰ προσφέρουν ὑπηρεσίας εἰς τὴν διακονίαν αὐτοῦ. (Βλέπ. Ἰ. Κορναράκη, Ἡ νεύρωσις ὡς «ἀδαμικὸν πλέγμα», Θεσ)νίκη 1966, σ. 69 - 84).

Κατ᾽ ἐξοχὴν ὅμως ἡ ποιμαντικὴ διακονία ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ μυστηρίου τῆς ἱ. Ἐξομολογήσεως πρέπει νὰ κατανοηθῇ ἐκ μέρους τοῦ ποιμένος καὶ ὡς τέχνη «συζητήσεως» καὶ διαλόγου. Τὸ μυστήριον τοῦτο τυγχάνει ἰδιαιτέρου σεβασμοῦ ὑπὸ μεγάλης μερίδος ψυχοθεραπευτῶν, διότι, σὺν τοῖς ἄλλοις, συνιστᾷ καὶ ἀρίστην τεχνικὴν ἐκτονώσεως τῶν ἀρνητικῶν ψυχικῶν περιεχομένων, τὰ ὁποῖα συμπιέζουν καὶ διαταράσσουν τὴν προσωπικότητα. Ἀλλ᾽ ὁ ποιμὴν πρῶτος ὀφείλει νὰ κατανοήσῃ τὸ γεγονὸς τοῦτο καὶ νὰ ἀναζητήσῃ τὴν ὀρθὴν ὁδὸν τῆς προσβάσεως εἰς τὴν περιοχὴν τῶν ἐν λόγῳ περιεχομένων διὰ τῆς ἐντέχνου συζητήσεως. Πολλοὶ λόγοι συνετέλεσαν μέχρι τοῦδε εἰς τὴν παραθεώρησιν τοῦ μυστηρίου τῆς Μετανοίας καὶ εἰς τὴν μὴ ἀξιοποίησιν τῶν

ἀνεκτιμήτων λυτρωτικῶν δυνατοήτων, τὰς ὁποίας ὑπόσχεται. Ἀλλ' ὡς εἶναι εὐνόητον, ἐὰν τὸ μυστήριον τοῦτο δὲν ἀξιοποιῆται πρεπόντως, ἡ Ἐκκλησία στερεῖται τῆς δυνατότητος νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν κόσμον μαρτυρίας περὶ τῆς λυτρωτικῆς της δυνάμεως.

Ἡ πλέον χαρακτηριστικὴ εἰκών, ἡ ὁποία δύναται νὰ ἐξεικονίσῃ τὴν σημασίαν καὶ τὸ μέγεθος τοῦ Ποιμαντικοῦ Διαλόγου εἶναι ἀσφαλῶς ἡ προφητικὴ εἰκών, ἡ παραδιδομένη ὑπὸ τοῦ Ἰεζεκιὴλ (37, 1 - 14). Ὁ διάλογος τοῦ προφήτου μὲ τὰ ὀστᾶ τοῦ πεδίου προκαλεῖ «σεισμόν», ὁ ὁποῖος «προσήγαγε τὰ ὀστᾶ ἑκάτερον πρὸς τὴν ἁρμονίαν αὐτοῦ». Ὁ Ποιμαντικὸς Διάλογος πρέπει νὰ εἶναι διὰ τὸν ποιμένα καὶ τὸν ποιμαινόμενον ἐμπειρία «σεισμοῦ», ὁ ὁποῖος θὰ ὁδηγήσῃ τὰς ψυχικὰς δυνάμεις καὶ λειτουργίας τοῦ δευτέρου «πρὸς τὴν ἁρμονίαν αὐτῶν». Οὕτω μόνον δύναται τὸ ποιμαντικὸν ἔργον τῆς Ἐκκλησίας νὰ ἐπαναφέρῃ τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον εἰς τὸν γνήσιον ἑαυτόν του καὶ νὰ ἀναμορφώσῃ ἐντὸς αὐτοῦ τὸ «ἀρχαῖον κάλλος» τῆς ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς συγκροτήσεως καὶ ἁρμονίας.

Ἰωάν. Δ. Καραβιδοπούλου
Ἐντεταλμένου Ὑφηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ΑΓΡΑΦΟΝ ΛΟΓΙΟΝ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ ΕΝ ΤΗΙ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΙ ΤΟΥ ΕΥΧΕΛΑΙΟΥ

Εἰς διάφορα μεμονωμένα χειρόγραφα τῆς Κ. Διαθήκης ἢ εἰς ἀπόκρυφα βιβλία τῶν πρώτων αἰώνων ὡς καὶ εἰς τὰ ἔργα τῶν ἐκκλ. συγγραφέων καὶ Πατέρων διασώζονται ἐνίοτε λόγιά τινα ἀποδιδόμενα μὲν ὑπὸ τῶν παραδιδόντων αὐτὰ συγγραφέων εἰς τὸν Ἰησοῦν, οὐδαμοῦ ὅμως τῶν Εὐαγγελίων τῆς Κ. Διαθήκης ἀπαντῶντα. Τὰ λόγια ταῦτα χαρακτηρίζονται διεθνῶς διὰ τῆς ἑλληνικῆς λέξεως «ἄγραφα» ἀπὸ τοῦ 1776, ὅτε ὁ J. G. Körner συνέγραψε εἰδικὴν διατριβὴν περὶ αὐτῶν (De sermonibus Christi ἀγράφοις, Leipzig 1776)· καλοῦνται δὲ οὕτω ὡς μὴ συμπεριλαμβανόμενα ἐν τοῖς κανονικοῖς Εὐαγγελίοις. Παράδειγμα ἀγράφου ἀπαντῶντος ἐν αὐτῇ τῇ Κ. Διαθήκῃ οὐχὶ ὅμως ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἔστω τὸ ἐν Πράξ. 20, 35 «μνημονεύειν τε τῶν λόγων τοῦ κυρίου Ἰησοῦ, ὅτι αὐτὸς εἶπεν· μακάριόν ἐστιν μᾶλλον διδόναι ἢ λαμβάνειν». Ἕτερα τοιαῦτα λόγια εὕρηνται εἰς μεμονωμένα χειρόγραφα τῶν Εὐαγγελίων (ὡς π.χ. εἰς τὸν κώδ. D ἐν Ματθ. 20, 28 καὶ Λουκ. 6, 4, εἰς τὸν κώδ. W ἐν Μάρκ. 16, 14, εἰς τὸν κώδ. Bobiensis ἐν Μάρκ. 16, 3 κ.ἄ.), ἐν μεγάλῃ δὲ ἀφθονίᾳ εἰς τὰ ἀπόκρυφα Εὐαγγέλια καὶ εἰς τοὺς ἐκκλ. συγγραφεῖς ἰδίᾳ τῶν πρώτων αἰώνων [1].

Ὁ εἰδικώτερον ἀσχοληθεὶς μὲ τὴν περισυλλογὴν καὶ μελέτην τῶν ἀγράφων A. Resch εἰς μὲν τὴν α΄ ἔκδοσιν τοῦ ἔργου του Agrapha. Ausserkanonische Evangelienfragmente (Leipzig 1889) συνεκέντρωσεν 177 λόγια, ἐξ ὧν τὰ 74 ὑπεστήριξεν ὅτι ἀποτελοῦν αὐθεντικὰ λό-

---

[1] Εἰδικῶς π.χ. περὶ τοῦ Ἰουστίνου βλ. A. Bellinzoni, The Sayings of Jesus in the Writings of Justin Martyr, Leiden 1967, σ. 131 - 138. Γενικῶς δὲ βλ. καὶ J. Jeremias, Unbekannte Jesusworte, γ΄ ἔκδ., Gütersloh 1963.

για τοῦ Ἰησοῦ, προερχόμενα ἐξ ἑνὸς ἑβραϊκοῦ Πρωτευαγγελίου ἐκ τοῦ ὁποίου πιθανῶς ἤντλησαν καὶ οἱ Συνοπτικοὶ Εὐαγγελισταί· εἰς δὲ τὴν β' ἔκδοσιν τοῦ βιβλίου του ὑπὸ τὸν παρηλλαγμένον πως τίτλον Agrapha. Ausserkanonische Schriftfragmente (1906, προσφάτως ἀνατυπωθὲν ἐν Darmstadt 1967) περιώρισε τὰ κατ' αὐτὸν αὐθεντικὰ λόγια τοῦ Ἰησοῦ εἰς 34. Τὸ συλλεγὲν ὑπὸ τοῦ Resch πολύτιμον τοῦτο ὑλικὸν ἔτυχεν ἐν συνεχείᾳ πληρεστέρας ἐπιστημονικῆς ἐπεξεργασίας ὑπὸ τοῦ J. H. Ropes, Die Sprüche Jesu, die in den Kanonischen Evangelien nicht überliefert sind. Eine kritische Bearbeitung des von D. A. Resch gesammelten Materials, 1896. Μετὰ ταῦτα ἐπλουτίσθη τὸ ὑλικὸν τῶν ἀγράφων διὰ τῆς ἐν ἔτει 1897 ἀνακαλύψεως ὑπὸ τῶν ἄγγλων ἐρευνητῶν B. P. Grenfell καὶ A. S. Hunt τῶν παπύρων τῆς Ὀξυρύγχου (Logia Jesou. Sayings of Our Lord from an Early Greek Papyrus, Oxford 1897), διεπιστώθη δὲ ἀργότερον ὅτι οἱ πάπυροι τῆς Ὀξυρύγχου ὑπ' ἀριθμ. 1, 654 καὶ 655 ἀποτελοῦν ἀποσπάσματα τῆς ἑλληνικῆς μορφῆς τοῦ Γνωστικοῦ κατὰ Θωμᾶν Εὐαγγελίου, τὸ ὁποῖον εὑρέθη τὸ 1946 εἰς γνωστικὴν κοπτικὴν βιβλιοθήκην παρὰ τὸ Nag Hammadi τῆς Ἄνω Αἰγύπτου καὶ περιέχει 114 λόγια ἀποδιδόμενα εἰς τὸν Ἰησοῦν, καταγραφέντα δὲ ὑπὸ τοῦ Διδύμου Ἰούδα Θωμᾶ κατόπιν μυστικῆς πρὸς αὐτὸν ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰησοῦ.

Ἐνῷ ὅμως ὁ Resch εἰς τὸ πλάτος τῆς ἐννοίας τῶν ἀγράφων κατέτασσε καὶ πᾶσαν διήγησιν περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἢ λόγιον παρατιθέμενα ὑπό τινος συγγραφέως καὶ εἰσαγόμενα διὰ τῆς φράσεως «γέγραπται», «φησὶν ἡ γραφή», «εἴρηταί που» κλπ., ἀλλ' οὐδαμοῦ τῶν βιβλίων τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἀπαντῶντα, οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν ἐρευνητῶν σήμερον θεωροῦν ὡς ἄγραφα οὐχὶ πᾶσαν διήγησιν ἀλλὰ μόνον τὰ λόγια τὰ ἀποδιδόμενα ὑπὸ τῶν διασωζόντων αὐτὰ συγγραφέων εἰς τὸν Ἰησοῦν καὶ μὴ ἀπαντῶντα ἐν τοῖς κανονικοῖς Εὐαγγελίοις.

Ὁ Resch μεταξὺ τῶν πηγῶν διὰ τὴν συλλογὴν καὶ μελέτην τῶν ἀγράφων μνημονεύει καὶ τὰ λειτουργικὰ κείμενα τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, εὑρίσκει δὲ 6 μόνον ἄγραφα ἐν αὐτοῖς [2], τὰ περισσότερα ἐκ τῶν ὁποίων ἀποτελοῦν ἀλλοίωσιν ἢ διαπλάτυνσιν γνωστῶν ἤδη ἐκ τῆς Κ. Διαθήκης λογίων τοῦ Ἰησοῦ. Εἰς τὰ λειτουργικὰ κείμενα τῆς Ἐκκλησίας ὑπάρχουν ἴσως περισσότερα ἄγραφα ἢ ὅσα συνεκέντρωσεν ὁ

---

[2] Βλ. Resch, Agrapha, ἐπανέκδ. Darmstadt 1967, σ. 73 - 88.

Resch. Ἐνταῦθα ἐπισημαίνομεν ἓν ἄγραφον ἀπαντῶν εἰς τὴν μετὰ τὸ Β΄ ἀποστολικὸν καὶ εὐαγγελικὸν ἀνάγνωσμα εὐχὴν τῆς ἀκολουθίας τοῦ Εὐχελαίου[3] καὶ ἔχον ὡς ἑξῆς·

«...Σὺ εἶ ὁ εἰπών· Ὁσάκις ἂν πέσῃς, ἔγειραι, καὶ σωθήσῃ».

Τὸ λόγιον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ὁ συντάκτης τῆς εὐχῆς ἀποδίδει εἰς τὸν Ἰησοῦν, δὲν ἀπαντᾷ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις τῆς Κ. Διαθήκης. Θὰ ἠδύνατό τις ἴσως νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ὁ ἐν λόγῳ συντάκτης συνοψίζει εἰς τὴν φράσιν ταύτην καὶ ἀποδίδει τὸ νόημα τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ περὶ μετανοίας ἢ ὅτι ἐκ τῆς ῥήσεως τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν Πέτρον περὶ ἀπεριορίστου ἀριθμοῦ περιπτώσεων ἀφέσεως τῶν πταιόντων εἰς ἡμᾶς ἀδελφῶν (Ματθ. 18, 21 - 22) συνάγει καὶ τὴν δυνατότητα συνεχῶν ἀνορθώσεων ἀπὸ τῶν πολλῶν πτώσεων («ὁσάκις ἂν πέσῃς...»). Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ὑπόθεσις δὲν εὐνοεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι σαφῶς ἡ φράσις ἀποδίδεται εἰς τὸν Ἰησοῦν («Σὺ εἶ ὁ εἰπών»). Ἐπίσης, δὲν δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ὁ συντάκτης τῆς εὐχῆς παραθέτει ἀπὸ μνήμης λόγιόν τι τοῦ Ἰησοῦ καθ' ὅσον δὲν ἀπαντᾷ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις τοιοῦτον παραπλήσιον ἢ συγγενὲς λόγιον.

Ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἀκριβῶς πρὸ τοῦ λογίου τούτου καὶ εὐθὺς μετ' αὐτὸ παραθέτει ὁ συγγραφεὺς τῆς εὐχῆς ἕτερα γνωστὰ ἐκ τῶν εὐαγγελίων λόγια τοῦ Ἰησοῦ καὶ δὴ κατὰ λέξιν καὶ εἰσαγόμενα διὰ τῆς αὐτῆς φράσεως («σὺ εἶ ὁ εἰπών»), δὲν ἀπομένει εἰμὴ ἡ ὑπόθεσις ὅτι τοῦτο εἶναι γνωστὸν εἰς αὐτὸν ἐκ τῆς παραδόσεως (ἢ ἔκ τινος γραπτοῦ μὲν ἀλλὰ μὴ διασωθέντος κειμένου) ὡς προερχόμενον ἐκ τοῦ Ἰησοῦ, ἤτοι ὅτι ἀποτελεῖ, κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαν ὁρολογίαν, «ἄγραφον» λόγιον.

Παραθέτομεν ἐν συνεχείᾳ τὴν ἐκ τῆς εἰρημένης εὐχῆς περικοπήν, ἔνθα εὕρηται τὸ ἄγραφον λόγιον, θέτοντες ἐντὸς παρενθέσεως τὴν ἔνδειξιν τῶν Εὐαγγελικῶν χωρίων ἐξ ὧν προέρχονται τὰ ὑπόλοιπα πρὸ αὐτοῦ ἢ μετ' αὐτὸ λόγια: «Ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ ὕψιστος ὁ ὑπὸ πάσης κτίσεως προσκυνούμενος... σὺ εἶ ὁ εἰπών· Οὐκ ἦλθον κα-

---

[3] Δὲν εἶναι γνωστὸν ἐκ ποίας ἀκριβῶς ἐποχῆς προέρχεται ἡ ἐν λόγῳ εὐχὴ τοῦ Εὐχελαίου. Ὁ Π. Τρεμπέλας παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἀκολουθία τοῦ Εὐχελαίου μὲ τὴν σημερινήν της τάξιν μαρτυρεῖται εἰς χειρόγραφα εὐχολογίων ἀπὸ τοῦ 13ου αἰῶνος καὶ ἑξῆς (Μικρὸν Εὐχολόγιον, Ἀθῆναι 1950, τόμ. Α΄, σ. 99, 108). Εἶναι ὅμως πολὺ πιθανὸν ὅτι ἡ εὐχὴ αὕτη προέρχεται ἐξ ἀρχαιοτέρας ἐποχῆς. Ἡ ἐν αὐτῇ παρουσία ἀγράφου λογίου τοῦ Ἰησοῦ ἴσως ἀποτελεῖ ἔνδειξιν περὶ τῆς ἀρχαιότητός της.

λέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν (Μάρκ. 2, 17. Ματθ. 9, 13. Λουκ. 5, 32)· σὺ εἶ ὁ τὸ πρόβατον ζητήσας τὸ ἀπολωλός· σὺ εἶ ὁ τὴν ἀπολλυμένην δραχμὴν ἐπιμελῶς ζητήσας, καὶ εὑρὼν (πρβλ. Λουκ. 15, 3 - 10. Ματθ. 18, 12 - 14)· σὺ εἶ ὁ εἰπών, ὅτι Τὸν ἐρχόμενον πρός με, οὐ μὴ ἐκβάλω ἔξω (Ἰωάν. 6, 37)· σὺ εἶ ὁ τὴν Πόρνην, τοὺς τιμίους σου πόδας δάκρυσιν βρέξασαν, μὴ βδελυξάμενος (πρβλ. Λουκ. 7,36 ἑξ.)· σὺ εἶ ὁ εἰπών· Ὁσάκις ἂν πέσης, ἔγειραι, καὶ σωθήση (ἄγραφον)· σὺ εἶ ὁ εἰπών, ὅτι Χαρὰ γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἑνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι (Λουκ. 15, 7· 10)· αὐτὸς ἔπιδε, εὔσπλαγχνε Δέσποτα, ἐξ ὕψους ἁγίου σου...».

Περαίνοντες τὴν μικρὰν αὐτὴν ἐργασίαν σημειοῦμεν καὶ τὰ ἑξῆς γενικὰ ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν τῶν ἀγράφων λογίων. (α) Πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἀποτελοῦν διαπλατύνσεις ἢ παραλλαγὰς γνωστῶν εἰς ἡμᾶς ἐκ τῶν κανονικῶν Εὐαγγελίων λογίων τοῦ Ἰησοῦ. (β) Μέγας ἀριθμὸς ἀγράφων προέρχεται ἐκ τῶν ἀποκρύφων κειμένων καὶ συνεπῶς ὑπόκεινται ἀμέσως εἰς τὴν ἐπὶ χαλκεύσει ὑποψίαν. (γ) Ἐνίοτε ἐκ σφάλματος τῆς μνήμης διάφορα βιβλικὰ ἢ ἐξωβιβλικὰ χωρία ἀποδίδονται εἰς τὸν Ἰησοῦν. (δ) Ἄλλα ἄγραφα ἀποτελοῦν δημιουργήματα εὐσεβοῦς φαντασίας, τὰ ὁποῖα τίθενται εἰς τὸ στόμα τοῦ Ἰησοῦ. Τέλος (ε) τὰ λόγια ταῦτα οὐδὲν νέον στοιχεῖον προσθέτουν εἰς τὴν γνωστὴν ἐκ τῶν κανονικῶν Εὐαγγελίων ἱστορίαν καὶ διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ, ἀποτελοῦν ὅμως μίαν εἰσέτι μαρτυρίαν περὶ τῆς ὑπάρξεως ἀρχαίας προφορικῆς παραδόσεως, ἐξ ἧς ἤντλησαν καὶ οἱ Εὐαγγελισταὶ τῆς Κ. Διαθήκης.

Ὅτι ἐκ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας εἶναι δυνατὸν νὰ προέρχεται καὶ τὸ ἐξετασθὲν ἐνταῦθα λόγιον τῆς εὐχῆς τοῦ Εὐχελαίου εἶναι πολὺ πιθανόν. Δὲν δύναται δὲ νὰ προβληθῇ κατὰ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἡ ἔνστασις ὅτι τοῦτο ὑπὸ οὐδενὸς ἑτέρου ἀρχαίου συγγραφέως διασώζεται, διότι καὶ ἄλλα ἄγραφα (ἀμφισβητουμένης ἢ μὴ αὐθεντικότητος) μᾶς εἶναι γνωστὰ ἐξ ἑνὸς μόνον ἀρχαίου ἐκκλ. συγγραφέως.

Γρηγορίου 'Αντ. Λαρεντζάκη Δρ. Θ.

ΑΠΟΨΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΡΟΫΠΑΡΞΕΩΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΕΝ ΤΗ͂Ι ΟΡΘΟΔΟΞΩ͂Ι ΚΑΙ ΡΩΜΑΙΟΚΑΘΟΛΙΚΗ͂Ι ΘΕΟΛΟΓΙΑ͂Ι *

β) Ἐπὶ τῆς γῆς

Ἡ Ἐκκλησία ὅμως δὲν παραμένει μία ὑπὲρ χρόνον καὶ τόπον πραγματικότης, ἀλλ' εἰσέρχεται εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ λαμβάνει χρονικὴν καὶ τοπικὴν ἀρχὴν διὰ τῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ καὶ μάλιστα διὰ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Οὕτω πως συμπίπτει ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους μετὰ τῆς ἱδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῆς γῆς, καθὼς θὰ ἴδωμεν καὶ ἐν τοῖς μετέπειτα.

1. Μετὰ τὴν δημιουργίαν τῆς ἀνοργάνου καὶ ὀργανικῆς ὕλης, ἥτις θεωρεῖται καὶ ὡς προπαρασκευαστικὸν στάδιον καὶ ἀνάλογος προϋπόθεσις διὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐπὶ τῆς γῆς [78], ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα αὐτοῦ καὶ ὁμοίωσιν [79]. Ὡς ἡ κορωνὶς λοιπὸν τῆς δημιουργίας δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ ἄνθρωπος καὶ μάλιστα οὐχὶ ὡς μεμονωμένον ἄτομον, ἀλλὰ ὡς τὸ καθόλου ἀνθρώπινον γένος, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ μίαν κοινωνίαν [80]. Ἡ δημιουργία τοῦ Ἀδὰμ καὶ ἡ δημιουργία τῆς γυναικὸς ἀποτελοῦν ἀκριβῶς τὸ πρότυπον τῆς κοινωνίας ταύτης, δεδομένου, ὅτι ἡ γυνὴ ἐδημιουργήθη ὡς

---

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 255, τεύχους Μαΐου - Ἰουνίου 1971.

78 B. Hansoul, Der Mensch, ἐν «Die Katholische Glaubenswelt», τόμ. I, Freiburg 1959, σ. 615.

79 Γέν. 1, 26 - 27. 2, 21 - 23. Πρβλ. Γέν. 6, 6 - 7. Ἰὼβ 10, 8 - 9. Ψαλμ. 118, 73. Ματθ. 19, 4. Μάρκ. 10, 6. Ἐφεσ. 5, 31 - 32. Α' Κορ. 11, 12. 15,47. Α, Τιμ. 2, 13. Πράξ. 17, 24 - 26.

80 Μ. Ἀθανασίου, Λόγος κατὰ Ἑλλήνων 2, ΒΕΠ 30, 32: «Ὁ μὲν γὰρ τοῦ παντὸς δημιουργὸς καὶ παμβασιλεὺς Θεός... ἅτε δὴ ἀγαθὸς καὶ ὑπέρκαλος ὤν, διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὸ ἀνθρώπινον γένος κατ' ἰδίαν εἰκόνα πεποίηκε». Πρβλ. Μ. Βασιλείου, Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς, Λόγος Β', 1, PG 30, 40.

ἐπακόλουθον τῆς διαπιστώσεως «οὐκ εἶναι καλὸν τὸν ἄνθρωπον εἶναι μόνον»[81], ὡς σύντροφος αὐτοῦ. Ἐκ τῆς πραγματικότητος ταύτης δύναται νὰ λεχθῇ ἐνταῦθα ὅλως παρεμπιπτόντως, ὅτι καὶ ἐν τῷ γάμῳ ὁ ἀνὴρ μετὰ τῆς γυναικὸς ἀλληλοσυμπληροῦν τὴν ἀνθρωπίνην προσωπικότητα ἐν κοινωνίᾳ, πρῶτον, καὶ ὅτι ἡ τεκνογονία ἀποτελεῖ τὸ φυσικὸν καὶ ἀναγκαῖον ἐπακόλουθον τῆς κοινωνίας ταύτης, δεύτερον[82].

Ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους παραμένει ὑπὸ συζήτησιν τὸ πρόβλημα τῆς μορφῆς τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ, ἤτοι τὸ ἀπὸ τοῦ 19ου κυρίως αἰῶνος συζητούμενον θέμα τῆς ἀνθρωπίνης ἐξελίξεως, «τοῦ πολυγενισμοῦ» καὶ «τοῦ μονογενισμοῦ». Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἠσχολήθησαν πλεῖστοι ὅσοι θεολόγοι[83], ἀλλὰ καθὼς ὁ ρωμαιοκαθολικὸς θεολόγος J. Feiner γράφει, θὰ ἀπετέλει ὑπερβολὴν ἐάν τις διϊσχυρίζετο, ὅτι ὑπὸ τῆς δογματικῆς ἐδόθη πλήρης καὶ ἱκανοποιητικὴ λύσις τοῦ προβλήματος[84].

Ἡμᾶς κυρίως ἐνταῦθα ἐνδιαφέρει ἡ ἑνότης τοῦ ἀνθρωπίνου γένους[85], ἥτις τυγχάνει ἀποδεκτὴ καὶ ὑπὸ τῶν φυσικῶν ἐπιστημόνων, τῶν ὑποστηριζόντων τὴν πολυγενιστικὴν θεωρίαν.

---

[81] Γεν. 2, 28. Πρβλ. J. Daniélou, Vom Ursprung bis Babel, Freiburg 1968, σ. 41.

[82] J. Daniélou, αὐτόθι, σ. 41 - 42. Πρβλ. M. Grison, Geheimnis der Schöpfung, München 1960, σ. 279.

[83] K. Rahner, Theologisches zum Monogenismus, Schriften zur Theologie, τόμ. I, Einsiedeln 1960, σ. 253 - 322. Τοῦ ἰδίου, Erbsünde und Evolution, ἐν «Concilium» 3 (1967) 459. P. Overhage, Um das Erscheinungsbild der ersten Menschen, Freiburg 1950. P. Overhage - K. Rahner, Das Problem der Hominisation, Freiburg 1961. H. Haag, Biblische Schöpfungslehre und kirchliche Erbsündelehre, Stuttgart 1966. Ἀ. Θεοδώρου, Ἡ περὶ ἀρχεγόνου καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι 1967.

[84] J. Feiner, Der Mensch als Geschöpf, ἐν «Mysterium Salutis», hrsg. von J. Feiner und M. Löhrer, τόμ. II, Einsiedeln 1967, σ. 563.

[85] Ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ὡς συνόλου, ὡς «κοινωνίας», ἀποτελεῖ πραγματοποίησιν τῆς αἰωνίας βουλῆς τοῦ Θεοῦ, ὅπερ δηλοῖ, ὅτι αὕτη δὲν ἀποτελεῖ ἀποτέλεσμα τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος πρὸς ἀντιμετώπισιν καὶ κάλυψιν τῶν ποικίλων ἀνθρωπίνων προβλημάτων καὶ ἀντιξοοτήτων. Ἀκριβῶς τὸ ἀνθρώπινον γένος ὡς «κοινωνία» ἀποτελεῖ εἰκόνα τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀνθρωπότης, γράφει ὁ G. Holzherr, «ist eine Analogie der dreipersönlichen Lebensgemeinschaft in Gott. So ist die Sozialität des Menschen ... viel mehr ein geschöpflicher Ausdruck der dreifaltigen Wesensfülle, die sich im sozialen ein Abbild schafft» (Der Mensch und die Gemeinschaften, ἐν «Mysterium Salutis», τόμ. II, σ. 759). Ἕνεκα τού-

Διὰ τῆς δημιουργίας λοιπὸν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἄρχεται ἡ συγκεκριμένη πραγματοποίησις τῆς αἰωνίας βουλῆς τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, τῆς συμμετοχῆς καὶ τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν δόξαν καὶ βασιλείαν αὐτοῦ [86]. Ὁ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ λοιπὸν δημιουργηθεὶς ἄνθρωπος τοποθετεῖται ἐν τῷ παραδείσῳ [87] τῆς τρυφῆς, ἔνθα διὰ τῆς εὐνοίας καὶ ἐνισχύσεως τοῦ Θεοῦ ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ τῆς τελειώσεως αὐτοῦ ἐν τῷ ἀγαθῷ, ἐκ τοῦ κατ' εἰκόνα εἰς τὸ καθ' ὁμοίωσιν, καὶ τῆς θεώσεως αὐτοῦ, ὡς μέτοχος τῆς δόξης καὶ τῆς ἐκλαμπρότητος τοῦ Θεοῦ [88].

Πόσον χρονικὸν διάστημα παρέμεινεν ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν παραδεισιακὴν ταύτην κατάστασιν εἶναι εἰς ἡμᾶς ἄγνωστον καὶ κάθε προσπάθεια ἐξακριβώσεως τούτου οὐδὲν θετικὸν ἀποτέλεσμα θὰ παράσχῃ εἰς ἡμᾶς [89].

Ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ εὑρισκόμενος ὁ ἄνθρωπος, ὡς τὸ κέντρον τῆς καθόλου δημιουργίας, ἔχει ἁρμονικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου καὶ γενικώτερον μὲ τὴν περιβάλλουσαν αὐτὸν κτίσιν,

---

του ἡ ὕπαρξις τῶν διαφόρων φυλῶν καὶ γλωσσῶν ἢ καί τινων ἑτέρων διαφορῶν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων δὲν θέτουν ὑπὸ ἀμφισβήτησιν τὴν ἑνότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἀλλ' ἀποτελοῦν ἔκφρασιν τῆς ὡραιότητος τῆς δημιουργίας, γεγονός, τὸ ὁποῖον ἀποκλείει καὶ τὴν ἀντίληψιν, ὅτι αἱ ὑφιστάμεναι αὗται διαφοραὶ ἀποτελοῦν ἀποτέλεσμα τῆς ἁμαρτίας (Πρβλ. J. Daniélou, ἔνθ' ἀν., σ. 82).

[86] Ἰω. Δαμασκηνοῦ, Ἔκδοσις ἀκρ. ὀρθοδ. πίστεως 2,2 PG 94, 864 - 865.

[87] Περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ παραδείσου γράφει Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός: «Τινὲς μὲν αἰσθητὸν τὸν παράδεισον ἐφαντάσθησαν, ἕτεροι δὲ νοητόν. Πλὴν ἔμοιγε δοκεῖ, ὅτι ὥσπερ ὁ ἄνθρωπος αἰσθητὸν ἅμα καὶ νοητὸν δεδημιούργητο, οὕτω καὶ τὸ τούτου ἱερώτατον τέμενος, αἰσθητὸν ἅμα καὶ νοητὸν καὶ διπλῆν ἔχον τὴν ἔμφασιν». (Ἔκδ. ἀκρ. ὀρθοδ. πίστεως 2, 11, PG 94, 916). Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν τόπον, τὸν χαρακτῆρα καὶ γενικῶς τὴν κατάστασιν τοῦ παραδείσου, ἐγένοντο πλεῖσται ὅσαι ἔρευναι, πλὴν ὅμως ἄνευ ἀποδείξεων καὶ ἀποτελέσματος. (Πρβλ. Haag, Bibellexikon, τόμ. II, Einsiedeln 1951, σ. 1261. K. Rahner, Paradies, LThK, 8, 1963², σ. 72).

[88] Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, Στρωματεῖς Β', 12, ΒΕΠ 7, 355 - 356: «τὸ μὲν 'κατ' εἰκόνα' εὐθέως κατὰ τὴν γένεσιν εἰληφέναι τὸν ἄνθρωπον, τὸ 'καθ' ὁμοίωσιν' δὲ ὕστερον κατὰ τὴν τελείωσιν μέλλειν ἀπολαμβάνειν». Πρβλ. Ἰουστίνου, Ἀπολογία Α', 43, ΒΕΠ 3, 184. Μ. Βασιλείου, Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς, λόγος Α', 20, PG 30, 32. Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς τὰ τῆς Γραφῆς ῥήματα Α', PG 44, 273. Κυρίλλου Ἀλεξ., Γλαφυρὰ εἰς τὴν Γένεσιν Α', 4, PG 69, 24. Χ. Ἀνδρούτσου, Δογματική, σ. 139. Π. Τρεμπέλα, Δογμ. Α', σ. 494.

[89] Εὐγ. Βουλγάρεως, Θεολογικόν, Βενετία 1872, σ. 393.

ζῶν ὡς βασιλεὺς ἐν τῷ παραδείσῳ [90]. Κυρίως ὅμως εὑρίσκεται ὁ ἄνθρωπος ἐν ἁρμονικῇ κοινωνίᾳ μετὰ τοῦ δημιουργοῦ αὐτοῦ Θεοῦ. Ἡ τοποθέτησις τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ παραδείσῳ [91], ἡ δημιουργία τῆς Εὔας [92], αἱ συνομιλίαι τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ ἀνθρώπου [93] καὶ ἡ παρουσία τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ [94] κ.ἄ., ἀποτελοῦν μαρτυρίας τῆς κοινωνίας ταύτης.

2. Ἡ κοινωνία αὕτη μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων δὲν παραμένει ἄνευ ἐπιδράσεως ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τῆς ἐπενεργείας τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ καὶ τῆς χάριτος αὐτοῦ οἱ ἄνθρωποι καθίστανται μέλη τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ παραδεισιακῇ ταύτῃ καταστάσει, δεδομένου, ὅτι «ἡ Ἐκκλησία ὡς κοινωνία Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον ἐν τῷ Παραδείσῳ», καθὼς γράφει καὶ ὁ Β. Ἔξαρχος [95]. Οὕτω καθίσταται ἡ Ἐκκλησία τὸ κέντρον καὶ ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας. Ἡ διδασκαλία αὕτη περὶ τῆς ἐγχρόνου ἀρχῆς τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῆς γῆς διὰ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους διδάσκεται ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων καὶ συναντᾶται πολλαχοῦ ἐν τῇ θεολογίᾳ τόσον τῆς Ἀνατολῆς ὅσον καὶ τῆς Δύσεως. Ἤδη ὁ Εἰρηναῖος ἀναφέρει, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἐτοποθετήθη ἐν τῷ παραδείσῳ [96] καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὁ Ἀδὰμ εὑρίσκεται ἐν αὐτῇ, καθὼς τονίζει καὶ ὁ Τερτυλλιανός [97]. Χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς περιόδου ταύτης εἶναι, ὅτι οἱ δημιουργηθέντες ἄνθρωποι πιστεύουν εἰς τὸν δημιουργὸν αὐτῶν Θεόν. Οὕτω χαρακτηρίζεται καὶ ὑπὸ τοῦ Ἰω. Χρυσοστόμου

---

[90] Γρηγορίου Ναζ., Εἰς τὰ Θεοφάνια, εἴτουν Γενέθλια τοῦ Σωτῆρος 38, 11, PG 36, 324. Κυρίλλου Ἀλεξ., Περὶ τῆς τοῦ Κυρίου Ἐνανθρωπήσεως Β', PG 75, 1421. Θεοδωρήτου Κύρου, Τὰ ἄπορα τῆς θείας Γραφῆς, Εἰς τὴν Γέν. ἐρ. 20, PG 80, 105.

[91] Γέν. 2, 8-15. [92] Γέν. 2, 22. [93] Γέν. 2, 16.

[94] Γέν. 3, 8. Πρβλ. Μ. Ἀθανασίου, Λόγος κατὰ Ἑλλήνων 2, ΒΕΠ 30, 32: «...ἀγάλληται καὶ συνομιλῇ τῷ Θείῳ, ζῶν τὸν ἀπήμονα καὶ μακάριον ὄντως ἀθάνατον βίον». Ἰω. Χρυσοστόμου, Ὁμιλία 3, 1, PG 63, 473-474: «οὐ ταύτῃ δὲ μόνον μακάριος ἦν (ὁ Ἀδάμ), ἀλλ' ὅτι καὶ πρὸ τούτου τῆς πρὸς Θεὸν ἀπήλαυεν ὁμιλίας, καὶ τῇ παρρησίᾳ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀνετρύφα... αὐτὸς δὲ ὡσανεὶ φίλος φίλῳ διελέγετο».

[95] B. Exarhos, Teologische Ptobleme..., σ. 255. Πρβλ. P. Evdokimov, L'Orthodoxie, Paris 1960, σ. 124.

[96] Εἰρηναίου, Κατὰ Αἱρέσεων 5, 20, 2, PG 7, 1178. Πρβλ. Ἱππολύτου Ρώμης in Danielem 175, 5, ed. Achelis, σ. 28.

[97] Tertullian, Adv. Marc. 1, 4, PL 2, 314.

ὡς Ἐκκλησία τῶν πρωτοτόκων, τῶν εἰς Θεὸν πιστευόντων [98]. Καθὼς δὲ εἶναι ἀδιανόητος ἡ ὕπαρξις λαοῦ ἄνευ ἀνθρώπων καὶ σώματος ἄνευ μελῶν, οὕτως εἶναι ἀδιανόητος καὶ ἡ ὕπαρξις τῆς Ἐκκλησίας ἄνευ πιστευόντων [99]. Οὕτω γράφει καὶ ὁ H. de Lubac: «Μὴ πιστεύετε, ὅτι ἡ νύμφη ἢ ἡ Ἐκκλησία ὑφίσταται μόνον ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου ἐμφανίσεως τοῦ Σωτῆρος. Αὕτη ὑφίσταται ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ δὴ ἀπὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου»[100]. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἀνήκουν εἰς τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας πάντες οἱ πιστοί, οἱ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ μετὰ ταύτην ζήσαντες, καθὼς ἀναφέρει καὶ ὁ Κ. Μουρατίδης [101].

Καὶ ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ τῆς Ἐκκλησίας, πρὸ τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου, παραμένει ὡς ὑψίστη αὐθεντία αὐτὸς ὁ τριαδικὸς Θεός [102]. Καὶ κατ' αὐτὴν λοιπὸν τὴν φάσιν τῆς Ἐκκλησίας θεωρεῖται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὡς ἡ κεφαλὴ αὐτῆς, δεδομένου, ὅτι οὗτος εἶναι τὸ ἀρνίον τὸ ἐσφαγμένον «ἀπὸ καταβολῆς κόσμου»[103]. Ὁ Pribilla ἐρευνῶν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου τὴν διδασκαλίαν Θωμᾶ τοῦ Ἀκυινάτου γράφει: Ὡσαύτως καὶ κατ' αὐτὸν συνίσταται ἡ Ἐκκλησία, ὑπὸ τὴν κεφαλὴν αὐτῆς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ἐκ πιστῶν ὑπαρξάντων ἀπὸ τῆς ἀρχῆς μέχρι τοῦ τέλους τοῦ κόσμου· ὡς ἐκ τούτου ἀνήκουν καὶ οἱ πρόγονοι ἡμῶν πρὸ Χριστοῦ εἰς τὸ ἴδιον σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὸ ὁποῖον καὶ ἡμεῖς ἀνήκομεν [104].

Ἐὰν λοιπὸν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι ὁ μεσίτης συμπάσης τῆς δημιουργίας καὶ δὴ ὁ δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένοντο, ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρήσωμεν αὐτὸν κεχωρισμένως καὶ ἐκ τῆς δευτέρας ταύτης φάσεως τῆς Ἐκκλησίας, δεδομένου μάλιστα, ὅτι οὐδεμία ἐποχὴ δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἄνευ Χριστοῦ [105].

---

[98] Ἰω. Χρυσοστόμου, Εἰς Ἑβραίους ὁμιλία 32, 1, PG 63, 220.

[99] H. Küng, Über die Kirche, Freiburg 1967, σ. 47.

[100] H. de Lubac, Betrachtung, σ. 46.

[101] Κ. Μουρατίδου, Ἡ οὐσία καὶ τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας, σ. 71. Πρβλ. Ἰω. Χρυσοστόμου, Τῇ ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ παραγενομένου... 3, 1, PG 63, 473.

[102] Κ. Μουρατίδου, ἔνθ' ἀν., σ. 149.

[103] Ἀποκ. 13, 8.

[104] M. Pribilla, Die Kirche von Anbeginn, σ. 243. Πρβλ. H. Fries, Die Kirche als Träger und Vermittler der Offenbarung, ἐν «Mysterium Kirche», ἐκδ. F. Holböck - Th. Sartory, Salzburg 1962, σ. 7. Dogmat. Konstitution des II Vatik Konzils «Über die Kirche» I, 1.

[105] A. Winklhofer, Über die Kirche, σ. 31.

3. Ἐνταῦθα δύναται νὰ τεθῇ τὸ ἐρώτημα: Ἀπὸ ποίας ἐποχῆς ὑφίσταται ἡ Ἐκκλησία ἐπὶ τῆς γῆς; ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀδάμ, ἢ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς Ἄβελ τοῦ δικαίου; Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου δὲν ὑφίσταται ἑνιαία ἄποψις. Τινὲς ἰσχυρίζονται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ γενάρχου Ἀδάμ, καθὼς εἴδομεν, τινὲς δὲ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς Ἄβελ τοῦ δικαίου, ὡς εἶναι ὁ Αὐγουστῖνος [106] κ.ἄ. Ἀλλὰ «διατί, διερωτᾶται ὁ F. Malmberg, διδάσκει ὁ ἱ. Αὐγουστῖνος, ὅτι ἡ Ἐκκλησία, τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Ἄβελ καὶ οὐχὶ ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ; πιθανῶς, συνεχίζει ὁ ἴδιος, διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ τοποθετήσῃ παρὰ τῷ Ἄβελ τὸν Κάϊν καὶ οὕτω πως ἐκ δύο ἀνθρώπων νὰ ὑποδηλώσῃ τὴν προέλευσιν τῶν δύο πολιτειῶν τῆς πολιτείας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς πολιτείας τοῦ Δαίμονος» [107]. Παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως ὁ ἱ. Αὐγουστῖνος εἰς πλείστας ὅσας περιπτώσεις τοποθετεῖ τὴν ἀρχὴν τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, τουτέστιν ἐν τῇ ἐποχῇ τοῦ Ἀδάμ [108]. Ὁ Alexander von Hales θεωρεῖ τὴν ἀρχὴν τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῆς γῆς ἐν τῷ Ἄβελ, διότι ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ οὐδὲν ἀναφέρεται, ὅτι ὁ Ἀδὰμ προσέφερεν θυσίαν τῷ Θεῷ [109]. Ὁ δὲ W. von Auxerre ἀναφέρει ἐπίσης, ὅτι ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ, διότι οὗτος ἡμάρτησεν θανασίμως· καὶ ἐὰν ἡ Ἐκκλησία ἤρξατο δι' αὐτοῦ ὑφισταμένη, μετὰ τὴν ἁμαρτίαν αὐτοῦ ἡ συνέχισις τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς ἦτο πάντῃ ἀδύνατος. Ἡ δικαιοσύνη τοὐναντίον τοῦ Ἄβελ δικαιολογεῖ καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς Ἐκκλησίας [110].

Ἡ πραγματικότης ὅμως, ὅτι καὶ μετὰ τὸ θανάσιμον ἁμάρτημα τοῦ Ἀδὰμ ὑφίστανται δίκαιοι, δεικνύει τὸ ἀδιάκοπον τῆς αὐτῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὕπαρξιν τῆς Χάριτος τοῦ Θεοῦ. Διότι ἂν καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς θανασίμου ἁμαρτίας τοῦ Ἀδὰμ εἶναι ἀρνητικὰ καὶ καταστρεπτικὰ δι' ὁλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα καὶ διὰ τὴν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας, παραμένει ἡ δυνατότης νὰ καταστῇ τις δίκαιος. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος τονίζει μάλιστα ὅτι «Ἄβελ ἐξ Ἀδὰμ γέγονεν» [111] καὶ ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἔσχεν τὰς ἀληθείας τῆς θείας ἀποκαλύψεως.

---

[106] Augustinus, Serm. 341, 9, 11, PL 39, 1499.

[107] F. Malmberg, Ein Leib-ein Geist, σ. 90.

[108] Augustinus, De Praedest. sanct. 9, 17, PL 44, 973. Πλείονα κείμενα τοῦ ἱεροῦ πατρὸς ἴδε ἐν J. Beumer, Die Idee einer vorchristlichen Kirche bei Augustinus, ἐν Münchener Theol. Zeitschrift 3 (1952) 163.

[109] Alexander von Hales, Summa P. 49, 2M. 4 A. 1.

[110] Wilhelm von Auxerre, Summa Aur. 1, 3 TR. 1 C. 49, 1 ἔκδ. Pigouchet Fol. 115RB.

[111] Μ. Ἀθανασίου, Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου 35, ΒΕΠ 30, 103.

«Καὶ γὰρ καὶ Ἄβελ οὕτως ἐμαρτύρησεν ἐπιστάμενος ταῦτα, ἅπερ ἦν μαθὼν παρὰ τοῦ Ἀδὰμ τοῦ καὶ αὐτοῦ μαθόντος παρὰ κυρίου»[112]. Κατὰ ταῦτα εἴμεθα καὶ ἡμεῖς τῆς γνώμης, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἐπὶ τῆς γῆς, ἢ ἄλλως εἰπεῖν ἡ δευτέρα φάσις τῆς Ἐκκλησίας, ἔσχεν τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἀπὸ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους[113].

Ἐὰν συγκριθοῦν ὡρισμένα χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς παραδεισίου ζωῆς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, τῆς δευτέρας φάσεως τῆς Ἐκκλησίας, μετά τινων χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων τῆς μετὰ Χριστὸν ἐποχῆς, τῆς τρίτης φάσεως τῆς Ἐκκλησίας, ὡς εἶναι ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς δημιουργίας καὶ τῆς μετὰ Χριστὸν Ἐκκλησίας, ἤτοι ἡ δόξα τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ καὶ ἡ κοινωνία τῶν ἀνθρώπων ἐν τῇ μεγαλοπρεπείᾳ καὶ τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ[114], ἡ παρουσία τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ προσωπικὸς διάλογος αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων ἐν τῷ παραδείσῳ μετὰ τῆς ἐπιγείου ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ[115], ἡ μὴ ἀναγκαιότης τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας ἐν τῇ παραδεισιακῇ ζωῇ καὶ κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα τῆς ἐπιγείου παρουσίας τοῦ Ἰ. Χριστοῦ, καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ σημασία τῶν Μυστηρίων[116], εἶναι δυνατὸν νὰ διαπιστωθῇ, ὅτι πρόκειται περὶ τῆς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς Ἐκκλησίας, χωρὶς βεβαίως νὰ ἐπιδιώκεται ἐνταῦθα ὁ ἰσχυρισμός, ὅτι οὐδεμία διαφορὰ ὑφίσταται, δεδομένου, ὅτι μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, διὰ τῆς ζωῆς, τῆς διδασκαλίας, τῶν θαυμάτων, τοῦ θανάτου καὶ τῆς Ἀναστάσεως αὐτοῦ ὡδηγήθη ἡ Ἐκκλησία εἰς ἓν τελειότερον στάδιον[117].

Εἰς κατάστασιν λοιπὸν μακαριότητος ἔζη ὁ ἄνθρωπος ἐν τῷ παραδείσῳ, ἀποσκοπῶν εἰς τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ τελείωσιν καὶ τεκμηρίω-

---

112 Μ. Ἀθανασίου, Περὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου 5, 1, ΒΕΠ 31, 147.

113 Εὐσεβίου, Ἐκκλ. Θεολογία 4, PG 20, 75-79. Πρβλ. Pribilla, ἔνθ' ἀν., σ. 244. Ἐπιφανίου, Κατὰ Αἱρέσεων 1, 1, Ε', PG 41, 181: «καὶ ᾔδει (ὁ Ἀδὰμ) Πατέρα Θεόν, καὶ Υἱόν, καὶ Ἅγιον Πνεῦμα· προφήτης γὰρ ἦν... Τί οὖν ἦν μήτε περιτομὴν ἔχων, μήτε εἴδωλα σέβων, ἀλλὰ τοῦ χριστιανισμοῦ τὸν χαρακτῆρα ὑποφαίνων;».

114 J. Daniélou, Vom Ursprung bis Babel, σ. 59. H. Küng, ἔνθ' ἀν., σ. 65. M. Schmaus, Dogmatik, τόμ. III, σ. 7: «Die Gemeinschaft der von Christus berufenen, an seinem Leben teilnehmenden Menschen ist die Kirche».

115 Γέν. 3, 8. E. Petersdorf, Daemonologie, τόμ. I, σ. 123.

116 A. Winklhofer, Über die Kirche, σ. 185. Πρβλ. Χ. Ἀνδρούτσου, Δογματική, σ. 293.

117 Dogmat. Konstitution des II Vatik. Konzils «Über die Kirche», II, 13. Πρβλ. H. Küng, Die Kirche, σ. 65.

σιν ἐν τῷ ἀγαθῷ. Ὁ ἱ. Χρυσόστομος ἀναφέρει, ὅτι «καθάπερ γὰρ ἄγγελός τις, οὕτως ἐπὶ τῆς γῆς διέτριβεν ὁ ἄνθρωπος, σῶμα μὲν περικείμενος, ἔξω δὲ τῶν σωματικῶν ἀναγκῶν τυγχάνων, καὶ καθάπερ βασιλεὺς ἁλουργίδι καὶ διαδήματι κεκοσμημένος... οὕτως ἐνετρύφα τῇ τοῦ παραδείσου διαγωγῇ»[118]. Τὸ χρονικὸν διάστημα τὸ ὁποῖον διήρκεσεν ἡ μακαρία αὕτη κατάστασις ἐν τῷ παραδείσῳ καὶ ἡ ἁρμονικὴ κοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ παραμένει εἰς ἡμᾶς ἄγνωστος[119].

4. Τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ τοιαύτην κατάστασιν τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῇ ὁ πεπτωκὼς διάβολος[120], δεδομένου, ὅτι οὗτος ἀπώλεσε τὴν ἀγγελικὴν αὐτοῦ ζωήν, εὑρισκόμενος οὕτω εἰς μειονεκτικὴν θέσιν ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Ἕνεκα τούτου φθονεῖ τὸν ἄνθρωπον καὶ χρησιμοποιῶν τὸν ὄφιν ὡς ἐπιτήδειον ὄργανον[121], προσεπάθησε νὰ ἐπηρεάσῃ τὸν ἄνθρωπον κατὰ τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ[122].

Ὁ τοιοῦτος ὅμως πειρασμὸς τοῦ δαίμονος δὲν εἶχεν ἀπόλυτον χαρακτῆρα οὔτε ἦτο ὑποχρεωμένος ὁ ἄνθρωπος νὰ τηρήσῃ τὰς ὁδηγίας αὐτοῦ. Δημιουργηθεὶς ὁ ἄνθρωπος ὡς αὐτεξούσιον ὄν, ἠδύνατο νὰ ἀντιδράσῃ καὶ κατ' ἀκολουθίαν νὰ ἀπορρίψῃ τὴν «πρότασιν» τοῦ δαίμονος, δεδομένου ὅτι, ὡς γράφει καὶ ὁ Μ. Ἀθανάσιος, ὁ ἄνθρωπος «δύναται ὥσπερ πρὸς τὰ καλὰ νεύειν, οὕτω καὶ τὰ καλὰ ἀποστρέφεσθαι· ἀποστρεφομένη δὲ τὸ καλόν, πάντως τὰ ἐναντία λογίζεται· παύσασθαι γὰρ καθόλου τοῦ κινεῖσθαι οὐ δύναται, τὴν φύσιν οὖσα, ὡς προεῖπον, εὐκίνητος. Καὶ γινώσκουσα τὸ αὐτεξούσιον ἑαυτῆς ὁρᾷ (ἡ ἀνθρωπίνη φύσις), ἑαυτὴν δύνασθαι κατ' ἀμφότερα τοῖς τοῦ σώματος μέλεσι χρᾶσθαι εἴς τε τὰ ὄντα καὶ μὴ ὄντα· ὄντα δέ ἐστι τὰ

---

[118] Ἰω. Χρυσοστόμου, Εἰς Γέν. ὁμιλ. 13, 4, PG 53, 109. Πρβλ. Ὁμιλ. 16, 1, PG 53, 126.

[119] R. Schulte, Kirche und Kult, ἐν «Mysterium Kirche», ἔκδ. F. Holböck - Th. Sartory, Salzburg 1962, σ. 725.

[120] Ἰω. Χρυσοστόμου, Εἰς Γεν. ὁμιλ. 15, 4, PG 53, 124: «Οὐ γὰρ ἤνεγκεν ὁ πονηρὸς δαίμων ὁρῶν ἐν σώματι ἀνθρωπίνῳ ἀγγελικὴν διαγωγήν».

[121] Ἰω. Χρυσοστόμου, Εἰς τὴν Γέν. ὁμ. 16, 2, PG 53, 127. Πρβλ. Μακαρίου Αἰγ., Ἐπιστολαί, Β, PG 34, 413. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, Ἔκδ. ἀκριβ. ὀρθ. πίστεως PG 94, 980. Th. Nikolaou, ἔνθ' ἀν., 55/6.

[122] Γέν. 3, 1.

καλά, οὐκ ὄντα δὲ τὰ φαῦλα»[123]. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος ἠδύνατο νὰ ἀποτρέψῃ τὸ κακόν, διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως τοῦ αὐτεξουσίου αὐτοῦ, ἀναφέρει καὶ ὁ Μ. Βασίλειος, ὅτι εἶναι «ἀρχὴ καὶ ῥίζα τῆς ἁμαρτίας τὸ ἐφ' ἡμῖν καὶ τὸ αὐτεξούσιον»[124].

Οὕτω ἐθεώρησεν ὁ ἄνθρωπος ὅτι θὰ ἐπετύγχανε τῆς τελειότητος καὶ τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ τεκμηριώσεως ἐν τῷ ἀγαθῷ, τῆς θεώσεως αὐτοῦ, καὶ ἄνευ τῆς βοηθείας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς χάριτος αὐτοῦ. Προσδοκήσας «ἰσοθεΐαν»[125], κατέπεσεν καὶ «ἐξ ἀπονοίας ἥμαρτεν»[126].

Ἡ πτῶσις αὕτη τῶν πρωτοπλάστων δὲν περιορίζεται μόνον εἰς αὐτούς, ἀλλ' αἱ συνέπειαι αὐτῆς ἐπεκτείνονται ἐν τῇ ῥοῇ τῶν αἰώνων ἐφ' ὁλοκλήρου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους[127]. Τὸ γεγονὸς τοῦτο τῆς συμμετοχῆς ὁλοκλήρου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐν τῷ προπατορικῷ ἁμαρτήματι ἀποτελεῖ διδασκαλίαν τόσον τῆς ἀνατολικῆς ὅσον καὶ τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας. Προβληματικὸν καὶ δυσεξήγητον παραμένει τὸ «τίνι τρόπῳ συμμετέχει ἅπαν τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ. Ἀσφαλῶς, ὡς ἀναφέρει καὶ ὁ Χ. Ἀνδροῦτσος, τὸ θέμα τοῦτο ἀποτελεῖ ἓν ἐκ τῶν ἀνεξηγήτων μυστηρίων τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας[128]. Πλὴν ὅμως ἡ αὐτὴ δυσκολία ἐμφανίζεται καὶ ἐν τῇ ῥωμαιοκαθολικῇ θεολογίᾳ. Τὸ πρόβλημα τοῦτο ἀσφαλῶς συσχετίζεται μετὰ τοῦ προβλήματος τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ τῆς ἐξελίξεως αὐτοῦ, τοῦ πολυγενισμοῦ ἢ μονογενισμοῦ, δῆλον ὅτι, τὸ ὁποῖον καὶ ἐν τοῖς πρόσθεν ἐθίγη[129]. Οὕτω κατεβλήθη προσπάθεια, ὅπως καὶ τὸ θέ-

---

[123] Μ. Ἀθανασίου, Λόγος κατὰ Ἑλλήνων 4, ΒΕΠ 30, 34. Σοφ. Σειρ. 15, 15-20. Ἰω. Χρυσοστόμου, Εἰς τὴν Γέν. ὁμ. 17, PG 53, 140: «οὐδαμοῦ ἀνάγκη, οὐδαμοῦ βία, ἀλλὰ προαίρεσις καὶ γνώμη».

[124] Μ. Βασιλείου, Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεὸς 3, PG 31, 332.

[125] Ἰω. Χρυσοστόμου, Εἰς τὴν Γέν. ὁμ. 16, 3, PG 53, 129: «φαντασθεὶς (ὁ ἄνθρωπος) τὴν ἰσοθεΐαν, ἐπὶ τὴν μετάληψιν ἔσπευδε...».

[126] Ἰω. Χρυσοστόμου, Εἰς τὸν Ματθαῖον, ὁμιλ. 66, 6, PG 58, 626.

[127] Μ. Ἀθανασίου, Κατὰ Αἱρέσεων Α', 51, ΒΕΠ 30, 166: «ὥσπερ γὰρ τοῦ Ἀδὰμ παραβάντος εἰς πάντας ἀνθρώπους ἔφθασεν ἡ ἁμαρτία». Μ. Βασιλείου, Ἀσκητικαὶ Διατάξεις Δ', 1, PG 31, 1343. Ἰω. Χρυσοστόμου, Εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους 1, 1, PG 60, 474.

[128] Χ. Ἀνδρούτσου, Ἓν μάθημα περὶ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, «Ἐκκλ. Ἀλήθεια» 16 (1897) 94. Πρβλ. τοῦ ἰδίου, Δογματική, σ. 158-162. Α. Θεοδώρου, Ἡ οὐσία τῆς Ὀρθοδοξίας, Ἀθῆναι 1961, σ. 56. Π. Τρεμπέλα, Δογματική, τ. 1, σ. 553-556.

[129] Ἴδε σ. 17.

μα τῆς μεταδόσεως τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας εἰς ὁλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος ἑρμηνευθῇ διὰ τῆς πολυγενιστικῆς θεωρίας, προϋποτιθεμένης ὅμως, καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, τῆς ἑνότητος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους [130]. Καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ θεωρεῖται ὁ Ἀδὰμ — εἴτε ὡς ἄτομον εἴτε ὡς «συλλογικὴ προσωπικότης» (korporative Persönlichkeit) — ὡς ὁ γενάρχης τῆς ἀνθρωπότητος [131].

5. Ἡ τοιαύτη ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τοῦ Θεοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ παραμείνῃ ἄνευ ἀρνητικῶν ἐνεργειῶν καὶ μάλιστα, ὡς ἐλέχθη, ὄχι μόνον διὰ τὸν Ἀδάμ, ἀλλὰ καὶ δι' ὁλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος. Ἡ ἁρμονικὴ κοινωνία καὶ αἱ σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ ἕνεκα τῆς παρακοῆς καὶ τῆς πτώσεως διεσαλεύθησαν καὶ κατ' ἀκολουθίαν συνετελέσθη τὸ δεύτερον σχίσμα ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας. Συναισθανθεὶς ὁ ἄνθρωπος τὸ μέγεθος τῆς ἀρνητικῆς αὐτοῦ πράξεως ἔμφοβος κρύπτεται ἐντὸς τοῦ παραδείσου ἀπὸ προσώπου τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ [132], ὅστις μετ' ὀλίγον τιμωρῶν τὸν πεπτωκότα ἄνθρωπον ἐκδιώκει τοῦτον ἐκ τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς [133], ὅπερ οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἢ ἡ ἀπομάκρυνσις αὐτοῦ ἐκ τῆς σκεπούσης αὐτὸν βοηθείας καὶ χάριτος τοῦ Θεοῦ [134], καταστραφείσης οὕτω τῆς κοινωνίας αὐτοῦ μετὰ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὁ Β. Ἔξαρχος τονίζει, ὅτι διὰ τῆς πτώσεως τῶν πρωτοπλάστων, τῇ ἐπενεργείᾳ τοῦ διαβόλου, ἀπεμακρύνθη ὁ ἄνθρωπος τοῦ παραδείσου, ὅπερ δηλοῖ τὴν ἀπομάκρυνσιν αὐτοῦ ἐκ τῆς κοινωνίας μετὰ τοῦ Θεοῦ, χαρακτηρίζων τὸ γεγονὸς τοῦτο ὡς σχίσμα ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας [135]. Τὸ αὐτὸ δὲ διδάσκουν καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας,

---

[130] K. Rahner, Erbsünde und Evolution, σ. 464 - 465.

[131] P. Schoonenberg, Der Mensch in der Sünde, ἐν «Mysterium Salutis, τ. II, σ. 900. Πλείονα ἴδε ἐν B. Welte, Über das Böse, Freiburg 1959, J. Scharbert, Prolegomena eines Alttestamentlers zur Erbsündelehre, Freiburg 1968, H. Dolch, Sünde und evolutive Welt, ἐν Concilium 3 (1967) 465 - 469, A. Hulsbosch, Die Schöpfung Gottes. Schöpfung, Sünde und Erlösung im evolutionistischen Weltbild, Wien 1965.

[132] Γέν. 3, 8. Γρηγ. Ναζιανζηνοῦ, Λόγος 38, Εἰς τὰ Θεοφάνια, PG 36, 424: «Καὶ τοῦτο πρῶτον γινώσκει τὴν ἰδίαν αἰσχύνην καὶ ἀπὸ Θεοῦ κρύπτεται».

[133] Γέν. 3, 24.

[134] Ἰω. Δαμασκηνοῦ, Εἰς τὴν ξηρανθεῖσαν συκῆν... 3, PG 96, 581.

[135] B. Exarcho , ..eo ogische Probleme der modernen... σ. 256.

ἀναφέροντες, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐλευθέρᾳ βουλήσει ἀπεμακρύνθη ἐκ τοῦ αἰωνίου Θεοῦ [136]. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον χαρακτηρίζονται τὸ κακὸν καὶ ἡ ἁμαρτία ὡς ἀπομάκρυνσις ἐκ τοῦ Θεοῦ [137], ἀπομάκρυνσις ἐκ τῆς ἀληθοῦς ζωῆς [138]. Ὁ δὲ Ὠριγένης ἀναφέρει, ὅτι ὅπου ὑπάρχει ἡ ἁμαρτία ἐκεῖ καὶ τὰ σχίσματα ἐκεῖ καὶ αἱ ἔριδες [139].

Οὕτω πως στερεῖται ὁ ἄνθρωπος τῆς παραδεισίου ζωῆς, τῆς προσωπικῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς σκεπούσης καὶ τελειούσης αὐτὸν θείας χάριτος, συναποκομίσας τὸν ψυχικὸν καὶ σωματικὸν θάνατον. Ἀπὸ τοῦ νῦν καθίσταται πλέον θνητὸς ὁ πεπτωκὼς ἄνθρωπος [140].

Ἐκτὸς ὅμως τοῦ σχίσματος καὶ τῆς διασαλεύσεως τῆς ἁρμονικῆς κοινωνίας μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων διεσαλεύθη καὶ ἡ ἁρμονικὴ κοινωνία μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν πνευματικῶν δημιουργημάτων, τῶν ἀγγέλων, διὰ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος. Γρηγόριος ὁ Νύσσης διὰ μεταφορικῆς εἰκόνος περιγράφει τὸ γεγονὸς τοῦτο ὡς ἀκολούθως: «Ἓν κύμβαλον ἡ ὑπερκόσμιος τῶν ἀγγέλων φύσις· ἕτερον κύμβαλον ἡ λογικὴ τῶν ἀνθρώπων κτίσις. Ἀλλὰ διέστησεν ἡ ἁμαρτία τοῦτο ἐκείνου»[141]. Βασίλειος ὁ Μέγας καὶ Ἰω. ὁ Χρυσόστομος τονίζουν ὡσαύτως τὸ γεγονὸς τοῦτο [142]. Ὁ J. Daniélou ἀναφέρει, ὅτι μετὰ τὴν ἀπόσχισιν τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἀνθρώπων ἀνέμενον καὶ ἤλπιζον οἱ ἄγγελοι πότε διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ θὰ ἐπραγματοποιεῖτο ἡ ἀποκατάστασις τῶν σχέσεων αὐτῶν μετὰ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους [143]. Καὶ ὁ Κ. Μουρατίδης γράφει: «Τὸ διὰ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος προκληθὲν σχίσμα ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων κατηργή-

---

136 Μ. Ἀθανασίου, Λόγος κατὰ Ἑλλήνων 5, ΒΕΠ 30, 34 - 35. Κυρίλλου Ἀλεξ., Εἰς Ἰωάννην, PG 74, 69. Μ. Ἀθανασίου, Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου 5, ΒΕΠ 30, 78.

137 Μ. Βασιλείου, Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεὸς 8, PG 31, 348. Γρηγορίου Νύσσης, Κατὰ Εὐνομίου Β', PG 45, 545: «Ἁμαρτία δέ ἐστιν ἡ τοῦ Θεοῦ ἀλλοτρίωσις, ὅς ἐστιν ἡ ἀληθινὴ καὶ μόνη ζωή...».

138 Μ. Ἀθανασίου, Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου 15, ΒΕΠ 30, 86.

139 Ὠριγένους, Εἰς Ἐζεκιὴλ 9, 1, PG 13, 732.

140 Μ. Ἀθανασίου, Λόγος κατὰ Ἑλλήνων 7, ΒΕΠ 30, 36. Ἰω. Χρυσοστόμου, Εἰς τὴν Γένεσιν, ὁμιλ. 46, 5, PG 54, 427. Γρηγορίου Νύσσης, Λόγος Κατηχητικὸς 6, PG 45, 29.

141 Γρηγορίου Νύσσης, Ὁμιλ. Εἰς Ψαλμοὺς 2, PG 44, 484.

142 Μ. Βασιλείου, Περὶ ἁμαρτίας 2, PG, 32, 1197. Ἰω. Χρυσοστόμου, Εἰς Ἐφεσίους, ὁμιλ. 1, 4, PG 62, 15.

143 J. Daniélou, Die Sendung der Engel, Salzburg 1962, σ. 65

θη διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Κυρίου»[144].

Ἕτερον ἀρνητικὸν ἀποτέλεσμα τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου εἶναι καὶ τὰ σχίσματα καὶ ἡ διασάλευσις τῆς ἁρμονικῆς συνυπάρξεως καὶ ἐντὸς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Τὸ ἀνθρώπινον γένος διεσκορπίσθη πλέον, καὶ κατὰ τὸν Αὐγουστῖνον, ἐπὶ τῆς γῆς καὶ εἰς τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος. Οὗτος ἑρμηνεύων τὸ ὄνομα τοῦ ΑΔΑΜ ὡς Α = Ἀνατολή, Δ = Δύσις, Α = Ἄρκτος, Μ = Μεσημβρία, παρουσιάζει λίαν εἰκονικῶς τὴν πραγματικότητα ταύτην[145]. Μάξιμος δὲ ὁ Ὁμολογητὴς ἀναφέρει: «Ἐντεῦθεν ἡ μία φύσις εἰς μυρία κατεμερίσθη τμήματα· καὶ οἱ τῆς αὐτῆς φύσεως, ἀλλήλων ἐσμὲν δίκην ἑρπετῶν θηρίων παραναλώματα»[146].

Ἐνταῦθα δέον ὅπως ἀναφερθῇ, ὅτι διὰ τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας, ἐκτὸς τῶν προαναφερθέντων σχισμάτων, διεσαλεύθη καὶ ἡ ἁρμονία μεταξὺ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ τῆς περιβαλλούσης αὐτὸ δημιουργίας. «Ὅτε δὲ τὴν ὄψιν τῇ ἁμαρτίᾳ ἐσπίλωσεν (ὁ Ἀδάμ), τότε τὰ θηρία αὐτὸν οὐκ ἐγνώριζον, καὶ τὰ δοῦλα πολέμια κατ' αὐτοῦ γεγόνασι... Ἐφ' ὅσον ὁ Ἀδὰμ τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ πρόσωπον καθαρὸν ἐτήρει, οἱ θῆρες αὐτῷ ὡς δοῦλοι ὑπέκειντο, ὅτε δὲ τὸ πρόσωπον τῇ παρακοῇ ἐσπίλωσε, μὴ γνωρίζοντα τὸν δεσπότην, ὡς ξένῳ ἤχθραινον»[147].

Οὕτω πως ἐμφανίζεται ἡ κατάστασις τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ δευτέρᾳ αὐτῆς φάσει καὶ μετὰ τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα. Διὰ τῶν σχισμάτων τούτων διεκόπη ἡ πρὸς τὴν τελειότητα τοῦ ἀνθρώπου ὁδὸς καὶ ἐτερματίσθη ἡ μακαρία καὶ ἁρμονικὴ αὐτοῦ ζωὴ ἐν τῷ παραδείσῳ[148].

---

[144] Κ. Μουρατίδου, Ἡ οὐσία καὶ τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας, σ. 93.

[145] Augustinus, In Psalm. 95, 15, PL 37, 1236. H. de Lubac, Katholizismus, σ. 31.

[146] Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, Πρὸς Θαλάσσιον, PG 90, 256. Πρβλ. Μ. Ἀθανασίου, Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου 15, ΒΕΠ 30, 79 καὶ 86 H. de Lubac, Katholizismus, σ. 30. Dogm. Konstitution d. II. Vat. Konzils «Über eie Kirche», 11, 13.

[147] Ἰω. Χρυσοστόμου, Εἰς τὸν Γ' Ψαλμόν, PG 55, 37. Πρβλ. Θεοφίλου Ἀντιοχείας, Πρὸς Αὐτόλυκον 2, 17, ΒΕΠ 5, 33. M. Schmaus, Dogmatik, τ. II, σ. 416.

[148] Πρβλ. Ἰω. Χρυσοστόμου, Εἰς Ψαλμ. 44, 11, PG 55, 200. Ἰ. Καρμίρη, Ἡ Ἐκκλησιολογία τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν, σ. 16. Κ. Μουρατίδου, Ἡ οὐσία καὶ τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας, σ. 73.

Γ. Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΠΤΩΣΙΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΓΕΝΟΥΣ

Καὶ ἐνταῦθα δύναταί τις νὰ θέσῃ τὸ ἐρώτημα: Μετὰ τὴν προπατορικὴν ἁμαρτίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Ἐκκλησίας ἐκ τῆς ἁρμονικῆς καὶ μακαρίας αὐτῆς καταστάσεως ἔπαυσε πλέον αὕτη ὑφισταμένη; ἢ ἄλλως πως: Οὐδὲν πλέον ἴχνος ἐκ τῆς θείας χάριτος ὑφίσταται ἐν τῇ πεπτωκυίᾳ Ἐκκλησίᾳ;

1. Βεβαίως ἡ Ἐκκλησία μετὰ τὴν προπατορικὴν ἁμαρτίαν εὑρίσκεται εἰς κατάστασιν ἀθλιότητος, οἱονεὶ ἐρειπίων, μακρὰν τῆς δόξης τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ, οὐχ ἧττον ὅμως δὲν δυνάμεθα εὐκόλως νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ δημιουργικὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ ἐγένετο ἀπολύτως ἐπὶ ματαίῳ, ἢ ὅτι ἡ δημιουργία γενικῶς ὑπῆρξεν μία πλήρης ἀποτυχία τοῦ Θεοῦ λόγῳ τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου τῇ ἐπενεργείᾳ τοῦ διαβόλου. «Οὐκ ἄξιον γὰρ ἦν τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ τὰ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενα διαφθείρεσθαι διὰ τὴν παρὰ τοῦ διαβόλου γενομένην τοῖς ἀνθρώποις ἀπάτην. Ἄλλως τε καὶ τῶν ἀπρεπεστάτων ἦν τὴν τοῦ Θεοῦ τέχνην ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἀφανίζεσθαι ἢ διὰ τὴν αὐτῶν ἀμέλειαν ἢ διὰ τὴν τῶν δαιμόνων ἀπάτην. Φθειρομένων τοίνυν τῶν λογικῶν καὶ παραπολλυμένων τῶν τοιούτων ἔργων, τί τὸν Θεὸν ἔδει ποιεῖν ἀγαθὸν ὄντα; Ἀφεῖναι τὴν φθορὰν κατ' αὐτῶν ἰσχύειν, καὶ τὸν θάνατον αὐτῶν κρατεῖν; Καὶ τίς ἡ χρεία τοῦ καὶ ἐξ ἀρχῆς αὐτὰ γενέσθαι; Ἔδει γὰρ μὴ γενέσθαι, ἢ γενόμενα παραμεληθῆναι καὶ ἀπολέσθαι. Ἀσθένεια γὰρ μᾶλλον καὶ οὐκ ἀγαθότης ἐκ τῆς ἀμελείας γινώσκεται τοῦ Θεοῦ, εἰ ποιήσας παροργᾷ φθαρῆναι τὸ ἑαυτοῦ ἔργον, ἤπερ εἰ μὴ πεποίηκε κατὰ τὴν ἀρχὴν τὸν ἄνθρωπον. Μὴ ποιήσαντος μὲν γὰρ οὐκ ἦν ὁ λογιζόμενος τὴν ἀσθένειαν· ποιήσαντος δὲ καὶ εἰς τὸ εἶναι κτίσαντος, ἀτοπώτατον ἦν ἀπόλλυσθαι τὰ ἔργα, καὶ μάλιστα ὑπ' ὄψει τοῦ πεποιηκότος. Οὐκοῦν ἔδει τοὺς ἀνθρώπους μὴ ἀφιέναι φέρεσθαι τῇ φθορᾷ, διὰ τὸ ἀπρεπὲς καὶ ἀνάξιον εἶναι τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος»[149].

2. Ἕνεκα τούτου ὅτε ὁ Θεὸς ἐξεδίωξεν τὸν πεπτωκότα ἄνθρωπον ἐκ τοῦ Παραδείσου δὲν ἐγκατέλειψεν τοῦτον παντελῶς, ἀλλά, παρὰ τὴν πτῶσιν αὐτοῦ, ὑπόσχεται τὴν λύτρωσιν καὶ ἀποκατάστασιν αὐτοῦ ἐν τῇ ζωῇ τῆς Χάριτος, ἐφοδιάζει δηλαδὴ τοῦτον μὲ τὸ γνωστὸν «Πρω-

---

[149] Μ. Ἀθανασίου, Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου 6, ΒΕΠ 30, 79/80.

τευαγγέλιον»[150], ὅπερ δηλοῖ, ὅτι τὸ ἀνθρώπινον γένος καὶ ἡ Ἐκκλησία δὲν κατεδικάσθη ὁριστικῶς καὶ ἅπαξ διὰ παντός. Καὶ ὁ M. Schmaus ἀναφέρει, ὅτι ἐν τῇ στιγμῇ τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ χωρισμοῦ ἕνεκα ταύτης τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀπὸ τοῦ Θεοῦ δὲν ὑφίστατο Ἐκκλησία. Τοῦτο ὅμως συνέβη μόνον ἐν μιᾷ δεδομένῃ στιγμῇ, δεδομένου, ὅτι μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ὑπεσχέθη ὁ Θεὸς εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος τὴν χάριν αὐτοῦ. Οὕτως ἀναφέρει ὁ μνημονευθεὶς ρωμαιοκαθολικὸς θεολόγος, ὅτι ἐν τῇ ὑποσχέσει ταύτῃ τοῦ Θεοῦ εἶδον πολλοὶ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας τὴν ἀποκατάστασιν αὐτῆς ταύτης τῆς Ἐκκλησίας. Ἕνεκα δὲ καὶ τῆς ὑποσχέσεως ταύτης δὲν παρέμεινέ ποτε ἡ ἀνθρωπότης ἄνευ ἴχνους τινὸς θείας χάριτος[151]. Ἓν παράδειγμα διὰ τὴν πραγματικότητα τῆς ὑπάρξεως χάριτος μετὰ τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα καὶ μετὰ τὴν περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ὑπόσχεσιν τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ Ἄβελ ὁ δίκαιος, ὅστις ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ ἀναφέρεται ὡς ὁ ἄμεσος συγγενὴς τοῦ πεπτωκότος Ἀδάμ[152]. Πλεῖστοι δὲ ὅσοι ἀναφέρουν, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἐπὶ γῆς ὑφίσταται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἄβελ τοῦ δικαίου[153]. Γενικῶς δ' εἰπεῖν ἡ Ἐκκλησία ὑφίσταται καὶ πρὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἂν καὶ ὅλως σκιωδῶς, καὶ μάλιστα ὄχι μόνον παρὰ τοῖς ὑπὸ τὸν Νόμον εὑρισκομένοις, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς. Καὶ ὁ ἱ. Χρυσόστομος ἀναφερόμενος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὡς σῶμα Χριστοῦ παρατηρεῖ: «Τί δέ ἐστιν, Ἓν σῶμα; Οἱ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης πιστοὶ καὶ ὄντες καὶ γενόμενοι καὶ ἐσόμενοι. Πάλιν καὶ οἱ πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας εὐηρεστηκότες ἓν σῶμά εἰσι»[154]. Καὶ ὁ Ἰ. Καλογήρου ἐπιλέγει: «Ἡ Ἐκκλησία ὑπάρχει ἤδη καὶ πρὸς τῆς ἐν Χριστῷ ἐπιφανείας. Καὶ πρὶν ταύτης ἐκδηλοῦνται δηλαδή, ἀπὸ τῆς δημιουργίας, λυτρωτικαὶ ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ καὶ δωρεαὶ αὐτοῦ εἰς τοὺς ἀνθρώπους κοινωνοῦντας αὐτῷ ἔστω καὶ ἀτελῶς»[155].

---

[150] Γέν. 3, 15, Πρβλ. L. Capéran, Le proplem du salut des infidéles. Essai theologique, Toulouse 1934, σ. 106.

[151] M. Schmaus, Dogmatik, τ. III/1, σ. 61.

[152] Γέν. 4, 2.

[153] M. Pribilla, Die Kirche von Anbeginn, σ. 242. Y. Congar, Ecclesia ab Abel, σ. 88. Ἰ. Καρμίρη, Ἡ Ἐκκλησιολογία τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν, σ. 16, κ.ἄ.

[154] Ἰω. Χρυσοστόμου, Εἰς Ἐφεσ. ὁμιλ. 3, 1, PG, 62, 75. Πρβλ. Κ. Μουρατίδου, Ἡ οὐσία καὶ τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας, σ. 68 ἑξ.

[155] Ἰ. Καλογήρου, Περὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὰς ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ θεμελιώδεις σωτηριολογικὰς ἀρχάς, Ἀθῆναι 1961, σ. 16.

Καὶ ἀπὸ ρωμαιοκαθολικῆς σκοπιᾶς τὸ θέμα τοῦτο λαμβάνει τὴν αὐτὴν τοποθέτησιν καὶ μάλιστα ὄχι μόνον ὑπὸ μεμονωμένων θεολόγων, ὡς καταφαίνεται καὶ ἐκ τῶν ἀναφερθέντων ρωμαιοκαθολικῶν θεολόγων, ἀλλὰ καὶ ἐπισήμως ὑπ' αὐτῆς τῆς Β' Βατικανῆς Συνόδου, ἥτις ὄχι μόνος σποραδικῶς ἀναφέρεται ἐπὶ τοῦ προκειμένου θέματος, ἀλλὰ καὶ ὅλως εἰδικῶς ἐν ἰδιαιτέρῳ Διατάγματι περὶ τῶν σχέσεων τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τῶν μὴ χριστιανικῶν θρησκειῶν [156].

Ἐκ πάντων τούτων καθίσταται δῆλον, ὅτι ὁ πανάγαθος Θεὸς ἐχαρίσατο εἰς ὁλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα ἀκτῖνας τῆς χάριτος αὐτοῦ, οὕτως ὥστε βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον προητοιμάσθη τὸ μέγα γεγονὸς τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου»[157]. Οὕτως προητοίμασεν ὁ Θεὸς ἐν χάριτι σύμπασαν τὴν ἀνθρωπότητα πρὸς τοῦτο, πρῶτον μὲν καὶ γενικῶς ἅπαντας τοὺς ἐθνικοὺς λαοὺς καὶ δεύτερον τὸν ἐκλεκτὸν αὐτοῦ λαόν, τὸν λαὸν τοῦ Ἰσραήλ.

3. Ἡ τοιαύτη δὲ προπαρασκευὴ τῶν ἐθνικῶν δὲν παραμένει ἁπλῶς καὶ μόνον ἓν ἐξωτερικὸν γεγονός, ἀλλὰ κατὰ τὸ διάστημα τῆς προπαρασκευῆς ταύτης ὑπῆρχεν ἡ δυνατότης, ὅπως τινὲς ἐξ αὐτῶν καταστοῦν δίκαιοι καὶ σωθῶσιν, δεδομένου, ὅτι «καὶ τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερὸν ἦν ἐν αὐτοῖς καὶ τί μὲν καλὸν τί δὲ κακὸν ᾔδεσαν»[158]. Καὶ ὁ Ἰ. Καρμίρης ἀναφέρει λίαν χαρακτηριστικῶς: «Σημειωτέον, ὅτι πολλοὶ τῶν ὑπὸ τῆς Π. Διαθήκης μνημονευομένων ἁγίων καὶ δικαίων ἀνδρῶν, ὡς ὁ Ἄβελ, Ἐνώχ... δὲν ἀνῆκον οὔτε εἰς τὴν φυλὴν οὔτε εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ Ἰσραήλ, ἀλλ' ἦσαν ἔξω τῆς θετικῆς θείας ἀποκαλύψεως»[159]. Τὸ γεγονὸς τοῦτο παρεκίνησεν καὶ πλείστους ὅσους θεολόγους τῆς Δύσεως, ὅπως ὁμιλήσουν περὶ τῶν «ἀνωνύμων

---

156 Πρβλ. Dogmat. Konstitution des II. Vatik. Konzils «Über die Kirche», 11, 16. «Erklärung über das Verhältnis der Kirche zu den nichtchristlichen Religionen» des II. Vatik. Konzils.

157 Γαλ. 4, 4.

158 Ἰω. Χρυσοστόμου, Εἰς Ρωμαίους, ὁμιλ. 5, 4, PG 60, 429. Ἐν τῇ προπαρασκευαστικῇ ταύτῃ περιόδῳ τῶν ἐθνικῶν ἔχομεν τὸν «σπερματικὸν λόγον», καθὼς ἀναφέρει καὶ Ἰουστῖνος ὁ Μάρτυς, Ἀπολογία Β', 13, ΒΕΠ 3, 207.

159 Ἰ. Καρμίρη, Ἡ Ἐκκλησιολογία τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν, σ. 17, ὑποσ. 2. Πρβλ. A. Winklhofer, Über die Kirche, σ. 37.

χριστιανῶν»[160], πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀναλογεῖ πρὸς τὸν «ἄγνωστον Θεὸν» τοῦ ἀποστόλου Παύλου[161]. Καὶ ὅπως ἀκριβῶς ὑπῆρχεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ προπαρασκευαστικῇ ταύτῃ περιόδῳ τῶν ἐθνικῶν, οὕτως ὑπῆρχον δίκαιοι καὶ ἅγιοι, καίτοι κατὰ τρόπον ἀφανῆ, ἄρα καὶ Ἐκκλησία.

Ἡ προπαρασκευὴ τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραὴλ πραγματοποιεῖται κατὰ πλέον συγκεκριμένον τρόπον, διὰ τοῦ Νόμου, διὰ τῶν Προφητῶν καὶ διὰ τῆς Διαθήκης. Ὁ Θεὸς ἐξέλεξε τὸν λαὸν τοῦ Ἰσραήλ, ὅστις ἀποτελεῖ τὸν ἠγαπημένον καὶ ἐκλεκτὸν αὐτοῦ λαόν, ἐκ τοῦ ὁποίου θὰ προέλθῃ ὁ Λυτρωτὴς τοῦ κόσμου. Καὶ ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ ἐπενεργεῖ τὸ αὐτὸ Ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ. Ἀθανάσιος ὁ Μέγας γράφει ἐπὶ τοῦ προκειμένου: «Ἓν γὰρ καὶ ταὐτόν ἐστι τὸ Πνεῦμα καὶ τότε καὶ νῦν ἁγιάζον καὶ παρακαλοῦν τοὺς δεκτικοὺς αὐτοῦ. Ὡς εἷς καὶ αὐτὸς Λόγος Υἱὸς εἰς υἱοθεσίαν ἄγων καὶ τότε τοὺς ἀξίους. Ἦσαν γὰρ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ υἱοί, οὐ δι' ἄλλου ἀλλ' εἰ διὰ τοῦ υἱοῦ τεκνοποιούμενοι»[162]. Καὶ ὁ ἱ. Χρυσόστομος ἐπιλέγει: «Μέγα τι μυστήριον ἡμῖν ἀποκαλύπτει. Ποῖον δὴ τοῦτο; ὅτι τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος ἡ Καινὴ καὶ ἡ Παλαιά, καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τὸ ἐν ἐκείνῃ φθεγξάμενον, καὶ ἐνταῦθα ἐλάλησε»[163]. Καὶ ἐνταῦθα λοιπόν, ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἐπενήργει ἡ αὐτὴ θεία χάρις[164] καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡ κοινωνία τοῦ ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ ἐνέχει μορφὴν Ἐκκλησίας[165]. Διὰ τὴν οἰκείωσιν δὲ τῆς ἐπενεργείας τῆς θείας χάριτος παρὰ τοῖς Ἰσραηλίταις καὶ διὰ τὴν πιστότητα τοῦ λαοῦ τούτου, θεωρεῖται ὡς ἀπαραίτητος προϋπόθεσις ἡ πίστις αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεόν, ὁπότε καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Π. Διαθήκης θεωρεῖται ὡς κοινωνία τῶν εἰς Θεὸν πιστευόντων. Τὸ γεγονὸς τοῦτο δικαιολογεῖ καὶ τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ

---

160 K. Rahner, Die anonymen Christen, Schriften zur Theologie, VI, Einsieden 1956, σ. 545 - 554. Τοῦ ἰδίου, Das Christentum und die nichtchristl. Religionen, Schriften, 1962, σ. 136 - 158. H.U.v. Balthasar, Theologie der Geschichte, Einsiedeln 1959³. J. Daniélou, Vom Heil der Völker, Freiburg 1952, κ. ἄ.

161 Πράξ. 17, 23.

162 Μ. Ἀθανασίου, Κατὰ Ἀρειανῶν Δ', 29, ΒΕΠ 30, 325.

163 Ἰω. Χρυσοστόμου, Εἰς Ψαλμ. 115, 2, PG 55, 321.

164 K. Thieme, Das Mysterium der Kirche in christlicher Sicht des alten Bundesvolkes, σ. 43 - 44.

165 H. de Lubac, Katholizismus, σ. 39. Πρβλ. Κυρίλλου Ἀλεξ., Γλαφυρὰ εἰς τὴν Γένεσιν 3, 2 PG 69, 113. E. Lammirande, Gemeinschaft der Heiligen, σ. 71.

᾿Αβραὰμ ὑπὸ τοῦ ᾿Αποστόλου Παύλου ὡς «πατρὸς πάντων τῶν πιστευόντων»[166], τὰ ἔργα δὲ αὐτοῦ ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ ᾿Ιησοῦ Χριστοῦ, ὡς ἔργα πρὸς μίμησιν[167].

῞Οθεν καὶ ἡ ἐποχὴ τῆς Π. Διαθήκης ἐν τῷ ἰσραηλιτικῷ λαῷ ἀποτελεῖ ἐποχὴν τῆς ᾿Εκκλησίας, ἥτις, εὑρισκομένη ἐν τῷ σταδίῳ τῆς μὴ τελειότητος, ἀναμένει τὸν Μεσσίαν καὶ τελειωτὴν αὐτῆς. Οὕτω πως ἔζη ὁ λαὸς τοῦ ᾿Ισραὴλ διὰ τῆς βοηθείας τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν πίστει καὶ ἐν ἀναμονῇ τοῦ ἐλευσομένου Λυτρωτοῦ: «ἰδοὺ Κύριος Κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται καὶ ὁ βραχίων μετὰ κυρίας· ἰδοὺ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μετ᾿ αὐτοῦ καὶ τὸ ἔργον ἐναντίον αὐτοῦ· ὡς ποιμὴν ποιμανεῖ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ καὶ τῷ βραχίονι αὐτοῦ συνάξει ἄρνας»[168], «καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία, καὶ πάντες οἱ λαοί, φυλαὶ καὶ γλῶσσαι αὐτῷ δουλεύουσιν· ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία αἰώνιος, ἥτις οὐ παρελεύσεται, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται»[169].

Δ. ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ ΚΑΙΝΟΠΟΙΩΝ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΝ

Τὸν Μεσσίαν ὅμως καὶ Λυτρωτὴν δὲν ἀνέμενον μόνον οἱ ᾿Ισραηλῖται ἀλλὰ καὶ οἱ λαοὶ ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου. Λυτρωτὴν ἐκ Θεοῦ ἀνέμενεν ὁ Πλάτων[170] καὶ Θεάνθρωπον ὁ Κομφούκιος[171], οἱ Πέρσαι[172], οἱ ᾿Ινδοί[173], κ.ἄ.

Μετὰ λοιπὸν τὴν προπαρασκευὴν τῶν λαῶν, «ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ

---

[166] Ρωμ. 4, 11.

[167] ᾿Ιωάνν. 8, 31-59. H. Fries, Die Kirche als Träger und Vepmittler der Offenbarung, σ. 5. ᾿Ιω. Χρυσοστόμου, Εἰς ᾿Εφεσ. ὁμιλ. 10, 1, PG 62, 75. Ι. Καρμίρη, ῾Η ᾿Εκκλησιολογία τῶν τριῶν ῾Ιεραρχῶν, σ. 19.

[168] ᾿Ησ. 10-11. [169] Δαν. 7, 14. Πρβλ. Γέν. 49, 10.

[170] ᾿Απολογία Σωκράτους 18, 31α: «Τὸν λοιπὸν βίον καθεύδοντες διατελεῖτε ἄν, εἰ μή τινα ἄλλον ὁ Θεὸς ἐπιπέμψειε κηδόμενος ἡμῶν». ᾿Αλκιβιάδης δεύτερος, 150 D.

[171] Lun-Yü 7, 25, ἐν R. Wilhelm, Kung-Futse-Gespräche (Lun-yü), Jena 1923, σ. 70.

[172] E. Abegg, Der Messiasglaube in Indien und Iran auf Grund der Quellen dargestellt, Berlin 1928, σ. 4, 20 ἑξ.

[173] E. Rindt, Der Jünger Johannes betrachtet die Welt, Freiburg 1935, σ. 95. Πλείονα περὶ τῆς προσδοκίας τῶν λαῶν ἴδε ἐν Λεων. Φιλιππίδου, ῾Η ἱστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης, ᾿Αθῆναι 1958, σ. 769-806.

γυναικὸς γενόμενον ὑπὸ νόμον»[174], διὰ τοῦ ὁποίου ἤρχισεν μία νέα περίοδος διὰ τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν, ἐφ' ὅσον, καθὼς καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἀνεφέρθη, δὲν ἔσχεν ἡ Ἐκκλησία διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς. Αὕτη ὑφίστατο ἤδη κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐλεύσεως τοῦ Σωτῆρος, καὶ ὡς ἀναφέρει ὁ ρωμαιοκαθολικὸς θεολόγος Hugo Rahner, ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐγεννήθη ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς Ἐκκλησίας[175]. Ὁ δὲ Ἰω. Χρυσόστομος παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Κύριος «Ἐκκλησίας σάρκα ἀνέλαβεν»[176]. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Σωτὴρ λίαν χαρακηριστικῶς ὁμολογεῖ: «Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας· οὐκ ἦλθον καταλῦσαι ἀλλὰ πληρῶσαι»[177]. Ἦλθε λοιπὸν ἵνα ποιήσῃ τὰ πάντα καινὰ[178] καὶ νὰ ὁδηγήσῃ τὴν Ἐκκλησίαν εἰς τελειότερον στάδιον. Διὰ τῆς ἐκφράσεως ταύτης προβαίνει ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς μίαν ἀξιολόγησιν τῆς πρὸ αὐτοῦ περιόδου τοῦ Νόμου καὶ τῶν προφητῶν καὶ ταὐτοχρόνως δηλοῖ τὸ συνεχὲς καὶ ἀδιάκοπον τῆς πρὸ αὐτοῦ καὶ μετὰ τοῦτον περιόδου, ἂν καὶ βεβαίως ἡ μετὰ τοῦτον περίοδος εἶναι κατὰ πολὺ τελειοτέρα τῆς προηγουμένης. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου διδάσκει καὶ Ἰω. ὁ Χρυσόστομος ὡς ἀκολούθως: «Οὐκ ἦλθον καταλῦσαι ἀλλὰ πληρῶσαι. Τοῦτο δὲ οὐκ Ἰουδαίων ἐμφράττει τὴν ἀναισχυντίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν αἱρετικῶν ἀπορράπτει τὰ στόματα, τῶν ἐκ τοῦ διαβόλου λεγόντων εἶναι τὴν Παλαιάν. Εἰ γὰρ καταλῦσαι τὴν ἐκείνου τυρρανίαν παρεγένετο ὁ Χριστός, πῶς ταύτην οὐ μόνον καταλύει, ἀλλὰ καὶ πληροῖ;»[179].

Ὡς ἐκ τούτου ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐγένετο ἄνθρωπος, ἵνα ἀποκαταστήσῃ τὴν κοινωνίαν μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ἀφ' ἑνός, ἥτις διὰ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος διεκόπη, καὶ ἀφ' ἑτέρου, ὅπως ὁδηγήσῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος καὶ τὴν Ἐκκλησίαν διὰ τῆς ζωῆς, τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ εἰς τὴν κατάστασιν τῆς χάριτος, τῆς τελειώσεως, τοῦ ἁγιασμοῦ καὶ τῆς θεώσεως, ἥτις θὰ λάβῃ χώραν ἐν τῇ τελικῇ ἐσχατολογικῇ αὐτῆς μορφῇ ἐν οὐρανοῖς.

(Τέλος)

---

174 Γαλ. 4, 4. 175) H. Rahner, Symbole der Kirche, Salzburg 1964, σ. 23. Πρβλ. αὐτόθι, σ. 14.

176 Ἰω. Χρυσοστόμου, Ὁμιλία πρὸ τῆς ἐξορίας 2, PG 52, 429. Πρβλ. Κ. Μουρατίδου, Ἡ οὐσία κατὰ τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας, σ. 68 ἑξ.

177 Ματθ. 5, 17.

178 Ἀποκ. 21, 5.

179 Ἰω. Χρυσοστόμου, Εἰς Ματθ. ὁμιλ. 16, 2, PG 57, 241.

Ἀθανασίου Γιομπλάκη
Θεολόγου Καθηγητοῦ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΝΙΚ. ΔΑΡΒΑΡΙΣ (1757 - 1823)
Ο ΕΚ ΚΛΕΙΣΟΥΡΑΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ

Περὶ τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ἀνδρός, τοῦ ἀκμάσαντος κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀφυπνίσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἤτοι τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου, ἐλάχιστα γνωρίζομεν, διότι δὲν ἐγράφη περὶ αὐτοῦ συστηματικὴ μελέτη.

Ὁ σοφὸς οὗτος Μακεδών, κάτοχος οὐχὶ μόνον τῆς ἑλληνικῆς, λατινικῆς καὶ γερμανικῆς φιλολογίας ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν βαλκανικῶν γλωσσῶν, προσέφερε διὰ τῶν συγγραφῶν του πολλὰ εἰς τὸ ἀφυπνιζόμενον ὑπόδουλον ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ τὴν ἀγωνιζομένην Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν.

Δὲν ὑπῆρξεν ἐρευνητὴς ἐπιστημονικοῦ τινος κλάδου, ἀλλὰ συνέγραψε πολλὰ ἠθοπλαστικὰ συγγράμματα καὶ προσεπάθησε τ' ἀγαθὰ τῶν ἀρχαίων ἑλλήνων συγγραφέων καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας νὰ τὰ καταστήσῃ βίωμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Διδάσκαλος καὶ παιδαγωγὸς ἄριστος, ἐγένετο ἀναμοχλευτὴς τῶν καρδιῶν τῶν μαθητῶν του, εἰς τὰς ὁποίας ἐπεστάλαξε τὰ ἑλληνικὰ ἰδεώδη καὶ τὴν ὀρθόδοξον χριστιανικὴν ἀλήθειαν.

Ὁ ἀξιόλογος οὗτος Μακεδὼν ὑπῆρξε φιλόσοφος, ἠθικολόγος, παιδαγωγὸς καὶ φιλόλογος ἄριστος. Διὰ τῶν μεταφράσεών του ἐγνώρισε τὰ προϊόντα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος εἰς τοὺς ἄλλους λαοὺς καὶ τὰ ἀξιόλογα καὶ ὠφέλιμα ἔργα τῶν ξένων συγγραφέων κατέστησε κτῆμα εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν καὶ μάλιστα εἰς τὴν σπουδάζουσαν νεολαίαν.

Καίτοι ἡ ἐποχή του ἐκλονίζετο ὑπὸ ἀγώνων πέριξ τοῦ γλωσσικοῦ θέματος, οὗτος παρέμεινεν ἀνεπηρέαστος, ἀκομμάτιστος, ἀνεξίθρησκος

γλωσσικῶς. Ὁ παραγωγικὸς οὗτος συγγραφεὺς καὶ γλωσσολόγος ἔγραφε χρησιμοποιῶν «οὔτε ἐπιτιδευμένην καὶ ὑψηλὴν φράσιν, οὔτε πάλιν πεπατημένην καὶ χαμερπῆ», διότι σκοπὸς τοῦ κάθε βιβλίου του, ὅπως ἔγραφεν, «πρέπει νὰ εἶναι ἡ ὠφέλεια τῶν ἀναγνωστῶν».

Τὸ παρὸν σχεδίασμα δὲν ἔχει ἀξιώσεις ἐπιστημονικῆς καὶ συστηματικῆς περὶ τοῦ ἀνδρὸς ἐργασίας· ἐπιδιώκει ἁπλῶς, ὅπως γίνῃ ἀφορμὴ διὰ νὰ προσέξουν οἱ εἰδικοὶ τὴν μεγάλην αὐτὴν προσωπικότητα. Ὁ Δημήτριος Νικολάου Δάρβαρις ὁ πολυγραφώτατος καὶ γλωσσομαθέστατος συγγραφεὺς καὶ διδάσκαλος, ἀφιέρωσε τὴν ζωήν του κυριολεκτικῶς, διὰ τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἀνύψωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ ἰδιαιτέρως τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας.

Καταγωγὴ - ἐπώνυμον

Ἐγεννήθη εἰς τὴν κωμόπολιν Κλεισούραν τῆς δυτικῆς Μακεδονίας τὴν 13/24 Αὐγούστου 1757 καὶ ἀπέθανε τὴν 2ην Φεβρουαρίου 1823 εἰς τὴν Βιέννην. Τὴν πληροφορίαν ταύτην γνωρίζομεν ἀπὸ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Πέτρον, ὅστις γράφει «ὁ μακαρίτης ὁ ἀδελφός μου ἐγεννήθη τῇ 13/24 Αὐγούστου 1757 ἐν τῇ κατὰ Μακεδονίαν κωμοπόλει Κλεισούρᾳ πλησίον τῆς Καστορίας καὶ ζήσας ὑπὲρ τὰ 65½ ἔτη ἐτελεύτησεν ἐν Βιέννῃ μετ' ὀλιγοχρόνιον ἀσθένειαν ἀπὸ ὑδρώπικαν τοῦ στήθους τῇ 21ῃ Φεβρουαρίου ἤτοι 5ῃ Μαρτίου 1823 ἑσπέρας».

Τὸ ἐπώνυμον τῶν Δαρβάρεων ἐδημιούργησε πρόβλημα. Οὗτοι ὑπεγράφοντο καὶ ἐκαλοῦντο Δαρβάρεις καὶ Πεντάδαι. Αἱ γνῶμαι τῶν ἀσχοληθέντων μὲ τοὺς Δαρβάρεις, ὡς πρὸς τὸ ἐπώνυμον αὐτῶν, διχάζονται. Οἱ μὲν δέχονται, ὅτι τὸ οἰκογενειακόν των ὄνομα εἶναι τὸ Δάρβαρις, ἐκ τῆς σλαβικῆς ρίζης ντάρβαρ ποὺ σημαίνει ξυλοπώλης. Ἐπειδὴ δὲ οἱ υἱοὶ τοῦ Νικολάου Δαρβάρεως ἦσαν πέντε ὠνομάσθησαν Πεντάδαι. Τινὲς μάλιστα ὑποστηρίζουν, ὅτι τὸ Πεντάδας ἢ Πεντάδος ὡς παρωνύμιον τὸ εἶχε μόνον ὁ πέμπτος ἐκ τῶν ἀδελφῶν, ὁ Πέτρος. Οἱ δὲ ὑποστηρίζουν, ὅτι τὸ οἰκογενειακόν των ὄνομα ἦτο Πεντάδαι καὶ προσετέθη κατόπιν καὶ τὸ παρωνύμιον Δάρβαρις ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος.

Ὁ Νῖκος Βέης εἰς τὸ πόνημά του «Δημητρίου Νικολάου Δαρβάρεως. Ἀφιέρωμα εἰς Ρήγαν Βελιστενλῆν Φερραῖον μετ' αὐτογράφων σημειωμάτων τοῦ πρωτομάρτυρος» (εἰς «Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν», τ. ΙΘ′ (1944), ὁμιλεῖ ἀσαφῶς περὶ τοῦ προβλήματος τούτου. Ἐν σελίδι 364 γράφει, ὅτι «ἐκαλοῦντο Πεντάδες ἢ Πεντάδοι» καὶ ἐν ὑποσημειώσει εἰς τὴν αὐτὴν σελίδα γράφει «διότι ἡ οἰκογένεια αὐτῶν

ἀπετελεῖτο ἐκ πέντε ἀδελφῶν». Ἐν σελίδι 366 γράφει «ὁ Πέτρος διατηρῶν καὶ τὸ πατρογονικὸν ἐπώνυμον Πεντάδος».

Δυστυχῶς δὲν ὑπάρχει μέχρι τοῦδε ἀρχειακὸν ὑλικόν, διὰ νὰ διασαφισθῇ τὸ πρόβλημα τοῦτο. Ὅπως δήποτε ὅμως τὸ ὄνομα Δάρβαρις δὲν συναντᾶται εἰς ἔγγραφα διασωθέντα ἐκ τῆς κωμοπόλεως Κλεισούρας πρὸ τοῦ 1750, ἀλλὰ οὔτε καὶ τὸ ἐπώνυμον Πεντάδαι. Τὸ γεγονὸς τοῦτο πείθει ἡμᾶς νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἀμφότερα τὰ ἐπώνυμα εἶναι μεταγενέστερα, τὸ ἀρχικὸν ἐπώνυμον παραμένει ἄγνωστον.

Τὸ 1739 μετέβησαν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Σιρμίου τῆς Σερβίας, ὁ Δημήτριος, παπποῦς τῶν πέντε ἀδελφῶν, καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Νικόλαος, δι' εὕρεσιν καλλιτέρας τύχης, ὅπως συνέβαινε μὲ τοὺς πλείστους Μακεδόνας καὶ Ἠπειρώτας τῶν ὀρεινῶν περιοχῶν. Οἱ δύο οὗτοι Κλεισουριεῖς ἀδελφοὶ ἠσχολήθησαν μὲ τὴν ἐκμετάλλευσιν δασῶν καὶ τὴν πώλησιν ἐπεξειργασμένης ξυλείας, ἀλλὰ καὶ καυσοξύλων. Εἰς τὸ Σεμλῖνον ἤνοιξαν κατάστημα δασικῶν προϊόντων καὶ ἐπειδὴ ἐπώλουν ξύλα, οἱ ἐντόπιοι τοὺς ἐφιλοδώρησαν τὸ σλαβικὸν παρωνύμιον «Ντάρβαρ(ις)», τὸ ὁποῖον σημαίνει ξυλοπώλης. Ὁ πατὴρ τοῦ ἡμετέρου Δημητρίου, Νικόλαος, ἐλθὼν εἰς τὰς παραδουναβίους χώρας καὶ ἐργασθεὶς πλησίον τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ θείου του ὠνομάσθη καὶ οὗτος Δάρβαρ(ις). Ἄλλως τε τὸ ὄνομα Δάρβαρ(ις) ἦτο γνωστὸν εἰς τὸ Σεμλῖνον καὶ τὴν περιοχήν του, εἰς τὸν ἐμπορικὸν κόσμον καὶ ὁ Νικόλαος τὸ ἐδέχθη εὐχαρίστως.

Τὸ Πεντάδαι ἢ Πεντάδας προῆλθεν ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πέντε ἀδελφῶν Νικολάου Δαρβάρεως. Δὲν ἐλέγετο μόνον ὁ Πέτρος Πεντάδας ἢ Πεντάδος, ἀλλὰ καὶ ὅλοι οἱ ἀδελφοί, τοῦτο καταδεικνύεται ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Δημητρίου Δαρβάρεως «Χρηστομάθεια ἁπλοελληνικὴ πρὸς χρῆσιν τῆς νεολαίας καὶ τοῦ Γένους συλλεχθεῖσα ὑπὸ Δημητρίου Νικολάου Δαρβάρεως καὶ ἐκδοθεῖσα δαπάνῃ Ἰωάννου καὶ Μάρκου Δαρβάρεων ἐκ τῆς κατὰ τὴν Μακεδονίαν κωμοπόλεως Κλεισούρας ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Πεντάδων γνωριζομένων». Ἑπομένως δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι οἱ ἐκ Κλεισούρας δύο ἀδελφοὶ Δημήτριος καὶ Νικόλαος ἐλθόντες εἰς Σεμλῖνον ἀπέκτησαν μαζὶ μὲ τὴν ἐμπορικήν των ἰσχὺν καὶ τὸ ἐπώνυμον Δάρβαρ(ις)· οἱ ἔγγονοι δὲ αὐτῶν ἐπιδοθέντες εἰς τὰ γράμματα προσέθεσαν καὶ τό, λογίαν ρίζαν ἔχον, ἐπώνυμον Πεντὰς ἢ Πεντάδας ἢ Πεντάδος.

Ὁ Νικόλαος Δάρβαρις δὲν ἔμεινε πολὺν καιρὸν εἰς τὴν ἐπιχείρησιν τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ θείου του, ἀλλ' ἐδημιούργησεν ἰδίαν ἐμπορικὴν κατάστασιν. Ἤνοιξε κατάστημα γενικοῦ ἐμπορίου εἰς τὴν αὐ-

τὴν πόλιν, διότι τὸ Σεμλῖνον τότε ὑπήγετο εἰς τὴν Οὑγγαρίαν καὶ ἦτο συγκοινωνιακὸς κόμβος καὶ ἕνα ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα ἐμπορικὰ κέντρα τῆς νοτιοκεντρικῆς Εὐρώπης. Ὁ Νικόλαος, ἀφοῦ ἐδημιούργησε τὴν ἐπαγγελματικήν του σταδιοδρομίαν εἰς Σεμλῖνον, ἐπέστρεψεν εἰς Κλεισούραν καὶ ἐνυμφεύθη κόρην ὀνόματι Ὀκταβίαν. Οἱ δύο σύζυγοι ἦσαν ἄνθρωποι εὐσεβεῖς καὶ προσκεκολλημένοι εἰς τὰς ἐθνικὰς καὶ οἰκογενειακὰς παραδόσεις. Ἡ Ὀκταβία Δάρβαρι οὐδέποτε μετέβη εἰς Σεμλῖνον καὶ γενικῶς εἰς Εὐρώπην, ὅπως ἐσυνήθιζον τὴν ἐποχὴν ἐκείνην νὰ πράττουν αἱ δέσποιναι τῶν μερῶν τούτων. Οἱ δυτικομακεδόνες ἐξενητεύοντο μέν, ἀλλὰ τὰς συζύγους δὲν τὰς ἔπαιρναν μαζί των. Αὗται ἔμεναν ἑστιάδες εἰς τὰ ἀρχοντικά των καὶ ἀνέτρεφον τὰ τέκνα των ἑλληνοπρεπῶς. Ἐκ τοῦ γάμου τούτου ἐγεννήθησαν ἑπτὰ τέκνα, ἀλλὰ παρέμεινον ἐν ζωῇ μόνον τὰ πέντε, ὁ Ἰωάννης, ὁ Γεώργιος, ὁ Μᾶρκος, ὁ Δημήτριος καὶ ὁ Πέτρος. Τὰ τέκνα ἀνετρέφοντο εἰς τὴν πατρικὴν οἰκίαν ὑπὸ τῆς μητρός των καὶ ἐδιδάσκοντο τὰ πρῶτα γράμματα εἰς τὴν σχολὴν τῆς πατρίδος των, ὅταν ἐνηλικιοῦντο ἤρχοντο εἰς Σεμλῖνον πλησίον τοῦ πατρός, διὰ τὴν δημιουργίαν ἐπαγγελματικῆς σταδιοδρομίας. Ἐκ τῶν πέντε ἀδελφῶν ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Μᾶρκος ἠσχολήθησαν μὲ τὸ ἐμπόριον ἐν Βιέννῃ καὶ ἀνεδείχθησαν μέλη τοῦ κοινοβουλίου τῆς κάτω Αὐστρίας, τιμηθέντες μὲ τὸν τίτλον εὐγενείας φόν. Οὗτοι ἵδρυσαν ἐν Βιέννῃ τὴν μεγάλην τράπεζαν «Νταρβάρη», ἡ ὁποία εἶχε πανευρωπαϊκὸν κῦρος. Ὁ Δημήτριος καὶ ὁ Πέτρος ἀφωσιώθησαν εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων καὶ διέπρεψαν, ὁ δὲ Γεώργιος ἠσχολήθη μὲν μὲ τὸν κερδῷον Ἑρμῆν, ἀλλὰ ἐθεράπευσε καὶ τὰς Μούσας.

Ἡ μητέρα τῶν ἀδελφῶν Νικολάου Δαρβάρεως ἀπεβίωσεν εἰς τὴν πατρίδα των Κλεισούραν περὶ τὸ 1770, ὁ δὲ πατέρας των τὸ 1788 ἐτάφη εἰς Σεμλῖνον εὐχαριστημένος διὰ τὴν πρόοδον τῶν τέκνων του. Τὴν μεγαλυτέραν χαρὰν ἠσθάνθη, ὅταν τὸ 1785 ἐξέδωκεν ἰδίαις δαπάναις τὸ πρῶτον ἔργον τοῦ υἱοῦ του Δημητρίου, «Γερμανικὴ Γραμματικὴ ἀκριβεστάτη». Ὑπεστηρίχθη ὅτι ἡ οἰκογένεια Ν. Δαρβάρεως μετῴκησεν εἰς Σεμλῖνον, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἠδυνήθημεν νὰ τὸ διαπιστώσωμεν.

Σπουδαὶ

Ὁ Δημήτριος Δάρβαρις ἐδιδάχθη τὰ στοιχειώδη γράμματα εἰς τὴν γενέτειράν του Κλεισούραν καὶ πολὺ μικρός, δωδεκαετής, ἦλθεν μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰωάννου εἰς Σεμλῖνον. Εἰργάσθησαν ἀμφότεροι εἰς τὸ πατρικὸν κατάστημα κατ' ἀρχὰς καὶ ἔπειτα μόνον κατὰ τὰς

ἐλευθέρας ὥρας, διότι παρηκολούθουν καὶ μαθήματα. Ὁ Δημήτριος ὅμως δὲν εἶχε κλῆσιν εἰς τὸ ἐμπόριον, διότι εἶχεν ἔμφυτον τὴν φιλομάθειαν καὶ τὸ φιλέρευνον καὶ διὰ τοῦτο ὁ πατὴρ αὐτοῦ τὸν ἔστειλεν εἰς τὴν κώμην τοῦ Σιρμίου Ρούμαν. Αὕτη ἦτο κτῆμα τοῦ κόμητος von Piaczewitz καὶ εἶχε μικρὸν λατινοσλαυϊκὸν σχολεῖον. ,Ενταῦθα παρέμεινεν ἐπὶ τριετίαν (1771 - 1774) καὶ ἐγένετο κάτοχος πολλῶν γνώσεων. Ἐδιδάχθη ἐκτὸς τῆς λατινικῆς καὶ σλαυωνικῆς καὶ τὴν βουλγαρικήν, ὡς πληροφορεῖ ἡμᾶς ὁ Ἰ. Μαρτινιανός. Ὁ Δημήτριος διεκρίθη διὰ τὴν εὐστροφίαν καὶ καθαρότητα τοῦ νοῦ καὶ τὴν ἱκανότητα τῆς ἐκμαθήσεως γλωσσῶν. Τῇ ὑποδείξει καὶ παρακινήσει τῶν διδασκάλων του μετέβη εἰς τὸ Νεόφυτον «Neusatz», ἔνθα ἐδίδασκεν ὁ φημισμένος διδάσκαλος Γεώργιος Λεοντιάδης ἐκ Καστορίας, παρὰ τοῦ ὁποίου ἐδιδάχθη ἀρχαῖα Ἑλληνικά. Ἐπανῆλθε κατόπιν πάλιν εἰς Σεμλῖνον, ἔνθα ἐδίδασκεν ὁ ἰατροφιλόσοφος Κωνσταντῖνος Ἰωαννίτης, τοῦ ὁποίου ἠκροάσθη τὴν διδασκαλίαν. Κατὰ τὸ ἔτος 1777 μετέβη εἰς τὸ Βουκουρέστι καὶ παρηκολούθησεν ἐπὶ τρία ἔτη, εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Βουκουρεστίου, Φιλοσοφίαν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐδίδασκον ἐκεῖ ὁ ἐκ Μελενοίκου σοφὸς Μανασῆς Ἠλιάδης καὶ ὁ Θεόδωρος Σιλιστριανός. Λίαν εὐδοκίμως ἐπεράτωσεν τὰς σπουδὰς τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ ἠθέλησε νὰ σπουδάσῃ εὐρωπαϊκὴν φιλοσοφίαν καὶ μαθηματικά. Τὸ 1780 ἀπεχαιρέτησε τοὺς διδασκάλους καὶ τοὺς συμφοιτητάς του, ἀφοῦ ἐξεφώνησε συγκινητικὸν ἀποχαιρετιστήριον λόγον, καὶ ἦλθεν εἰς Βιέννην. Εἰς τὴν Αὐστριακὴν πρωτεύουσαν διέμενεν ὁ ἀδελφός του Ἰωάννης, ἔνθα ἤκμαζεν ὡς ἔμπορος καὶ τραπεζίτης. Ὁ Ἰωάννης, ὅστις ἀπελάμβανε μεγάλης ἐκτιμήσεως ὑπὸ τῆς ἐν Βιέννῃ ἑλληνικῆς παροικίας, ἔφερεν εἰς ἐπαφὴν τὸν Δημήτριον μετὰ τοῦ διδασκάλου Θωμᾶ Μανδακάση, τοῦ ἐκ Καστορίας. Οὗτος ὑπέδειξεν εἰς τὸν Δημήτριον νὰ μεταβῇ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς γερμανικῆς πόλεως Χάλλης. Ἐνταῦθα ἐφοίτησεν ἐπὶ τριετίαν (1780 - 1783) καὶ ἠκροάσθη τοῦ φιλοσόφου J. B. Eberhard καὶ τοῦ μαθηματικοῦ W. Karsten. Τὸ 1783 μετέβη εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Λειψίας καὶ παρηκολούθησε φιλολογικὰ καὶ φιλοσοφικὰ μαθήματα ἀπὸ τοὺς καθηγητὰς E. P. Platner καὶ K. F. Hindeburg. Μετὰ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν του, κάτοχος πολλῶν τίτλων, ἀλλὰ κυρίως πλουσίων γνώστων, ἦλθεν εἰς Βιέννην καὶ παρέμεινεν ἐπ' ὀλίγον πλησίον τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰωάννου καὶ κατόπιν ἐπέστρεψεν ὁ πολυμαθὴς Κλεισουριεὺς εἰς Σεμλῖνον πλησίον τοῦ γέροντος πατρὸς καὶ τῶν ἑτέρων ἀδελφῶν του.

Ὁ Δημήτριος Δαρβαρις ὡς διδάσκαλος

Εἰς τὸ Σεμλῖνον ὑπῆρχε σχολεῖον πλησίον τοῦ ναοῦ, ἀλλὰ οἱ διδάσκαλοι ἦσαν ἰδιωτικοί. Οἱ ἐνταῦθα παράγοντες τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος ἐπρότεινον τὸν Δάρβαριν ὅπως παραμείνῃ ὡς διδάσκαλος. Ὁ Δάρβαρις δὲν ἐδέχετο, ἀλλὰ κουρασμένος ἀπὸ τὰς πολυχρονίους σπουδάς του ἀνὰ τὰς διαφόρους πόλεις τῆς Εὐρώπης καὶ πρὸ τῆς ἐπιμονῆς καὶ τοῦ πατρός του ἐδέχθη ἀντικαταστήσας τὸν Κωνσταντῖνον Κόπανον. Ὁ Δημήτριος εἰργάσθη μετὰ εὐσυνειδησίας ἀπαραμίλλου καί, παρὰ τὰς ἀντιξοότητας, ηὐδοκίμησε τὸ σχολεῖον, ἀπέκτησε φήμην καὶ προσήλκυσε ἀρκετοὺς μαθητὰς οἱ ὁποῖοι διεκρίθησαν ὡς διδάσκαλοι τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας καὶ ὡς ἔμποροι ἱκανοί. Τὸ 1794, ὕστερα ἀπὸ ἐννέα ἔτη, ἐνεπιστεύθη τὸ σχολεῖον εἰς τὸν Γεώργιον Αὐξεντίδην, διότι ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰωάννου εἰς Βιέννην ἐξ αἰτίας τοῦ κατωτέρω γεγονότος. Εἰς τὴν Βιέννην ὑπῆρχε θέσις λογοκριτῶν τῶν σλαβικῶν βιβλίων τὴν ὁποίαν κατεῖχεν ὁ ἱερεὺς Ἀθανάσιος Γκιοκορέζε, ὅστις ἀπεβίωσε τὸ 1794. Ὁ Ἰωάννης Δάρβαρις ἐκάλεσε τὸν ἀδελφό του Δημήτριον εἰς τὴν αὐστριακὴν πρωτεύουσαν μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅπως καταλάβῃ τὴν κενωθεῖσαν θέσιν τοῦ λογοκριτοῦ. Ὁ Δημήτριος ἦλθεν εἰς Βιέννην, ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχε τὴν κατάληψιν τῆς θέσεως τοῦ λογοκριτοῦ, διότι ἐπροτιμήθη ἕτερος αὐστριακός. Ὁ Ἰωάννης, ὅστις ἠγάπα καὶ ἐξετίμα τὸν ἀδελφόν του πολύ, τὸν ἔπεισε νὰ παραμείνῃ κοντά του εἰς τὴν Βιέννην ἀσκῶν τὸ ἔργον τοῦ διδασκάλου, ἀλλὰ καὶ νὰ δύναται νὰ ἐκτυπώνῃ τὰ βιβλία του μετὰ μεγαλυτέρας εὐχερείας. Ἡ πρότασις αὕτη ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὰ ἀδελφικὰ αἰσθήματα τοῦ Δημητρίου, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς ἐπιδιώξεις του, διὰ τοῦτο καὶ παρέμεινεν ἔκτοτε εἰς τὴν πόλιν τῆς Βιέννης. Ἐνταῦθα ἀφωσιώθη εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν ἑλληνοπαίδων ἀμισθὶ εἰς τὸ σχολεῖον, τὸ ὁποῖον διετηρεῖτο εἰς τὸν ναόν, τὸ διηύθυνον οἱ ἑκάστοτε ἐφημέριοι, ἀλλὰ οὐδεμίαν ἀμοιβὴν ἔδιδε τοῦτο εἰς τοὺς ἑκάστοτε διδασκάλους. Οὗτοι ἤρχοντο εἰς εἰδικὴν συμφωνίαν μετὰ τῶν διδασκομένων, ἀλλὰ ὁ ἀγαθὸς Κλεισουριεὺς οὐδέποτε συνεφώνει μετὰ τῶν μαθητῶν του, καὶ συνετηρεῖτο ὑπὸ τῶν καλοπροαιρέτων πλουσίων ἐξ αὐτῶν. Ὁ ἀφιλοχρήματος καὶ σοφὸς οὗτος διδάσκαλος ἔζη βίον ἀσκητικὸν καὶ ἠγάπα τὴν ἐργασίαν του μετὰ πάθους. Ἐξελάμβανε ταύτην ὡς ἐθνικὴν ἀποστολὴν καὶ ἀφωσιώθη ὁλοκληρωτικῶς εἰς αὐτήν. Ἐξετιμᾶτο ὄχι μόνον ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς παροικίας τῆς πόλεως ταύτης ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν διανοουμένων καὶ τῶν ἄλλων παραγόντων τῆς Αὐστριακῆς πρω-

τευούσης. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἡ σχολὴ τῆς Βιέννης ἔγινε κοινοτικὴ καὶ ὁ Δάρβαρις παρέμεινεν εἰς αὐτὴν διδάσκων μέχρι τοῦ 1821. Ἡ κοινοτικὴ Σχολὴ τῆς Βιέννης ἱδρύθη τὸ 1804 καὶ ἐστεγάσθη εἰς οἴκημα ἀνῆκον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἀναδειχθεῖσα εἰς σπουδαίαν ἐκπαιδευτικὴν μονάδα καὶ ἐθνικὴν ἑστίαν. Ὁ αὐστριακὸς κόμης Χριστοφόρος Νάκος, δυτικομακεδὼν καὶ οὗτος ἐκ Κοζάνης, ἐξετίμα καὶ ἠγάπα τὸν Δάρβαριν διὰ τὴν αὐταπάρνησίν του πρὸς τὰ ἑλληνοχριστιανικὰ ἰδεώδη καὶ ἐνίσχυε τοῦτον ποικιλοτρόπως εἰς τὸ ἔργον του. Ὁ φὸν Νάκος, τιμηθεὶς ἰδιαιτέρως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας Ἰωσήφ, ἐπροικοδότησε μὲ κληροδότημα τὴν Σχολὴν τῆς Βιέννης. Δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ ἐπίδρασις τοῦ Δαρβάρεως ἐπὶ τῆς πράξεως ταύτης τοῦ Χριστοφόρου φὸν Νάκου ἦτο σημαντική.

Ὁ Δάρβαρις, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ἦτο ἄνθρωπος τῶν κοσμικῶν συναναστροφῶν ἀλλὰ τῆς μελέτης καὶ τοῦ βιβλίου, διετήρει σχέσεις καὶ φιλίας μετὰ προσώπων ἀξιολόγων, κυρίως ἐκ τοῦ κύκλου τῶν διανοουμένων, ἑλλήνων καὶ εὐρωπαίων. Διὰ στενοῦ δεσμοῦ φιλίας συνεδέετο μετὰ τοῦ πρωτομάρτυρος τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας Ρήγα τοῦ Βελεστενλῆ. Ἐγνωρίσθησαν καὶ ἀλληλοεξετιμήθησαν εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἔνθα ὁ μὲν Δάρβαρις ἐσπούδαζεν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Βουκουρεστίου, ὁ δὲ Ρήγας ὑπηρέτει ὡς γραμματεὺς τότε τῶν ἑλλήνων ἡγεμόνων. Δὲν διεπιστώσαμεν, ἐὰν οἱ δύο ἄνδρες εἶχον καὶ δεσμοὺς συνομωτικοὺς ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἰδέας· ἀλλὰ εἶναι δυνατόν, ὅταν ὁ Ρήγας ἦλθεν εἰς Βιέννην, νὰ μὴν ἐπεσκέφθη τὸν φίλον του καὶ γνωστὸν εἰς τὴν ἑλληνικὴν παροικίαν διδάσκαλον καὶ λόγιον Δημ. Δάρβαριν; Ἐνισχύει τὴν εἰκασίαν τῆς ἀναμίξεως καὶ τοῦ Δαρβάρεως εἰς τὰ σχέδια τοῦ Ρήγα τὸ γεγονός, ὅτι ὅλοι οἱ συνεργάται τοῦ τελευταίου ἦσαν δυτικομακεδόνες πατριῶται τοῦ Δαρβάρεως. Οὕτως κατὰ τὸν χρόνον μεταξὺ τοῦ Μαΐου καὶ Αὐγούστου 1796 ἀπέστειλε πρὸς τὸν Ρήγαν τὸ νεοεκδοθὲν βιβλίον του «Περὶ τῆς ἀληθοῦς ὁδοῦ εἰς τὴν εὐδαιμονίαν» ἐσταχωμένον. Εἰς τὸ πρῶτον παράφυλλον τοῦ βιβλίου ἔγραψε τὴν ἑξῆς ἔμμετρον ἐπιγραμματικὴν ἀφιέρωσιν·

«Δημήτριος Ρηγίνῳ τὴν δέλτον ἑταίρῳ
πέμψε μικρὸν μεγάλης μνημόσυνον φιλίης».

Τὸ ἔτος 1818 ἐπεσκέφθη τὴν Βιέννην ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσίας Ἀλέξανδρος Α΄ μετὰ τοῦ ἕλληνος ὑπουργοῦ του Ἰωάννου Καποδίστρια καὶ παρέμεινεν ἐπ᾽ ὀλίγον εἰς τὴν αὐστριακὴν πρωτεύουσαν. Πι-

θανὸν ὁ Δάρβαρις νὰ συνεδέετο μετὰ τοῦ Ὑψηλάντου, ὅστις καὶ ἐπαρουσίασε τοῦτον εἰς τὸν Τσάρον τῆς Ὀρθοδόξου Ρωσίας. Ὁ Δάρβαρις ὑπέβαλε τὰ σέβη του καὶ ἐδώρησε πρὸς αὐτὸν ἀντίτυπον τοῦ ἄρτι ἐκδοθέντος ἔργου του «Σύντομος γενικὴ ἱστορία εἰς δύο τόμους διηρημένη συλλεχθεῖσα ἐκ παλαιοτέρων καὶ νεωτέρων συγγραφέων πρὸς χρῆσιν τῶν σπουδαζόντων νέων», μετὰ ἀφιερώσεως. Ὁ Ρῶσος ἡγεμών, ὅστις ἠγάπα τοὺς Ἕλληνας πολὺ καὶ ἰδιαιτέρως τοὺς λογίους, ηὐχαριστήθη πολὺ διὰ τὴν γνωριμίαν τοῦ λογίου Μακεδόνος καὶ εἰς ἀνταπόδοσιν τοῦ δώρου του ἐχάρισε πρὸς αὐτὸν ἀδαμάντινον δακτυλίδι.

Περὶ τοῦ γεγονότος τούτου ὁμιλεῖ καὶ ὁ ἑλληνικῆς καταγωγῆς συγγραφεὺς καὶ πολιτικὸς τῆς Σερβίας Vladan Djozdjevic, εἰς τὸ ἔργον του «Gzckai Srpska prosveta (Ἑλληνικὴ καὶ Σερβικὴ Παιδεία) Beograd 1896». Οὗτος, βιογραφῶν τὸν Δημ. Δάρβαριν ἐν σελίδι 224, ὁμιλεῖ μετὰ μεγάλου θαυμασμοῦ περὶ τοῦ γεγονότος τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν δώρων καὶ περὶ τῆς εὐνοίας, ἧς ἔτυχεν , ἕλλην λόγιος ὑπὸ τοῦ Τσάρου τῆς Ρωσίας. Ἐν ὑποσημειώσει γράφει τὰ σχόλια τοῦ τύπου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τὰ ὁποῖα μεταφέρομεν καὶ ἡμεῖς· «Διὰ τῆς χειρὸς τοῦ Καποδιστρίου ἔλαβε ἑλληνικὴν ἐπιστολήν... ὁ αὐτοκράτωρ εὐγενῶς ἀναγγέλλει εἰς τὴν Ὑμετέραν ἐκλαμπρότητα, ὅτι ἀφίχθησαν Αὐτῷ τὰ πεπραγμένα, καὶ ἰδὼν ἐν αὐτοῖς τὴν ἀγαθὴν Ὑμῶν διάθεσιν καὶ τὸν ζῆλον, τὸν ὁποῖον ἔχετε διὰ τὴν παιδείαν καὶ τὴν καλὴν διαπαιδαγώγησιν τῶν νέων τῆς ὁμογενείας Σας, ἀναθέτει εἰς ἐμὲ τὸ ἐντὸς εὑρισκόμενον δακτυλίδιον, ὡς ἐπίσημον παράσημον τῆς Αὐτοῦ Ὑψηλῆς Αὐτοκρατορικῆς εὐνοίας, νὰ Σᾶς ἐγχειρίσω...». Εἰς τὴν αὐτὴν σελίδα καὶ εἰς τὴν δευτέραν ὑποσημείωσιν, ὑπάρχει τὸ ἑξῆς κείμενον ἐκ τοῦ παραρτήματος τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 1 φύλλου τῆς «Σερβικῆς ἐφημερίδος»· «Ἐκπληρῶν τὴν ἀνατεθεῖσάν μοι ἐντολήν, χαίρω μετὰ τῆς Ὑμετέρας ἐκλαμπρότητος, διότι ἠδυνήθην νὰ τύχω τῆς εὐνοίας τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος, διὰ τοιούτου λαμπροῦ τρόπου καὶ βεβαιῶ Ὑμᾶς ἅπαντας περὶ τῆς ἐμῆς ἐκτιμήσεως. Ἐν Βιέννῃ 11 Δεκεμβρίου 1818»*.

* Τὴν μετάφρασιν τοῦ κειμένου ὀφείλω εἰς τὸν ἔξοχον σλαβολόγον, ἐπιστημονικὸν συνεργάτην τοῦ Ι.Μ.Χ.Α., πάντοτε πρόθυμον καὶ καλὸν φίλον κ. Ἰωάννην Παπαδριανόν, ὃν καὶ εὐχαριστῶ ἐκ βάθους καρδίας δημοσίως.

Ὁ Δ. Δάρβαρις ὡς συγγραφεὺς

Ὁ Δημήτριος Δάρβαρις διεκρίθη ὡς πολυγραφώτατος συγγραφεύς. Συνέγραψε πολλὰ βιβλία πρὸς χρῆσιν τῶν σχολείων καὶ τῆς μαθητιώσης νεολαίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν μελέτην καὶ ἠθικὴν προαγωγὴν τοῦ ἑλληνορθοδόξου λαοῦ. Οὗτος ζήσας εἰς μίαν ἐποχὴν μεγάλης γλωσσικῆς διαμάχης δὲν ἔλαβε θέσιν, ἀλλ' ἐφρόνει ὅτι «διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων ἑλλήνων συγγραφέων εἶναι καὶ ἡ τῆς γλώσσης μάθησις, ἀλλὰ πρὸ παντὸς ἡ διὰ τῶν ἰδεῶν αὐτῶν μόρφωσις τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας τοῦ μαθητοῦ». Διὰ τοῦτο ἐχρησιμοποίει γλῶσσαν καταληπτὴν διὰ τὴν ἐποχήν του καὶ ἴσως αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ἀνεγινώσκοντο τὰ ἔργα του ἀπὸ ὅλα τὰ κοινωνικὰ στρώματα. Περὶ τοῦ θέματος τούτου γράφει τὰ κατωτέρω εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς «Γενικῆς ἱστορίας του». «Μετεχειρίσθην ὕφος σαφὲς καὶ εὔληπτον, ἀπεχόμενος ἐπίσης ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ χυδαϊκοῦ, διὰ νὰ εὐχαριστήσω καὶ τὸν πεπαιδευμένον καὶ τὸν ἰδιώτην. Εἰς τοὺς καλλιτέρους ἴσως φανῇ ἡ φράσις μου ταπεινὴ καὶ ἁπλῆ· εἰς τοὺς σχολαστικοὺς ὑψηλὴ καὶ σκοτεινή. Οὗτοι ἂς μὴ κρίνωσι περὶ ὧν οὐ γινώσκουσιν· ἐκεῖνοι ἂς γράψωσι καλλίτερα καὶ θέλω τοὺς μιμηθῆ... Πρέπει νὰ μεταχειριζώμεθα εἰς τὰ βιβλία οὔτε ἐπιτηδευμένην καὶ ὑψηλὴν φράσιν, οὔτε πάλιν πεπατημένην καὶ χαμερπῆ, ἀλλὰ τὴν συνήθη καὶ ὅσον ἐνδέχεται ἐγγίζουσαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπιμελούμενοι μάλιστα τῆς σαφηνείας. Διότι ὁ σκοπὸς εἰς τὸ τέλος παντὸς συγγράμματος πρέπει νὰ εἶναι ἡ ὠφέλεια τῶν ἀναγνωστῶν».

Ἐκτὸς τῶν συγγραφέντων ὑπ' αὐτοῦ ἔργων ἠσχολήθη καὶ μὲ τὰς μεταφράσεις. Ἀρκετὰ βιβλία μετέφρασεν ἐκ τῆς ρωσσικῆς, γερμανικῆς καὶ σλαβικῆς γλώσσης εἰς τὰ ἑλληνικά, διὰ τὴν χρῆσιν τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας κυρίως. Ἅπαντα τὰ βιβλία ταῦτα ἦσαν θρησκευτικὰ καὶ παιδαγωγικά. Μετέφρασεν ὅμως καὶ πολλὰ ἑλληνικὰ βιβλία εἰς ξένας γλώσσας καὶ ἐπαρουσίασε τὴν τότε ἑλληνικὴν πνευματικὴν δημιουργίαν εἰς τοὺς ξένους λαούς. Τὸ σύγγραμμα τοῦ Ἠλία Μηνιάτη «Ἡ πέτρα τοῦ σκανδάλου», τὸ ὁποῖον περιεῖχε τὰς θέσεις καὶ ἀπόψεις τῆς Ὀρθοδοξίας ἔναντι τῶν παπικῶν καὶ οὐνιτικῶν προπαγανδῶν, μετέφρασεν εἰς τὴν σερβικὴν καὶ γερμανικὴν γλῶσσαν. Εἰς τὴν σερβικὴν γλῶσσαν μετέφρασε καὶ τὸ ἔργον τοῦ Ἀντωνίου Βυζαντίου «Χρηστοήθεια». Ἰδοὺ τί γράφει ὁ προμνημονευθεὶς Vladav Diordjevic ἐν σελίδι 224 περὶ τοῦ Δημ. Δαρβάρεως· «...Ἀνὴρ ἐν τῇ σερβικῇ λογοτεχνίᾳ λίαν διακεκριμένος, ἔγραψε, ἐκτὸς τῶν πολυαρίθμων ἑλληνι-

κῶν βιβλίων καὶ εἰς τὴν ἡμετέραν καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν σλαβονικὴν γλῶσσαν 'Καθρέπτης Χριστιανικός', 'Τὸν Πίνακα τοῦ Κέβητος τοῦ Θηβαίου ἀπεικόνισις τοῦ ἀνθρωπίνου βίου', 'Στωϊκοῦ φιλοσόφου ὀρθῆς διδασκαλίας βιβλιάριον', καὶ περισσότερα χειρόγραφα, τὰ ὁποῖα εὑρίσκονται εἰς τὴν Μητρόπολιν καὶ εἰς διαφόρους ἐπισκοπὰς τῆς ἡμετέρας ('Ορθοδόξου) πίστεως ἐν ἀντιγράφῳ». 'Επίσης πολλὰ ἔργα κλασσικῶν συγγραφέων τὰ μετέφρασεν εἰς τὴν καθομιλουμένην γλῶσσαν. Τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν ἔργων του ἐξετυπώθησαν δαπάναις τῶν ἀδελφῶν του καὶ κυρίως, τοῦ ἐμπόρου καὶ Τραπεζίτου 'Ιωάννου.

Ἡ ἐκτίμησις τῶν λογίων τῆς ἐποχῆς του πρὸς τὸν Δημήτριον Δάρβαριν καταφαίνεται εἰς τοὺς κατωτέρω 'Ιαμβικοὺς στίχους ποιηθέντας καὶ δημοσιευθέντας εἰς τὸ ἔργον του «Ἑλληνικοὶ Διάλογοι»·

Εἰς τὸν ἐλλογιμώτατον κύριον Δημήτριον Νικολάου τὸν Δάρβαριν.

«Γραμματικὴν ἄριστα συντάξας πάλαι,
Γλῶτταν πέφηνας εὔκοπον τὴν Τευτόνων.
Σοφὸν τ' ἔπειτα Θειόφραστον ἐκφράσας
βροτῶν προφαίνεις ἀρετὰς καὶ κακίας.
Λόγος τ' ἔναγχος τῶν πάλαι μεταφράσας,
'Ανδρῶν ἄριστε, κοσμέεις τρόπους νέων.
Διαλόγους δὲ νῦν προσθεὶς τούτοις πάλιν,
Ἄγεις πρὸς εὐμάθειαν Ἕλληνος λόγου·
Γένος δι' ὀνήσαις τοὺς σοφοὺς δεῖξαι πάλαι,
βίβλους ὑφαίνων κἀκ σοφῶν Νεωτέρων.
Δεινὸς πέλεις γὰρ καιγ' ἐπιστήμας γράφειν,
Ι"δμων τ' ἐὼν καὶ τῷ γένει φρονῶν φίλα.

Πρὸς εὐγνωμοσύνης τεκμήριον
τῆς σῆς πρὸς ἡμᾶς ἀγάπης.
Κυριακὸς καὶ Θεόφιλος Αὐτάδελφοι
Νικολάου Ζερτζούλη οἱ ἐκ Μετσόβου.

Μεταφέρομεν μίαν προσφώνησιν τοῦ Δημητρίου πρὸς τὸν ἀδελφόν του 'Ιωάννην, δεῖγμα φιλολογικοῦ κάλλους καὶ θερμότητος αἰσθήματος.

«Φίλτατέ μοι ἀδελφὲ 'Ιωάννη,

Πρὸ πολλοῦ μὲν ἔτρεφον μεγάλον πόθον εἰς τὴν καρδίαν μου νὰ δείξω παρρησίᾳ μικρόν τι τεκμήριον τῆς πρὸς σὲ ἀγάπης μου, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθην μέχρι τῆς σήμερον νὰ πληρώσω τῆς ψυχῆς μου τὴν ἔφεσιν. Νῦν δὲ ἐκπληρῶ τὸ πάλαι μοι ποθούμενον καὶ σοὶ προσφέρω τοῦτο

τὸ παρ' ἐμοῦ μεταφρασθὲν ἠθικὸν βιβλιάριον, σημεῖον τοῦ ἐγκαρδίου μου πρὸς Σὲ φίλτρου. Δὲν ἀμφιβάλλω πάντως, ὅτι θέλεις δεχθῇ μετὰ χαρᾶς τοῦτον μου τὸν κόπον, οὐχὶ μόνον διὰ τοῦτο, ὅτι ὑπεραγαπᾶς τοιαῦτα Ἠθικὰ βιβλία ἠξεύρωντας, ὅτι οὐκ ὀλίγον συντελοῦσιν εἰς τὴν προκοπὴν καὶ τελειότητα, καὶ ἀκολούθως εἰς τὴν ἀληθῆ εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἠθέλησα νὰ εἶναι τοῦτο τὸ βιβλίον καὶ τοῖς μεθ' ἡμᾶς ἀνεξάλειπτον Ὑπόμνημα τῆς πρὸς ἀλλήλους μας ἀδελφικῆς ἀγάπης καὶ τιμῆς. Κύριος ὁ Θεὸς διαφυλάττοι Σὲ ἐν ἄκρᾳ ὑγείᾳ καὶ διηνεκεῖ εὐημερίᾳ διὰ βίου παντός.

Ἐγὼ δὲ μέχρι τελευταίας μου ἀναπνοῆς μένω
τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης ὅλως ἐξηρτημένος
Δημήτριος ὁ ἀδελφός σου».

Ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας
τῇ 20 Μαΐου 1796

Ἡ προσφώνησις αὕτη πρὸς τὸν ἀδελφόν του Ἰωάννην προτάσσεται εἰς τὸ ἔργον του «Ἀληθὴς ὁδὸς εἰς τὴν εὐδαιμονίαν κλπ.».

Ὁ Δάρβαρις ἦτο καὶ πολὺ καλὸς ἐπιγραμματογράφος καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἔργων του ἐκόσμει δι' ἐπιγραμμάτων ὡς ἐσυνηθίζετο κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Ἀντιγράφομεν μερικὰ ἐπιγράμματα·

Ἐπίγραμμα Ἡρωελεγεῖον πρὸς τὸν ἀναγνώστην.

«Σμικρὴ μὲν ῥ' ἀτρεκτῶς βίβλος πέλει ἡ παροῦσα,
οὐ σμικρὸν δὲ φέρει πάντεσιν ὠφελίην—
οἰκονομίην γὰρ παίδων τε διδάσκει ἀγωγήν·
Ἤθεα τ' ἐσθλὰ ὅλως, ἅττ' ἐπέοικε βροτοῖς,
Τοὔνεκεν ἀμφοτέραις τὴν δέλτον χερσὶν ἕλεσθε
εὐτυχέος βιότου πάντες ὅσοισι μέλει».

Δίστιχον εἰς βίβλον.

«Τρισὶ λόγοις ἡ δέλτος ἄριστα Σοφῶν ἐνυφάνθη·
τρισσά θ' ἅμ' ὠφελέει νοῦν, δέμας, ἠ δὲ βίον».

Ἕτερον ὅμοιον πρὸς τοὺς νέους.

«Εὐδαίμων ποθέων ἅμα Κοῦρε καὶ ὄλβιος εἶναι,
Τὴν δὲ κτῶ βίβλον, καίγε μετερχεόμαι
Ὅττι νόον τ' ἀγαθῶν καὶ σώματός ἐστι ταμεῖον,
ἐξ οὗπερ δύνασαι ἀθρόα πάντα λαβεῖν».

(Τὸ τέλος εἰς τὸ προσεχὲς)

'Ιωάν. Ε. 'Αναστασίου
Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ΕΚΔΡΟΜΗ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΕΙΣ ΙΤΑΛΙΑΝ

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ δευτέρου δεκαπενθημέρου τοῦ 'Ιουνίου καθηγηταὶ καὶ οἱ τελειόφοιτοι τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ 'Αριστοτελείου Πανεπιστημίου τῆς Θεσσαλονίκης ἐξέδραμον εἰς τὴν 'Ιταλίαν.

Ἡ χώρα αὕτη ἔχουσα ἀρχαιολογικοὺς θησαυροὺς τῆς ἀρχαίας, τῆς μεσσαιωνικῆς καὶ τῆς ἐποχῆς τῆς 'Αναγεννήσεως ἀποτελεῖ πόλον ἕλξεως διὰ τοὺς θεολόγους, οἱ ὁποῖοι ἐνδιαφέρονται ζωηρῶς διὰ τὰ μνημεῖα ὅλων τῶν περιόδων αὐτῶν.

Μᾶς ἐδόθη ἡ εὐκαιρία νὰ ἐπισκεφθῶμεν τὰ σημαντικώτερα μνημεῖα εἰς τὰς πόλεις ἀπὸ τὰς ὁποίας διήλθομεν. 'Εθαυμάσαμεν τὸν ναὸν τοῦ 'Αγ. Μάρκου εἰς Βενετίαν καὶ τὸ ἀνάκτορον τῶν Δογῶν, τὰ θαυμάσια ψηφιδωτὰ τῆς Ραβέννας καὶ τὰ ἔξοχα μνημεῖα τῆς Φλωρεντίας Εἰς τὴν Ρώμην ἐπεσκέφθημεν τὸ Κολοσσαῖον καὶ μὲ πολλὴν συγκίνησιν τὴν κατακόμβην τῆς 'Αγ. Πρισκίλλης, ὅπου κάποια εὐγενὴς καὶ εὐσεβὴς μοναχὴ μᾶς ἐξενάγησε. 'Επεσκέφθημεν ὁμοίως καὶ ἄλλας θαυμασίας ἐκκλησίας τῆς Ρώμης διακρινομένας διὰ τὸν ὡραιότατον καὶ ἐπιβλητικὸν διάκοσμον αὐτῶν ἐκ ψηφιδωτῶν. 'Ομοίως εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Βατικανοῦ πλὴν τῶν γλυπτῶν καὶ ἄλλων ὡραίων ἐκθεμάτων εἴδομεν καὶ τὴν πλουσιοτάτην πινακοθήκην καθὼς καὶ τὴν Βιβλιοθήκην μὲ τὰ πολλὰ ἀρχαῖα χειρόγραφα.

Εἰς τὴν Βενετίαν ἐκκλησιάσθημεν εἰς τὸν ὡραιότατον ἑλληνικὸν ὀρθόδοξον ναὸν τοῦ 'Αγ. Γεωργίου καὶ μετὰ τὸ πέρας τῆς θ. λειτουργίας ἐπεσκέφθημεν τὸ παρακείμενον 'Ελληνικὸν 'Ιστιτοῦτον τὸ διευθυνόμενον ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου μας κ. Μ. Μανούσακα. Εἰς τὰς αἰθούσας του ὑπάρχει θαυμάσιον μουσεῖον βυζαντι-

νῆς τέχνης καὶ πλουσιωτάτη συλλογὴ χειρογράφων βιβλίων καθὼς καὶ ἐγγράφων. Τὸ Ἰνστιτοῦτον ἀποτελεῖ πράγματι καύχημα τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης καὶ ὡς τοιοῦτο πρέπει νὰ τύχῃ τῆς ἰδιαζούσης προσοχῆς καὶ φροντίδος τῶν ἁρμοδίων. Εἰς ὁλόκληρον τὴν δυτικὴν Εὐρώπην εἶναι τὸ μόνον ἑλληνικὸν ἵδρυμα τοῦ εἴδους αὐτοῦ.

Εἰς τὴν Ρώμην ἐκκλησιάσθημεν εἰς τὸν μικρὸν ναΐσκον, ὅπου οἱ φοιτηταί μας ἔψαλον πρὸς μεγάλην χαρὰν τῶν συνεκκλησιασθέντων ὁμογενῶν.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὀλιγοημέρου παραμονῆς εἰς τὴν Ρώμην εἴχομεν ὁμοίως τὴν καλὴν εὐκαιρίαν νὰ γίνωμεν δεκτοὶ ὑπὸ τῆς Α.Α. τοῦ Πάπα Παύλου ΣΤ΄.

Συνέπεσε νὰ εὑρισκώμεθα ἐκεῖ τὴν Τετάρτην 23 Ἰουνίου, ἡμέραν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Πάπας δέχεται πολλὰς ἀντιπροσωπείας Ρωμαιοκαθολικῶν καὶ ἄλλων ὁμολογιῶν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Πέτρου. Ὁ ναὸς ἦτο ὑπερπλήρης ὑπὸ πλήθους χριστιανῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Ρωμαιοκαθολικῶν. Εἰς ἡμᾶς ἐδόθη τιμητικὴ θέσις.

Ἀξιοσημείωτος εἶναι ὁ τρόπος κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Πάπας ἀπευθύνεται πρὸς τὰς διαφόρους ἀντιπροσωπείας καθὼς καὶ ἡ θερμὴ καὶ πλήρης ἐνθουσιασμοῦ ἀνταπόκρισις τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν πρὸς τὸν προκαθήμενον τῆς Ἐκκλησίας των. Ἀπευθυνόμενος πρὸς ἡμᾶς ὁ Πάπας εἶπε τὰ ἑξῆς γαλλιστί, τὰ ὁποῖα καὶ παραθέτομεν ἐν μεταφράσει:

«Μὲ χαρὰν δεχόμεθα ἐδῶ σήμερον ὁμάδα καθηγητῶν καὶ φοιτητῶν τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Θεσσαλονίκης. Ἀγαπητοὶ φίλοι, καλῶς ἤλθατε! Δι᾽ ὑμῶν χαιρετίζομεν μετὰ τιμῆς καὶ εὐμενείας τοὺς ἀδελφούς μας τῆς σεβασμίας ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας. Καὶ πῶς νὰ μὴ ἐνθυμηθῶμεν ὅλως ἰδιαιτέρως τὴν προσφιλῆ κοινότητα τῶν Χριστιανῶν τῆς Θεσσαλονίκης, τὴν ὁποίαν ἵδρυσεν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἀφιερώσας εἰς αὐτὴν δύο ἐκ τῶν πλέον ἐνθέρμων ἐπιστολῶν του, πρὶν ἔλθῃ ἐδῶ εἰς τὴν Ρώμην, κομίζων τὴν Ἀγαθὴν Ἀγγελίαν τοῦ Ἰησοῦ, ὅπου καὶ ἔδωσε, ὅπως ὁ Πέτρος, Τὴν ὑψίστην μαρτυρίαν τῆς ἀγάπης του καὶ τῆς πίστεώς του; Μετ᾽ αὐτοῦ ἐκφράζομεν τὴν εὐχὴν «Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἁγιάσαι ὑμᾶς ὁλοτελεῖς» (Α΄ Θεσ. 5, 23). Εἶσθε καθηγηταὶ καὶ φοιτηταὶ τῆς Θεολογίας, δηλαδὴ καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ ἐρευνηταί· σᾶς προτρέπομεν νὰ ἐρευνήσετε τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ζῶσαν Παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας διὰ νὰ διακριβώσετε ἐκεῖ τὸ σχέδιον τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Σωτῆρι ἡμῶν καὶ ν᾽ ἀνταποκριθῆτε σήμε-

ρον, μεθ' ὅλων τῶν ἀδελφῶν σας, εἰς τὰς ἐκκλήσεις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Μεθ' ὑμῶν προσευχόμεθα ἐξ ὅλης καρδίας, ἵνα ὁ Κύριος ἐξομαλύνῃ τὰ ἐμπόδια τὰ ὁποῖα ὀρθοῦνται ἀκόμη εἰς τὴν ὁδὸν τῆς πλήρους ἑνότητος. Καὶ ἐπικαλούμεθα ἐφ' ὅλων ὑμῶν καὶ ἐπὶ ὅσων εἶναι εἰς ὑμᾶς προσφιλεῖς τὴν πλουσίαν εὐλογίαν Του».

Μετὰ τὸ τέλος τῶν προσλαλιῶν πρὸς τὰς διαφόρους ἀντιπροσωπείας, μεταξὺ τῶν ὁποίων παρενεβλήθη καὶ ἰδιαιτέρα παραίνεσις ὑπὸ τύπον ὁμιλίας, ὁ Πάπας κατῆλθε τοῦ θρόνου καὶ συνωμίλησε μετὰ τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἀντιπροσωπειῶν. Πρὸς ἡμᾶς ἐξέφρασε τὴν χαράν του διὰ τὴν ἐπίσκεψίν μας, εἰπὼν συγχρόνως ὅτι ἐξ αὐτῆς αἰσθάνεται ἰδιαιτέραν τιμήν. Προσεύχεται, εἶπεν, ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ κόσμου καὶ ὑπὲρ εὐοδώσεως τῶν προσπαθειῶν τῶν καταβαλλομένων διὰ τὴν ἑνότητα τῶν Ἐκκλησιῶν. Καὶ ἡμεῖς εἴπομεν ὅτι προσευχόμεθα ὑπὲρ εὐσταθείας τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ὑπὲρ τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ πρὸς ἐπικράτησιν τῆς ὁμονοίας, συμπνοίας καὶ ἑνότητος τῶν Ἐκκλησιῶν.

Γεωργίου Α. Τσανανᾶ

REINHOLD NIEBUHR

Τὴν 1.6.71 ἀπεβίωσεν ἐν Stockbridge τῆς Μασσαχουσέττης ὁ διαπρεπὴς εὐαγγελικὸς θεολόγος R. Niebuhr. Ὁ ἐκλιπὼν ὑπῆρξεν ἐξέχων διανοητὴς θεολόγος καὶ ἔνθερμος καὶ ἐντυπωσιακὸς ἱεροκῆρυξ, θεωρητικὸς πολιτικὸς καὶ πολιτικῶς δραστήριος χριστιανός, δημοσιογράφος καὶ διδάσκαλος ὁλοκλήρου γενεᾶς θεολόγων, πολιτολόγων καὶ διπλωματῶν, μία ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων πνευματικῶν μορφῶν τῶν τελευταίων 10ετιῶν ἐν Ἀμερικῇ ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς.

Υἱὸς μετανάστου γερμανοῦ πάστορος, ὁ Niebuhr ἐγεννήθη τὴν 21.6.1892 ἐν Wright City τοῦ Missuri. Ἐσπούδασεν ἐν St. Louis καὶ ἐν Yale. Τὸ 1915 ἵδρυσεν εἰς τὰ σλὰμς τῆς βιομηχανικῆς πόλεως Ντητρόϊτ ἐργατικὴν ἐνορίαν, ὅπου διηκόνησεν ὡς πάστωρ μέχρι τοῦ 1928 συμμεριζόμενος τὴν ζωὴν καὶ τὰ δύσκολα προβλήματα τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν νέγρων καὶ ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τῶν δικαίων των. Τὸ 1928 ἐξελέγη καθηγητὴς τῆς Κοινωνικῆς Ἠθικῆς εἰς τὸ Union Theological Seminary ἐν Ν. Ὑόρκῃ, ὅπου ἐδίδαξε μέχρι τοῦ 1960. Μετὰ τὴν ἀποχώρησίν του λόγῳ ὁρίου ἡλικίας ἐκλήθη καὶ ἐδίδαξε μέχρι προσφάτως ὡς φιλοξενούμενος καθηγητὴς ἐν Princeton. Ὑπῆρξεν ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων συνεργατῶν εἰς τὸ Παγκόσμιον Συνέδριον «Ἐκκλησία, λαὸς καὶ κράτος» ἐν Ὀξφόρδῃ (1937) ὡς καὶ εἰς τὴν διάσκεψιν τοῦ Π.Σ.Ε. ἐν Ἄμστερνταμ (1948).

Ἐμφορούμενος ἐν ἀρχῇ τῆς δράσεώς του ἐξ ἰδεῶν τοῦ κινήματος τοῦ λεγομένου «κοινωνικοῦ Εὐαγγελίου» (Social Gospel), υἱοθέτησεν ἀργότερον ἀκραίας καὶ ἐπαναστατικὰς θέσεις, διὰ νὰ καταλήξῃ εἰς ἕνα δυναμικὸν χριστιανικὸν ρεαλισμόν. Μεγάλοι διδάσκαλοί του ἐκλεκτικῶς καὶ κριτικῶς ὑπῆρξαν ὁ Αὐγουστῖνος, ὁ Λούθηρος, ὁ Κίρκεγκααρντ, ὁ K. Barth, ὁ P. Tillich καὶ ὁ M. Buber. Οὕτως ἑρμηνεύονται τὸ προφητικὸν καὶ ἐπαναστατικόν του στοιχεῖον, ἡ ἔξαρσις τοῦ τραγικοῦ καὶ δραματικοῦ εἰς τὴν ζωήν, ἡ διαλεκτικότης εἰς τὴν σκέψιν του καὶ ἡ διαλογικότης εἰς τὴν δρᾶσίν του, ὡς καὶ ἡ στροφή του πρὸς μελέτην τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Λόγῳ ὅμως τοῦ χριστιανικοῦ του πραγματισμοῦ ἀπέκρουε τόσον τὰς ὀντολογικὰς ἀφετηρίας τοῦ Tillich ὅσο καὶ τὴν ἀφῃρημένην ὑπερφυσικοκρατίαν τοῦ Barth, ὅπως ἐπίσης καὶ τὴν αἰσιόδοξον πίστιν εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὸν μαρξιστικὸν οὐτοπισμόν.

Ἡ ἀξία του ὡς θεολόγου ἔγκειται κυρίως εἰς τὴν διδασκαλίαν του περὶ ἁμαρτίας, τὴν ὁποίαν ὥριζεν ὡς ὕβριν καὶ ἀνταρσίαν τονίζων καὶ τὴν κοινωνικήν της διάστασιν, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν συγκέντρωσίν του εἰς τὸν σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ. (Πρέπει πάντως νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ἡ Χριστολογία του καθόλου εἶναι προβληματικὴ - οὐδόλως σχεδὸν τονίζει τὴν ἐνσάρκωσιν καὶ δὲν συσχετίζει τὸ τριαδικὸν δόγμα πρὸς τὸ νόημα τοῦ σταυροῦ). Κατὰ τὴν ἐνδιαφέρουσαν ἀνθρωπολογίαν του ὁ ἄνθρωπος ὡς ἄτομον καὶ ὡς μέλος τῆς κοινωνίας διαλέγεται πρὸς ἑαυτόν, πρὸς τὸν πλησίον καὶ πρὸς τὸν Θεόν· εἰς τὴν δρᾶσίν του ἐκφράζει τὴν οὐσίαν του ἀλλὰ καὶ τὴν αὐτοαντίφα-

σίν του λόγῳ τῆς ἁμαρτίας του· ὁ χριστιανὸς παραμένει διὰ βίου simul justus et peccator.

Ἡ Κοινωνικὴ καὶ ἡ Πολιτικὴ Ἠθική του θεμελιοῦνται χριστολογικῶς καὶ συνδέονται ἀρρήκτως πρὸς τὴν θεολογίαν τῆς ἱστορίας. Ὁ ἀνθρώπινος κόσμος εἶναι κόσμος πολικῶν ἐντάσεων μὴ δυναμένων νὰ λυθοῦν λογικῶς: χρόνος καὶ αἰωνιότης, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ἁμαρτία καὶ δικαιοσύνη, πίστις καὶ κριτικὴ ἐπιστήμη. Ἡ ἱστορία εἶναι ἕνα δρᾶμα, τοῦ ὁποίου αἱ ἐντάσεις καὶ λύσεις εἶναι ἀπρόβλεπτοι. Ἡ ἱστορία αὐξάνει τὰς δυνατότητας τοῦ ἀνθρώπου τόσον διὰ τὸ καλὸν ὅσον καὶ διὰ τὸ κακόν. Τέρμα των θὰ εἶναι ἡ κρίσις καὶ ἡ πλήρωσις αὐτῶν ἐν τοῖς ἐσχάτοις, εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, τοῦ ὁποίου μετ' ἰδιαιτέρας ἐμφάσεως διεκήρυττε τὴν κυριότητα. Ὁ Niebuhr προέβαλλε τὴν ἀπόλυτον ἐντολὴν τῆς ἀγάπης καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς ἀπορρέουσαν δικαιοσύνην. Τὴν δὲ πολιτικήν του σκέψιν καὶ ἔντονον δρᾶσιν ἐξῆγεν ἐκ τῆς χριστιανικῆς πίστεως πραγματιστικῶς καὶ μετριοφρόνως καὶ ὄχι δογματικῶς. Πολὺ διαδεδομένη εἶναι ἡ ἐπιγραμματική του θέσις περὶ δημοκρατίας· «Ἡ ἱκανότης τοῦ ἀνθρώπου διὰ δικαιοσύνην καθιστᾷ τὴν δημοκρατίαν δυνατήν· ἡ τάσις του ὅμως πρὸς ἀδικίαν καθιστᾷ τὴν δημοκρατίαν ἀναγκαίαν».

Τὰ πολλά του συγγράμματα μαρτυροῦν περὶ τῆς πορείας τῆς σκέψεως καὶ τῶν ἀγώνων του. Τὰ κυριώτερα ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων του, μεταφρασθέντα καὶ εἰς ξένας γλώσσας, εἶναι τὰ ἑξῆς· «Ἠθικὸς ἄνθρωπος καὶ ἀνήθικος κοινωνία» (1932), «Μία ἑρμηνεία τῆς Χριστιαν. Ἠθικῆς» (1935), «Πέραν τῆς τραγῳδίας. Δοκίμια χριστιαν. ἑρμηνείας τῆς ἱστορίας» (1937), «Χριστιανισμὸς καὶ πολιτικὴ δύναμις» (1940), «Ἡ φύσις καὶ ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου· μία χριστ. ἑρμηνεία» (2 τόμοι, 1941 καὶ 1943), «Τὰ τέκνα τοῦ φωτὸς καὶ τὰ τέκνα τοῦ σκότους. Δικαίωσις τῆς δημοκρατίας καὶ κριτικὴ τῆς πατροπαραδότου ὑπερασπίσεώς της» (1944), «Τὰ σημεῖα τῶν καιρῶν. Κηρύγματα διὰ σήμερον καὶ αὔριον» (1946), «Πίστις καὶ ἱστορία. Διαμάχη μεταξὺ χριστιανικῶν καὶ μοντέρνων ἀντιλήψεων περὶ ἱστορίας» (1949), «Χριστιανικὸς ρεαλισμὸς καὶ πολιτικὰ προβλήματα. Δοκίμια περὶ πολιτικῶν, ἠθικῶν καὶ θεολογικῶν προβλημάτων» (1953), «Τὸ ἄτομον καὶ τὸ δρᾶμα τῆς ἱστορίας» (1955), «Ἡ δομὴ τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν αὐτοκρατοριῶν (μεγάλων δυνάμεων)...» (1959).

Ὁ Niebuhr δὲν ὑπῆρξεν ἀκαδημαϊκοῦ τύπου θεολόγος οὔτε εἰδικευμένος κοινωνιολόγος· ὑπῆρξε κατ' ἐξοχὴν στρατευμένος θεολόγος, διδάσκαλος καὶ χριστιανός, ὁ ὁποῖος πέραν τῆς δοκιμασμένης εἰς τὴν πρᾶξιν μεγάλης θεολογικῆς καὶ κοινωνιολογικῆς καταρτίσεώς του διέθετε ὀξυδερκὲς κοινωνικὸν κριτικὸν αἰσθητήριον, διὰ τοῦ ὁποίου συνελάμβανεν ἐποπτικῶς τὴν ὑφὴν καὶ τὰς συναφείας τῶν προβλημάτων, καὶ μεγάλην ἱκανότητα διαγνώσεως τῶν καταστάσεων ὑπὸ τὸ φῶς τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ διὰ τοῦ «κοινοῦ νοῦ». Ἐνδιέφερεν αὐτὸν ὁ ἐφηρμοσμένος χριστιανισμὸς καὶ ἡ μαρτυρία τῆς Ἐκκλησίας, ὑπὲρ τῶν ὁποίων ἠγωνίσθη ἐν λόγῳ καὶ ἔργῳ - κατὰ τὸ μέτρον βεβαίως τῆς προτεσταντικῆς του πίστεως. Ἡ σύγχρονος ἀνήσυχος θεολογικὴ γενεὰ ἐν Ἀμερικῇ ὀφείλει πολλὰ εἰς τὸν R. Niebuhr, τὸν «προφήτην» τῆς Ἀμερικῆς, ὅπως τὸν ἀπεκάλεσαν.

Βοηθήματα: Σ. Χρ. Ἀγουρίδη, Ἡ χριστιανικὴ σκέψις ἐν Ἀμερικῇ. Σύντομος ἱστορικὴ ἐπισκόπησις, ἐν Ἀθήναις 1952, σ. 70-79. H. Bolewski, Reinhold Niebuhr, in: H.-J. Schultz (hrsg.), Tendenzen der Theologie im 20. Jahrhundert..., Stuttgart und Olten 1966, 392-403. D. Lange, R. Niebuhr, in: Evang. Kommentare 4 (Juli 1971, Heft 7) 415-6.

Πρεσβ. Ἠλία Τσιβίκη, πτ. Θ. καὶ Ο Θ. Ι. Παρισίων

ΑΙ ΕΟΡΤΑΙ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ 150ΕΤΗΡΙΔΟΣ ΚΑΙ Η ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΩΝ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

(1 - 11 Μαΐου 1971)

Ἐπὶ τῇ συμπληρώσει τῶν 150 ἐτῶν ἀπὸ τῆς Ἐθνικῆς Παλιγγενεσίας καὶ ἀποφάσει τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἔλαβον χώραν πανηγυρικαὶ ἑορταὶ τῇ συμμετοχῇ ἁπασῶν τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν πνευματικῶν ἱδρυμάτων.

Σκοπὸς τῶν ἑορτῶν αὐτῶν ἦτο, ὅπως ἅπας ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἀλλὰ καὶ αἱ ἀδελφαὶ Ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι γνωρίσουν τὰς ἑκατόμβας τῆς Ἐθναρχούσης Ἐκκλησίας διὰ τὴν διπλῆν ἐλευθερίαν τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος.

Αἱ θυσίαι αὗται τῆς Ἐκκλησίας ἦσαν πολλαί. Κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, ἀνέφερεν εἰς σχετικὴν ὁμιλίαν του ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Μυτιλήνης κ. Ἰάκωβος, πρόεδρος τῆς διαρκοῦς ἐπιτροπῆς σχέσεων μετὰ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν, ἡ Ἐκκλησία ἐθυσίασεν ἑκατοντάδας λειτουργούς. «Ἐφονεύθησαν ἕνδεκα πατριάρχαι, δι' ἀγχόνης, ἀποκεφαλισμοῦ ἢ διὰ τῆς ρίψεως εἰς τὴν θάλασσαν. Καὶ αὐτοὶ ἦσαν ὁ Ραφαὴλ Β', Κύριλλος Α' ὁ Λούκαρις, Κύριλλος Β' ὁ Κονταρῆς, Παρθένιος Α', Παρθένιος Β', Παρθένιος Γ', Γαβριὴλ Β', Μελέτιος Β', Γρηγόριος Ε', Κύριλλος ΣΤ' καὶ Εὐγένιος Β'. Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν ἕνδεκα αὐτῶν οἰκουμενικῶν πατριαρχῶν ἐφονεύθησαν κατὰ τὴν περίοδον τῆς δουλείας καὶ διὰ τῶν ὡς ἄνω τρόπων πεντήκοντα ἐπίσκοποι καὶ δέκα χιλιάδες ἱερεῖς καὶ μοναχοί. Κατὰ τὰς ἡμέρας δὲ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ἐφονεύθησαν περίπου ἓξ χιλιάδες λειτουργοὶ ὅλων τῶν βαθμῶν». Χάριν αὐτοῦ τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος καὶ τῶν θυσιασθέντων ἱερέων τῆς Ἐκκλησίας μας ἡ ἀπάντησις τῶν ἀδελφῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν εἰς τὴν πρόσκλησιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ὑπῆρξε σύσσωμος. Οὕτω τὴν 1ην Μαΐου ἔφθασαν εἰς τὰς Ἀθήνας, ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας κ. Νικόλαος μετὰ τοῦ μητροπολίτου Πηλουσίου κ. Βαρνάβα καὶ Ἀξώμης κ. Μεθοδίου, ὁ Πατριάρχης Ρουμανίας μετὰ τοῦ μητροπολίτου Μπανάτου κ. Νικολάου, Ὀράντεα κ. Βασιλείου, δύο πρωτοπρεσβυτέρων καὶ ἑνὸς διακόνου, ὁ τοποτηρητὴς τοῦ Πατριαρχείου Βουλγαρίας μητροπολίτης Λοφτσοῦ κ. Μάξιμος μετὰ τοῦ μητροπολίτου Νευροκοπίου κ. Ποιμένος, τοῦ ἀρχιδιακ. καὶ ἑνὸς θεολόγου, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Πολωνίας καὶ μητροπολίτης Βαρσοβίας κ. Βασίλειος μετὰ τοῦ ἐπισκόπου Λιοῦμπλιν κ. Ἀλεξίου καὶ δύο ἱερέων, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Τσεχοσλοβακίας καὶ μητροπολίτης Πράγας κ. Δωρόθεος μετὰ τοῦ ἐπισκόπου Πρέσοβ κ. Νικολάου, ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Πατριρχείου Ἀντιοχείας μητροπολίτης Λαοδικείας κ. Ἰγνάτιος μετὰ τοῦ Ἡλιουπόλεως καὶ Σελευκείας κ. Σπυρίδωνος καὶ Ἐπιφανείας κ. Ἀθανασίου, ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἱεροσολύμων μητροπολίτης Σεβαστείας κ. Γερμανὸς μετὰ τοῦ Ἐλευθερουπόλεως κ. Χρυσάνθου, ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Πατριαρχείου Ρωσίας μητροπολίτης Λένινγκραντ κ. Νικόδημος μεθ' ἑνὸς πρεσβυτέρου, ἑνὸς διακόνου καὶ ἑνὸς θεολόγου, ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Πατριαρχείου Σερβίας μητροπολίτης Ζίτσης κ. Βασίλειος μετὰ τοῦ μητροπολίτου Σλαυονίας κ. Αἰμιλιανοῦ καὶ ἑνὸς θεολόγου, ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ ἀριχεπισκόπου Κύπρου μητροπολίτης Ἀμαθοῦντος κ. Καλλίνικος μεθ' ἑνὸς ἀρχιμανδρίτου, ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ

ἀρχιεπισκόπου Κρήτης μητροπολίτης Πέτρας κ. Δημήτριος μετὰ τοῦ Ἱεραπύτνης κ. Φιλοθέου, ὁ Σιναίου κ. Γρηγόριος, καὶ ὁ Πρύτανις τοῦ Ὀρθοδόξου Θεολογικοῦ Ἰνστιτούτου Παρισίων «Ἅγιος Σέργιος» π. Ἀλέξιος Κνιάζεφ.

Αἱ ἑορταὶ ἤρχισαν διὰ λαμπρᾶς διορθοδόξου θείας Λειτουργίας εἰς τὸν καθεδρικὸν ἱ. Ναὸν τῶν Ἀθηνῶν. Κατ' αὐτήν, προεξάρχοντος τοῦ Μακαριωτάτου Πάπα καὶ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας καὶ πάσης Ἀφρικῆς κ. Νικολάου τοῦ ΣΤ', ἔλαβον μέρος ἅπαντες οἱ ἀρχιερεῖς, ἱερεῖς καὶ διάκονοι τῶν ἀντιπροσωπειῶν, ὡς καὶ ὁ Σεβ. μητροπολίτης Καλαβρύτων καὶ Αἰγιαλείας κ. Γεώργιος, ἀντιπρόεδρος τῆς Ι.Σ.Ε.Ε., ὁ Σεβ. μητροπλίτης Μυτιλήνης κ. Ἰάκωβος καὶ ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος Εὐρίπου κ. Βασίλειος. Ὅλαι αἱ χῶραι, τινὲς τῶν ὁποίων ἐβοήθησαν διὰ τὴν ἔναρξιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐθνεγερσίας κατὰ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ, διὰ τῆς ἀποστολῆς τῶν ὡς ἄνω ἐκκλησιαστικῶν ἀντιπροσώπων των καὶ διὰ τῆς διορθοδόξου ταύτης θείας Λειτουργίας «εἰς μίαν μελῶν ἁρμονίαν ἐν σώματι Χριστοῦ» ηὐχαρίστησαν καὶ ἐδοξολόγησαν τὸν Θεὸν διὰ τὴν πλουσίαν χάριν τῆς ἐλευθερίας ποὺ ἐδώρησεν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος. Ἡ δημιουργηθεῖσα πνευματικὴ ἀτμόσφαιρα ἐβοήθησεν καὶ τὸ κατάμεστον ἐκκλησίασμα ὅπως ἀναπέμψῃ εὐχαριστηρίους εὐχὰς ἀλλὰ καὶ παρακλήσεις, ὅπως ὁ Ὕψιστος Θεὸς φυλάττῃ τὸ Ἔθνος ἡμῶν ἐν ἐλευθερίᾳ.

Ἐξ ὀνόματος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου προσεφώνησε τοὺς ἀντιπροσώπους ὁ Μακαριώτατος ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερώνυμος, ὁ ὁποῖος μεταξὺ τῶν ἄλλων εἶπε καὶ τὰ ἑξῆς: «Ἐν ἀγάπῃ πολλῇ ἀπευθύνω πρὸς Ὑμᾶς, τοὺς ἐκλεκτοὺς ἐκπροσώπους τῶν ἀδελφῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν Θεολογικῶν αὐτῶν Σχολῶν, τὸ 'ὡς εὖ παρέστητε', εἰς τὴν χώραν ἡμῶν καὶ τὴν κατ' αὐτὴν Ἐκκλησίαν. Παρακαλῶ δὲ Ὑμᾶς, ὅπως δεχθῆτε τὴν βαθυτάτην πάντων ἡμῶν εὐγνωμοσύνην, διότι 'ἐκ δυσμῶν καὶ βορρᾶ καὶ θαλάσσης καὶ ἑώας' ἐκκινήσαντες ἠγαθύνθητε, ἵνα ἀφικνούμενοι εἰς τὴν πόλιν καὶ τὴν Ἑλληνίδα γῆν συμπανηγυρίσητε μεθ' ἡμῶν τὴν τῶν ἐλευθερίων ἡμῶν ἑκατοστὴν πεντηκοστὴν ἐπέτειον καὶ συνοδοξολογήσησητε 'ἐν ἑνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ' μεθ' ἡμῶν τὸν Δοτῆρα παντὸς ἀγαθοῦ, ἐφ' αἷς παρέσχεν ἡμῖν δωρεαῖς καὶ εὐεργεσίαις. Ἵνα δοξολογήσωμεν τὸν Θεόν, διότι ὅτε κατὰ τὰς ἀνεξιχνιάστους Αὐτοῦ βουλὰς καὶ διὰ τὰς ἁμαρτίας τοῦ Γένους ἡμῶν ἐπέτρεψεν, ἵνα τὸ σκότος τῆς ζοφερᾶς δουλείας ἐπὶ αἰῶνας κατακαλύπτῃ αὐτό, δὲν ἠφάνισε τοῦτο οὐδὲ τὴν θέαν αὐτοῦ ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς ἐξήλειψεν, ἀλλ' εἰς τὰς στοργικὰς πτέρυγας τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ τὸ ἐνεπιστεύθη, ἡ ὁποία διὰ τῶν ναμάτων τῆς εὐσεβείας καὶ τῶν τῆς θείας χάριτος δωρημάτων διατρέφουσα αὐτό, τὸ διεφύλαξε καὶ τὸ ἐνδυνάμωσε. Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, τόσον πλουσίως ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς ἐπὶ τοὺς ἡγήτορας τοῦ λαοῦ καὶ τοὺς πατέρας ἡμῶν τὸ πνεῦμα τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς δυνάμεως, ὥστε, ἐπ' Αὐτὸν θαρροῦντες, τὰ ἀκατόρθωτα νὰ κατορθώσωσι καὶ ἐλεύθεροι πάλιν γενόμενοι μὴ πλέον 'ζυγῷ δουλείας' ἐνέχωνται. Ἔτι δὲ ἡμῖν τοῖς ἐκείνων ἐκγόνοις τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἐνέπνευσε καὶ τὴν ζωὴν ἡμῶν ἀσκίατον καὶ τὸν βίον ἐλεύθερον ἠσφάλισε».

Μία θαυμασία εὐκαιρία γνωριμίας μὲ τοὺς ἀγῶνας τῆς Ἐκκλησίας διὰ τὴν ἐλευθερίαν ἦτο ἡ στεφθεῖσα ὑπὸ πλήρους ἐπιτυχίας ἑορταστικὴ ἐκδήλωσις τῶν Κατηχητικῶν Σχολείων εἰς τὸ Παναθηναϊκὸν στάδιον. Ἐκεῖ οἱ βλαστοὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἔθνους παρουσίασαν εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, εἰς τὸν ἀντιπρόεδρον τῆς

'Εθνικῆς Κυβερνήσεως κ. Στυλ. Παττακόν, τὸν ὑφυπουργὸν Προεδρίας Κυβερνήσεως κ. Δ. Τσάκωνα, Παιδείας κ. Δημητρᾶκον καὶ εἰς τὰ πλήθη τοῦ λαοῦ σκηνὰς «ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς σκλαβιᾶς», πρόσωπα τῆς 'Εκκλησίας διαδραματίσαντα πρωταρχικὸν ρόλον ἵνα διατηρηθῇ ἡ θρησκεία καὶ ἡ ἐθνικὴ συνείδησις, ἡρωϊκὰς τῆς 'Εκκλησίας μορφάς, «ποὺ πότισαν καὶ θέριεψαν» τὸ δένδρον τῆς ἐλευθερίας. 'Εθαύμασαν οἱ φιλοξενούμενοι ἐμπρὸς εἰς τὴν θέαν τῶν διδασκάλων τοῦ γένους καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ρητόρων, ποὺ εἰργάσθησαν «γιὰ τοῦ Χριστοῦ τὴν πίστη τὴν ἁγία καὶ τῆς πατρίδος τὴν ἐλευθερία». 'Εδάκρυσαν ἐμπρὸς εἰς τὸ μαρτύριον τῆς 'Αγίας Φιλοθέης τῆς 'Αθηναίας καὶ τοῦ 'Αγίου Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ, ὅταν ἀντίκρυσαν τὸ «Κρυφὸ σχολειὸ» καὶ τὴν ὕψωσιν τοῦ Λαβάρου εἰς τὴν 'Αγίαν Λαῦραν. Ἔζησαν τὰ χρόνια τῆς σκλαβιᾶς καὶ ἐξετίμησαν περισσότερον τοὺς ἀγῶνας τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς διὰ τὴν ἐλευθερίαν.

'Ο Μακαριώτατος ἐμπρὸς εἰς παλλούσας ἀπὸ αἰσθήματα χαρᾶς καὶ θαυμασμοῦ καρδίας τῶν νέων, τῶν ἀντιπροσώπων καὶ τοῦ πλήθους ἐτόνισεν τὸ μεγάλο χρέος· «Δὲν θὰ μποροῦσε τὸ στάδιο τοῦτο νὰ γεμίσῃ σήμερα μὲ ἐλεύθερα 'Ελληνόπουλα καὶ Χριστιανόπουλα, ἂν οἱ ἥρωες καὶ πατέρες τοῦ 1821 δὲν πότιζαν τὸ χῶμα τῆς Πατρίδος μας μὲ τὸν ἱδρῶτα καὶ τὸ αἷμά τους καὶ δὲν ἔσπερναν τὰ κόκκαλά τους στὰ σπλάγχνα του. 'Η δική μας 'Ελευθερία εἶναι καρπὸς τῆς δικῆς των θυσίας. Τὸ μεγάλο χρέος· ν' ἀνταποκριθοῦμε στὴ θυσία των. Νὰ διατηρήσουμε τὴν διπλῆ μας ἐλευθερία. Τὴν ἐθνικὴ καὶ τὴν πνευματική. Νὰ ζήσουμε σὰν ἀληθινοὶ ἐλεύθεροι ἄνθρωποι. Σὰν πραγματικοὶ Χριστιανοί... Ξεδιπλῶστε τὴ σημαία σας κι ἀφῆστέ την νὰ κυματίσῃ ἀδούλωτη στὸν ἱστὸ τῶν ἑλληνοχριστιανικῶν μας ἰδανικῶν. Ρυθμῖστε τὸ βῆμά σας στὸ βῆμα τοῦ Χριστοῦ μας. Συντρῖψτε μὲ χωρὶς δισταγμὸ κάθε ἀπατηλὸ εἴδωλο καὶ κλεῖστε μέσα σας τὴ μορφὴ τοῦ νέου, μὲ τὸν χαλύβδινο χαρακτῆρα καὶ μὲ τὴν ὡλοκληρωμένη χριστιανικὴ προσωπικότητα. Εἶσθε τὸ καμάρι μας καὶ ἡ ἀπαντοχή μας. Ἔχετε τὴν στοργὴ καὶ τὴν ἀγάπη μας. 'Αναδειχθῆτε φῶτα στὸν κόσμο. Κάμετε ἡ παρουσία σας νὰ διαλύσῃ τὰ σκοτάδια καὶ νὰ φωτίζῃ ἄπλετα τὸν οὐρανὸ τῆς Πατρίδος μας καὶ τοῦ κόσμου».

Τὸ ἐπιστέγασμα τῶν εὐκαιριῶν ποὺ ἐδόθη εἰς τοὺς ξένους, ὅπως γνωρίσουν τὰ χρόνια τῆς σκλαβιᾶς καὶ ἐκτιμήσουν τοὺς ἀγῶνας καὶ τὴν προσφορὰν τῆς 'Εκκλησίας κατὰ τὴν περίοδον αὐτήν, ἦτο ἡ ξενάγησίς των εἰς τὸν παρὰ τὴν μονὴν Πεντέλης χῶρον, ἔνθα τὸ μνημεῖον «κρυφὸ Σχολειό». 'Εκεῖ χάρις εἰς τὴν ἀκάματον προσπάθειαν τοῦ 'Ηγουμένου τῆς μονῆς π. Θ. Φεφέ, ἵνα παρουσιάσῃ «τὸ κρυφὸ Σχολειὸ» κατὰ τὸν καλλίτερον τρόπον, οἱ φιλοξενούμενοι ἤκουσαν τὰ λόγια «τοῦ παπά - δασκάλου» καὶ δι' αὐτοῦ τῆς 'Εκκλησίας ἐνδυναμούσης τὸ ὑπόδουλον Ἔθνος καὶ λεγούσης «Μὴ σκιάζεσθε στὰ σκότη. Τῆς λευτεριᾶς τὸ φεγγοβόλο ἀστέρι, τῆς νύχτας τὸ ξημέρωμα θὰ φέρῃ».

'Εν τῷ πλαισίῳ τῶν ἑορταστικῶν ἐκδηλώσεων καὶ εἰς τὴν ἱερὰν Μονὴν Πεντέλης, ἔνθα καὶ ἐφιλοξενήθησαν αἱ ἀντιπροσωπεῖαι τῶν 'Ορθοδόξων 'Εκκλησιῶν, ἐγένοντο τὴν 3ην Μαΐου τὰ ἐγκαίνια τοῦ Διορθοδόξου Κέντρου 'Αθηνῶν. Εἶναι ἕνα γεγονὸς ἱστορικῆς σημασίας διὰ τὴν Μονὴν καὶ διὰ τὴν 'Εκκλησίαν τῆς 'Ελλάδος, διότι ἤνοιξεν τὰς πύλας του ὑπὸ τὸ κῦρος τῶν ἁπανταχοῦ τῆς γῆς 'Ορθοδόξων 'Εκκλησιῶν. Θὰ ἔδει ἰδιαιτέρως νὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ τὰς προϋποθέσεις ποὺ διαθέτει τὸ κέντρον αὐτὸ καὶ τὰς δυνατότητας ποὺ ἔχει διὰ μίαν σοβαρὰν ἐργασίαν. Κατὰ τὴν εἰσήγησίν του ὁ Σεβ. Μυτιλήνης κ. 'Ιάκωβος, σχετικῶς

μὲ τὸ Διορθόδοξον Κέντρον, ἀνέφερεν ὅτι «εἰς αὐτὸ ὁ ὀρθόδοξος ἱερεὺς καὶ ὁ ὀρθόδοξος θεολόγος θὰ εἶναι ὡς εἰς τὸ σπίτι του. Εἰς αὐτὸ ὁ σύνδεσμος τῶν ὀρθοδόξων θὰ γίνεται ἰσχυρότερος καὶ αἱ διαστάσεις αἱ λαβοῦσαι χώραν κατὰ καιρούς, λόγῳ τῶν ἐθνικῶν διαφορῶν, θὰ ὑπερπηδῶνται. Ὁ Χριστὸς θὰ βασιλεύῃ ἐν πᾶσι». Ἡ ἐπικρατοῦσα ἠρεμία εἰς τὸν χῶρον τῆς Μονῆς Πεντέλης καὶ αἱ θαυμάσιαι προϋποθέσεις διαβιώσεως καὶ ἐργασίας εἰς τὸ Κέντρον παρέχουν τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι ἐκεῖ εἶναι δυνατὴ ἡ μελέτη καὶ ἐπίλυσις τῶν διορθοδόξων θεολογικῶν, λειτουργικῶν καὶ κανονικῶν προβλημάτων καὶ τοιούτων τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας.

Εἰς τὴν ὑπὸ τὸν τίτλον «Προοπτικαὶ καὶ θεολογικαὶ προϋποθέσεις τοῦ διορθοδόξου κέντρου Ἀθηνῶν» εἰσήγησίν του ὁ πανοσιολογιώτατος ἀρχιμ. κ. Ἀναστάσιος Γιαννουλᾶτος, διευθυντὴς τοῦ κέντρου, εἶπεν ὅτι «τὸ διορθόδοξον κέντρον Ἀθηνῶν δὲν ἀποσκοπεῖ νὰ καταστῇ σῶμα ἐλευθέρων ἀκαδημαϊκῶν συζητήσεων καὶ ἐκδοτικῆς δραστηριότητος». Ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ κέντρου αὐτοῦ εἶναι ἡ «τόνωσις τῶν ἀδελφικῶν σχέσεων καὶ τῆς πανορθοδόξου συνειδήσεως». Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν καὶ ἡ προσπάθεια αὕτη ἔγινεν ἀκριβῶς διὰ τῆς συμμετοχῆς καὶ παρουσίας ἀντιπροσώπων ὅλων σχεδὸν τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τῆς γῆς καὶ τῶν πνευματικῶν ἱδρυμάτων. Ἡ ἵδρυσις τοῦ κέντρου αὐτοῦ ἀποτελεῖ «μίαν θεολογικὴν ἀναγκαιότητα», διότι «ἡ τοπικὴ Ἐκκλησία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ζῇ διὰ τὸν ἑαυτόν της, ἀπερροφημένη μόνον ἀπὸ τὰ ἰδικά της προβλήματα. Εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ ζῇ ἐν τῇ καθημερινότητι μὲ τὴν αὐτὴν διάθεσιν ὅπως εἰς τὴν ἱερωτέραν στιγμὴν τῆς εὐχαριστιακῆς συνάξεως, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν καρδίαν της, μὲ τὴν σκέψιν, μὲ τὴν μνείαν τῆς Ἁγίας Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Μία τοπικὴ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία ζῇ μόνον διὰ τὸν ἑαυτόν της, κινδυνεύει νὰ ἀπολέσῃ τὸν ἑαυτόν της». Ἐν συνεχείᾳ ἔθιξεν ἓν σοβαρὸν πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ἀνὰ τοὺς αἰῶνας κατέλιπε μελανὰ στίγματα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας. «Δὲν πρέπει νὰ διστάσωμεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ πραγματικότης τῶν ἐθνικῶν διαιρέσεων ἐνεσάρκωσεν ἐνίοτε τὸ νεῦρον τῆς θεολογικῆς μας βουλήσεως. Εἶναι καὶ τοῦτο σημεῖον τῆς ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας μας, τὸ ὁποῖον ὅμως ἀντὶ νὰ γίνεται ἀφορμὴ μελαγχολίας καὶ ἀπαισιοδοξίας διὰ τὸ μέλλον πρέπει νὰ μᾶς βοηθῇ νὰ συνειδητοποιῶμεν, πόσον εὐκόλως δυνάμεθα νὰ παρασυρθῶμεν ἀπὸ τὸ 'ἀνθρώπινον' τὸ ὁποῖον φέρομεν ἐντός μας καὶ πόσον ἐπείγει νὰ καταβάλωμεν πᾶσαν προσπάθειαν διὰ νὰ διατηρῆται ἐν ἐγρηγόρσει ἡ προφητικὴ καὶ γενικώτερον ἡ θεολογικὴ συνείδησις τῆς ὀρθοδοξίας μας». Τέλος εἶπεν ὅτι «παραμένομεν κάτοιχοι ἀνεκτιμήτου ἀξίας μετοχῶν μὴ διαθέτοντες παρὰ ταῦτα μικρὰ χαρτονομίσματα δι' ἁπλᾶ εἰσιτήρια ἐντὸς τῶν καθημερινῶν λεωφορείων καὶ τραίνων τῆς ζωῆς. Εἶναι ἀνάγκη ἐνεργοποιήσεως τῆς ὑπαρχούσης μυστικῆς θαυμαστῆς ἑνότητος εἰς νόμισμα ἀμέσου ἀγοραστικῆς ἀξίας. Αὐτὸ τὸ 'διακόνημα', αὐτὸ τὸ εἶδος ἁπλῆς συγχρονισμένης Τραπέζης, θὰ ἤθελε μεταξὺ τῶν ἄλλων νὰ προαγάγῃ τὸ παρὸν Διορθόδοξον Κέντρον».

Ὁ Σεβ. Μυτιλήνης κ. Ἰάκωβος ἀνέφερεν ὅτι «ἐὰν ὅλαι αἱ Ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι ἀποκτήσουν ὅμοια ἱδρύματα, τότε αἱ συναντήσεις θὰ εἶναι συχνότεραι καὶ ὁ σύνδεσμος τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν θὰ γίνῃ δυνατότερος καὶ ἀδιάσπαστος καὶ οὐδεμία δύναμις θὰ θραύσῃ τὴν ἕνωσιν αὐτήν».

Πρὶν ἢ ἀναχωρήσουν αἱ ἀντιπροσωπεῖαι τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας διὰ μίαν μεγάλην ἐπίσκεψιν τῶν Ἱ. Μητροπόλεων τῆς Μακεδονίας, προηγήθη σειρὰ ἄλλων ἐκδηλώσεων βάσει τοῦ ἐπισήμου προγράμματος τῆς Ἱ.

Συνόδου. Αὗται ἦσαν τὰ ἐγκαίνια τοῦ νοσηλευτικοῦ Ἱδρύματος Κληρικῶν Ἑλλάδος, ἡ δεξίωσις ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὡμίλησεν ὁ καθηγητὴς κ. Νησιώτης μὲ θέμα «Ἡ συμβολὴ τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας εἰς τὰς σχέσεις τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν», ἡ θεμελίωσις τοῦ Οἴκου Φοιτητρίας ἐν τῷ χώρῳ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἱδρυμάτων τῆς Ἁγίας Βαρβάρας, ἡ ἐπίσκεψις εἰς τὴν Ἱ. Μονὴν Δαφνίου, τὸ προσκύνημα εἰς τὸν ἱερὸν Ναὸν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἐν Κορίνθῳ καὶ ἡ ξενάγησις εἰς Παλαιὰν Κόρινθον, ἡ θεία Λειτουργία εἰς τὸν ἱ. Ναὸν Ἁγίας Εἰρήνης, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος καθεδρικὸς ναὸς τῶν Ἀθηνῶν, ὁ ἑσπερινὸς ἐν τῇ Ριζαρείῳ Ἐκκλησιαστικῇ Σχολῇ καὶ τὸ προσκύνημα εἰς τὴν νῆσον τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἐκδηλώσεων εἶναι καὶ ἡ ἀνεπίσημος μὲν ἀλλὰ σπουδαία διὰ τὰ χρονικὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος σύσκεψις εἰς τὰ γραφεῖα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ Πετράκη, τῇ συμμετοχῇ μελῶν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, συνοδικῶν ἐπιτροπῶν καὶ ἁπάντων τῶν μελῶν τῶν ὀρθοδόξων ἀντιπροσωπειῶν. Τὸ θέμα τῆς συσκέψεως ἦτο λίαν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἐποχήν μας· «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἔναντι τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως», καὶ ἠκούσθησαν γνῶμαι καὶ ἀπόψεις ὅλων τῶν ὀρθοδόξων ἀντιπροσώπων. Πρὶν ἢ γίνῃ ἡ σύσκεψις διενεμήθη πολυγραφημένον φυλλάδιον διὰ τὸ ὡς ἄνω θέμα πρὸς προετοιμασίαν τῶν μελῶν τῆς συσκέψεως. Εἰς αὐτὸ ἀνεφέρετο ὅτι «πᾶσαι αἱ σύγχρονοι χριστιανικαὶ Ἐκκλησίαι διανύουσι τὴν ἐποχὴν τοῦ οἰκουμενισμοῦ, τῶν παγχριστιανικῶν συνεδρίων, τῶν θεολογικῶν διαλόγων καὶ ποικίλων ἐκκλησιαστικῶν ἐπαφῶν. Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία διὰ τοῦ νέου αὐτῆς θεσμοῦ τῶν Πανορθοδόξων διασκέψεων σὺν τοῖς ἄλλοις κάνει τὴν προπαρασκευὴν τῆς μεγάλης Πανορθοδόξου Συνόδου. Παραλλήλως ὅμως δὲν ἔπαυσε νὰ δίδῃ τὴν ὀρθόδοξον παρουσίαν καὶ μαρτυρίαν ἐνώπιον τῶν οἰκουμενικῶν συνεδρίων καὶ γενικώτερον ἐν μέσῳ τοῦ ἑτεροδόξου κόσμου». Περαιτέρω ἐκτίθεται ἡ κατὰ καιροὺς προσπάθεια ἐκ μέρους τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας «ὑπὲρ τῆς τῶν πάντων ἑνώσεως» μέχρι καὶ τῆς Δ′ Πανορθοδόξου ἐν Γενεύῃ διασκέψεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπεφασίσθη ἡ ἔγκρισις τῆς συμμετοχῆς «τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν εἰς τὴν οἰκουμενικὴν λεγομένην κίνησιν» καὶ ὅπως «δι' ὅλων τῶν μέσων συμβάλλῃ εἰς τὴν εὐόδωσιν καὶ προαγωγὴν τοῦ ὑπὸ τοῦ Π.Σ.Ε. τεθέντος σκοποῦ τῆς ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν». Εἰς τὴν συνέχειαν παρέχονται γνῶμαι τινὲς εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὰς μετὰ τῶν μὴ ὀρθοδόξων ἐπαφὰς καὶ καθορίζεται ὡς πρώτιστος σκοπὸς τῶν ἐπαφῶν αὐτῶν «ἡ μαρτυρία τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ τῆς ὑψίστης διὰ τὸν Χριστιανισμὸν σημασίας καὶ ἀξίας τῆς ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ διασωθείσης ἀνοθεύτου ἀρχαίας παραδόσεως», εὐστόχως δὲ τονίζεται ὅτι ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία πρέπει «νὰ ἀποτελέσῃ τὸ βασικὸν σημεῖον συναντήσεως ὁλοκλήρου τοῦ διῃρημένου χριστιανικοῦ κόσμου». Ἐκτὸς τοῦ πρωταρχικοῦ σκοποῦ ἀναφέρεται ἡ ἀνταλλαγὴ πείρας διὰ θέματα ἀντιμετωπίσεως τῶν συγχρόνων προβλημάτων, ἱεραποστολικῆς δραστηριότητος καὶ κοινῆς μαρτυρίας τῆς χριστιανικῆς πίστεως πρὸς τοὺς μὴ χριστιανοὺς «ἵνα πιστεύσωσι». Ἐν συνεχείᾳ ἐκτίθεται ὁ τρόπος διεξαγωγῆς τοῦ διαλόγου εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, «ἀπορρίπτεται κατηγορηματικῶς ἡ θεωρία τῶν κλάδων» καὶ ἀκολουθεῖται ἡ ἀπόφασις τῆς ἐν Ρόδῳ Γ′ Πανορθοδόξου διασκέψεως, κατὰ τὴν ὁποίαν «διὰ τὴν προώθησιν τοῦ μετὰ τῶν ἑτεροδόξων διαλόγου χρειάζεται ἀπόφασις Πανορθοδόξου ἐπιπέδου λαμβανομένη δι' ἀπολύτου ὁμοφωνίας. Τυχὸν δημιουργία δεσμεύ-

σεως ἐκ μέρους τοπικῶν ἐκκλησιῶν μετὰ τῶν ἑτεροδόξων εἶναι κατάκριτος καὶ ἀπαράδεκτος. Ὡσαύτως ἐνέργειαι προτρέχουσαι τοῦ διαλόγου ἢ ἀποφάσεις μονομερῶς λαμβανόμεναι ὄχι μόνον δὲν γίνονται ἀποδεκταὶ ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ θεωροῦνται κατάκριτοι». Τονίζεται τὸ σοβαρὸν θέμα διὰ τὴν Ὀρθοδοξίαν, τὸ ὁποῖον «ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος θεωρεῖ ἀτυχὲς γεγονός, ὅτι λόγῳ ἐλλείψεως στενωτέρας ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν παρουσιάζονται περιπτώσεις ἀσυμφωνίας ὡς πρὸς τὸν τρόπον ἐνεργείας καὶ πρωτοβουλίας δυνάμεναι νὰ προκαλέσουν σοβαρὰ προβλήματα». Ἐφιστᾶται δὲ ἡ προσοχὴ ὅλων, διότι «ζητήματα ἐφαπτόμενα δογματικῶν διδασκαλιῶν δὲν ἐπιτρέπεται νὰ χαρακτηρίζωνται ὡς ἐσωτερικὰ θέματα αὐτοκεφάλων ἐκκλησιῶν».

Ὁ Μακαριώτατος ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερώνυμος, ὅστις καὶ προήδρευσε τῆς συσκέψεως, προσέθεσεν εἰς τὰ ἀνωτέρω ὅτι παγχριστιανικὸς οἰκουμενισμὸς εἶναι δυνατὸν νὰ γίνη μόνον διὰ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, ἐφ' ὅσον δὲν θὰ γίνεται πανπροτεσταντικὸς οἰκουμενισμός, ὅ,τι δηλ. συνέβη μὲ τὸν πανκαθολικισμόν. Ἐπὶ πλέον εἶπεν, ὅτι ὑπάρχει ὁ κίνδυνος τοῦ πανσλαυϊκοῦ οἰκουμενισμοῦ ἢ τοῦ πανελληνιστικοῦ οἰκουμενισμοῦ. Πρέπει νὰ ὑπάρξῃ «ὁ παγχριστιανικὸς οἰκουμενισμός», ὥστε νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν ἑνότητα ἐν διαφορᾷ ἐθνῶν, ἔνθα ὅλαι αἱ ἐκκλησίαι διατηροῦν τὰς παραδόσεις των καὶ δὲν ὑπάρχει διάθεσις τῆς μιᾶς προσηλητισμοῦ καὶ αναμείξεως εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς ἄλλης.

Ἐν συνεχείᾳ τὸν λόγον ἔλαβεν ὁ Μητροπολίτης Λένινγκραντ κ. Νικόδημος, ἀντιπρόσωπος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας, ὅστις ἐκφράσας τὴν μεγάλην χαράν του διὰ τὴν σύσκεψιν αὐτὴν καὶ τὴν συμφωνίαν του μὲ τὰ ἐκτεθέντα εἰς τὸ φυλλάδιον, ἐτόνισεν ὅτι «ἡ κάθε Ἐκκλησία ἔχει μίαν παράδοσιν, ἡ ὁποία πρέπει νὰ λαμβάνεται σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν. Ἐπὶ πλέον δὲν πρέπει νὰ κρίνωνται ἐνέργειαι μιᾶς ἐκκλησίας πληροφορούμεναι μόνον ἀπὸ τὸν ἡμερήσιον τύπον, ἀλλ' ἐφ' ὅσον μελετηθοῦν καλῶς βάσει ἐπισήμων πληροφοριῶν καὶ ἐξετασθοῦν αἱ συνθῆκαι ὑπὸ τὰς ὁποίας ἔγιναν καὶ ὁ τοπικὸς σκοπὸς τὸν ὁποῖον ἐξυπηρετοῦν. Εἶναι φανερὸν ὅτι ὅλαι αἱ ἐκκλησίαι πρέπει νὰ ἐνεργοῦν ἀπὸ κοινοῦ, σεβόμεναι ὅμως πάντοτε τὰς παραδόσεις τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν».

Μετὰ ταῦτα ὁ Μακαριώτατος ἀρχιεπίσκοπος Βαρσοβίας καὶ πάσης Πολωνίας κ. Βασίλειος ἐξέφρασε τὴν μεγάλην του χαρὰν διὰ τὴν εὐκαιρίαν τῆς συσκέψεως, ἔνθα συζητοῦνται τόσον σοβαρὰ προβλήματα καὶ ἐπίκαιρα συγχρόνως. «Εἰς τὴν χώραν μαυ, εἶπεν, ὑπάρχει μεγάλη προπαγάνδα ἐκ μέρους τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ σχέδιον ὑποταγῆς τῶν χριστιανῶν τῆς Πολωνίας εἰς τὴν Ρώμην». Ἀνέφερε γεγονότα ἐμφαίνοντα τὰ σχέδια τῆς Ρώμης καὶ τὴν προσπάθειαν μειώσεως αὐτοῦ τοῦ ἰδίου εἰς τὰ ὄμματα τῶν χριστιανῶν. Ἐτόνισεν ὅτι βοηθὸς τῆς ἐκκλησίας εἰς τὰς δυσκολίας αὐτὰς ἔρχεται παραδόξως τὸ κράτος. Ἔχουμε ἀνάγκη τῆς βοηθείας σας. Νὰ εἶσθε βέβαιοι ὅτι δὲν θὰ προδώσωμε τὴν ἐκκλησίαν οὔτε εἰς τὸ ἐλάχιστον. Ἔχουμε πονεμένη ψυχή, ἀλλ' ὁ Θεὸς ὁ ὁποῖος κατευθύνει τὴν ἐκκλησίαν μας, ὁ ὁποῖος μᾶς συνεκέντρωσεν ἐδῶ, ἀπὸ αὐτὸν τὸν Θεὸν μὲ μεγάλη λύπη ψυχῆς ζητῶ νὰ μᾶς δώσῃ εἰρήνη, διότι ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία εἶναι ἡ μήτηρ τῶν Ἐκκλησιῶν, ἡ δίδουσα δύναμιν καὶ χαράν».

Ὁ Μακαριώτατος ἀρχιεπίσκοπος Πράγας καὶ πάσης Τσεχοσλοβακίας κ. Δωρόθεος λαβὼν ἐν συνεχείᾳ τὸν λόγον εἶπεν· «Εὐχαριστοῦμε, Μακαριώτατε καὶ μέλη τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ποὺ θέσατε ὑπὸ συζήτησιν τὸ θέμα αὐτό. Ζοῦμεν εἰς ἐποχὴν δύσκολον καὶ κάθε τι πρέπει νὰ γίνεται

μὲ πολλὴ σκέψη. Δὲν διατιθέμεθα νὰ θυσιάσωμεν τὸν θησαυρὸν τῆς Ὀρθοδοξίας διὰ τὴν ἑνότητα. Ἐκ μέρους τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας δὲν συναντοῦμεν κατανόησιν. Οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ρωμ. Καθολικῆς Ἐκκλησίας τῆς χώρας μου συνεζήτησαν τὸ θέμα τῶν μικτῶν γάμων καὶ ἐλήφθη ἀπόφασις διαφωνοῦσα πρὸς ἐκείνην τῆς Β΄ Βατικανικῆς Συνόδου. Συμφώνως πρὸς τὴν ἀπόφασιν δὲν ἀναγνωρίζεται ὁ γάμος μυστήριον, διότι θέτουν προϋπόθεσιν τοῦ γάμου τὴν τέλεσιν ὑπὸ καθολικοῦ ἱερέως καὶ μορφώσεως τῶν τέκνων συμφώνως πρὸς τὸ καθολικὸν δόγμα. Ἡμεῖς ἀντιθέτως ἀναγνωρίζουμε τὸν γάμον τῶν καθολικῶν, ἔχοντες ὑπ᾽ ὄψιν τὸν οἰκουμενικὸν διάλογον. Δὲν εἶμαι ἀντικαθολικός, ἀλλὰ νομίζω ὅτι τὰ θέματα αὐτὰ εἶναι πολὺ σοβαρά, πρέπει νὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ αὐτὰ καὶ νὰ ἐξαγάγωμεν ὑπεύθυνα τὰ κοινὰ συμπεράσματα».

Ὁ τοποτηρητὴς τοῦ Πατριαρχείου Βουλγαρίας Σεβ. Λοφτσοῦ κ. Μάξιμος εὐχαριστήσας τὸν Μακαριώτατον διὰ τὸ θέμα εἶπεν· «Ὁ χρόνος ἦτο βραχύς, τὸ δὲ θέμα σοβαρὸν καὶ δὲν ἠδυνήθην νὰ τὸ μελετήσω. Διὰ τοῦτο ὀλίγας μόνον σκέψεις θὰ ἐκφράσω. Ἡ διακοπὴ τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν ἦτο μεγάλη, διὰ τοῦτο μετὰ χαρᾶς ἐδέχθημεν τὴν πρόσκλησιν εἰς τὴν σύνοδον τῆς Ρόδου. Ἐνθυμοῦμαι ὅμως τὰς δυσπιστίας, ἃς εἴχομεν ὁ καθεὶς στὴν ἀρχή, ἐνῷ ἀργότερον ἐβλεπόμεθα σὰν φίλοι. Φρονῶ ὅτι ἡ οἰκουμενικὴ σύνοδος πρέπει νὰ ἑδραιωθῇ ἐπὶ τῆς ἀγάπης καὶ νὰ βαδίσῃ μὲ συγκεκριμένα βήματα διὰ τὸ καλὸν τῆς Ὀρθοδοξίας. Δὲν ἐπιτρέπονται ὑποχωρήσεις εἰς θέματα πίστεως. Θὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ τὸ θέμα καὶ θὰ ἐκφράσωμεν τὰ συμπεράσματα καὶ τὰς ὑπευθύνους σκέψεις μας εἰς τὸ μέλλον».

Ὁ Μακαριώτατος ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν κ. Ἱερώνυμος, λόγῳ τοῦ περιωρισμένου χρόνου, ἠθέλησεν νὰ κλείσῃ τὴν σύσκεψιν εἰπών· «Ἔστω καὶ προχείρως, ἐμφαίνεται πόσον σοβαρὰ προβλήματα προκύπτουν ἀπὸ τὴν συζήτησιν τοῦ θέματος καὶ πόσον ἀναγκαία ἦτο ἡ συνάντησις αὐτή. Ἀσφαλῶς ἡ λύσις δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἡμᾶς τὰς τοπικὰς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν Οἰκουμενικὸν θρόνον. Ἡμεῖς ἐκφράζοντες τὰς ἀπόψεις μας θὰ βοηθήσωμεν τὸν Οἰκουμενικὸν θρόνον νὰ μελετήσῃ τὸ θέμα λαμβάνων ὑπ᾽ ὄψιν καὶ τὰς συνθήκας ὅλων τῶν ἐπὶ μέρους Ἐκκλησιῶν, δεδομένου ὅτι κάθε ἐκκλησία ἔχει καὶ τὰς ἰδικάς της δυσκολίας διὰ τὸ θέμα. Ἡ τελικὴ ἀπόφασις ἐπιβάλλεται νὰ καλύπτῃ ὅλας τὰς δυσκολίας τῶν ἐκκλησιῶν κατὰ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον, διότι ἐὰν πάσχῃ ἓν μέλος ὅλο τὸ σῶμα πάσχει καὶ ἐὰν ἓν μέλος δοξάζεται ὅλον τὸ σῶμα δοξάζεται. Παρακαλῶ, ὅστις θέλει νὰ ἐκφράσῃ ἐν καιρῷ τὰς σκέψεις του διὰ τὸ θέμα θὰ τοῦ εἴμεθα εὐγνώμονες».

Τὴν 7ην Μαΐου αἱ ἀντιπροσωπεῖαι τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἀνεχώρησαν ἐξ Ἀθηνῶν διὰ μίαν τετραήμερον περιοδείαν ἀνὰ τὰς Ἱ. Μητροπόλεις τῆς Μακεδονίας μὲ ἀπώτερον σκοπὸν τὴν Ἱ. Μητρόπολιν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τὴν θεμελίωσιν ἐκεῖ τοῦ Πανεπιστημιακοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ τῶν Ἁγίων αὐταδέλφων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου τῶν Θεσσαλονικέων. Αἱ ἀντιπροσωπεῖαι διῆλθον διὰ τῶν Ἱ. Μητροπόλεων Κοζάνης, Καστορίας, Τρίκκης καὶ Σταγῶν καὶ Κατερίνης, γενόμεναι δεκταὶ ὑπὸ τῶν σεβ. ἀρχιερέων, τοῦ ἱερατείου, τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν εὐσεβῶν χριστιανῶν, ἐπισκεπτόμεναι συμφώνως πρὸς τὰ τοπικὰ προγράμματα τοὺς ἀρχαιολογικοὺς χώρους, τὰ ἱερὰ προσκυνήματα καὶ ἱδρύματα ἑκάστης τῶν μητροπόλεων. Εἰς τὴν πόλιν τῆς Θεσσαλονίκης αἱ ἀντιπροσωπεῖαι ἀφίχθησαν τὴν 10ην Μαΐου γενόμεναι δεκταὶ ἀπὸ τὸν Παναγιώτατον Μητροπολίτην κ. Λεωνίδα, τὸν Θεοφιλέστατον Ἐπίσκοπον Ταλαντίου κ. Στέφανον, ἀπὸ τὸν κλῆρον καὶ τὸν εὐσεβῆ λαὸν τῆς πόλεως. Τὸ ἑ-

σπέρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐτελέσθη ἡ ἀκολουθία τοῦ Ἑσπερινοῦ εἰς τὸν ἱ. Ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, χοροστατήσαντος τοῦ μακαριωτάτου ἀρχιεπισκόπου Τσεχοσλοβακίας κ. Δωροθέου. Τὸν ἱ. Ναὸν καὶ τοὺς πέριξ χώρους εἶχον κατακλύσει τὰ πλήθη τοῦ κόσμου ζητοῦντα νὰ λάβουν τὴν εὐλογίαν τῶν σεβασμιωτάτων ἀρχιερέων καὶ νὰ ἀκούσουν τὸ «Χριστὸς Βοσκρέσε» (Ἀνέστη) εἰς τὴν γλῶσσάν των.

Τὴν πρωΐαν τῆς ἑπομένης ἐτελέσθη πανηγυρικὴ θεία Λειτουργία εἰς τὸν ἱ. Ναὸν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, πολιούχου τῆς πόλεως, τῇ συμμετοχῇ ἁπάντων τῶν ἀρχηγῶν ἀρχιερέων τῶν ξένων ἀντιπροσωπειῶν, τῶν ἱερέων μελῶν τῶν ἀντιπροσωπειῶν, τοῦ ἱερατείου τοῦ ἱ. Ναοῦ καὶ ἱεραρχῶν τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας. Μετὰ τὴν θείαν Λειτουργίαν ἅπαντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ ἱερεῖς κατηυθύνθησαν εἰς τὸν παρὰ τὸ Καυταντζόγλειον στάδιον χῶρον τῆς θεμελιώσεως τοῦ ἱεροῦ Ναοῦ Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, ἔνθα πλῆθος κόσμου ἀπὸ πρωΐας εἶχε συγκεντρωθῆ. Μετὰ τὸν ἁγιασμὸν τῆς θεμελιώσεως ὁ Παναγιώτατος διὰ μακρῶν ὡμίλησε περὶ τῆς ἱερᾶς ὑποχρεώσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ γενικώτερον ἁπάσης τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ἔναντι τοῦ ἔργου τῶν αὐταδέλφων, φωτιστῶν καὶ ἰσαποστόλων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου. Τῆς ὑποχρεώσεως πρὸς τὰ ἐμπνευσμένα αὐτὰ τέκνα τῆς Θεσσαλονίκης, τὰ ὁποῖα ἐν μέσῳ πολλῶν δυσκολιῶν ἤνοιξαν πορείαν ἱεραποστολικὴν πρὸς βορρᾶν, πρὸς σλαυϊκοὺς λαοὺς καὶ προσέφεραν εἰς αὐτοὺς τὸ φῶς τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ. Ἐν συνεχείᾳ ἐξῆρε τὸ ἔργον καὶ τὰς ὑπηρεσίας εἰς τὸν ἱεραποστολικόν, τὸν λειτουργικὸν καὶ τὸν ἐκπολιτιστικὸν τομέα τῶν δύο αὐτῶν τέκνων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ ὡς ἔκφρασιν εὐγνωμοσύνης πρὸς αὐτοὺς παρουσίασε «τὸν θεμελιούμενον σήμερον πρὸς τιμήν των Ἱ. Ναόν». Ἐν συνεχείᾳ ὑπὸ τοὺς ὕμνους τῆς ἐκκλησίας μας ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ Παναγιωτάτου ὁ πρωθυπουργὸς κ. Γεώργιος Παπαδόπουλος διὰ νὰ θέσῃ τὸν θεμέλιον λίθον, ὅστις καὶ ὑπεσχέθη τὴν συμπαράστασίν του διὰ τὸ ἔργον.

Μετὰ τὸ πέρας τῆς ἱστορικῆς τῷ ὄντι αὐτῆς ἑορτῆς ἐπηκολούθησαν τὰ ἐγκαίνια τοῦ νέου κτηρίου τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Οὕτως ἡ Ἐκκλησία τῆς Θεσσαλονίκης ἐξεπλήρωσεν τὸν φόρον τιμῆς πρὸς τοὺς αὐταδέλφους Κύριλλον καὶ Μεθόδιον διὰ τῆς θεμελιώσεως τοῦ ἱεροῦ Ναοῦ καὶ ἤνοιξε νέους ἀγῶνας διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ Εὐαγγελίου ἐν τῇ ἐσωτερικῇ καὶ ἐξωτερικῇ ἱεραποστολῇ διὰ νέου κτηρίου τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς.

Μὲ τὰ δύο αὐτὰ γεγονότα ἔληξαν αἱ ἑορταὶ τῶν 150 ἐτῶν ἐπὶ τῇ ἀπελευθερώσει τῆς χώρας μας ἐκ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ καὶ ἡ φιλοξενία τῶν ἀντιπροσώπων τῶν κατὰ τόπους Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.

Ὅλαι αἱ ὡς ἄνω ἐκδηλώσεις ἦσαν τῷ ὄντι ἓν ὠργανωμένον σύνολον, δίδουσαι εἰς ἡμᾶς τὸ δικαίωμα νὰ χαρακτηρίσωμεν αὐτὰς ὡς σταθμὸν ἱστορικῆς σημασίας καὶ προβολῆς διὰ τὴν Ἐκκλησίαν μας. Διότι παρέσχον τὴν εὐκαιρίαν εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Ἐκκλησιῶν ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν νὰ γνωρίσουν τοὺς ἀγῶνας τῆς ἐθναρχούσης ἐκκλησίας μας, νὰ ἐννοήσουν ὡρισμένα γεγονότα τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, νὰ αἰσθανθοῦν ἀκόμη μίαν φορὰν τὰς ὑπηρεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς τοὺς σλαυϊκοὺς λαούς, νὰ προσευχηθοῦν ἀπὸ κοινοῦ διὰ τὴν θεμελίωσιν τοῦ ἱ. Ναοῦ τῶν Θεσσαλονικέων Ἱεραποστόλων, νὰ γνωρισθοῦν μὲ τὸ νεοϊδρυθὲν Διορθόδοξον Κέντρον τῶν Ἀθηνῶν καὶ νὰ πιστεύουν ὅτι ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία πρέπει νὰ βαδίζῃ ἐν ἀγάπῃ ἡνωμένη.

Χαρ. Κ. Παπαστάθη

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΜΙΧΑΗΛΩΦ (†)

Τὴν 14ην Ἰανουαρίου ἐ.ἔ. ἐξεδήμησεν εἰς Κύριον ὁ ὑφηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Ἀκαδημίας Σόφιας Ἀπόστολος Μιχάηλωφ. Ὁ μεταστὰς ἐγεννήθη τὴν 22αν Νοεμβρίου 1910 εἰς τὸ χωρίον Κωνσταντίνοβον τῆς Βάρνης. Περατώσας τὰς ἐγκυκλίους σπουδὰς ἐν τῷ Θεολογικῷ Σεμιναρίῳ Σόφιας, μετέβη εἰς Ἀθήνας καὶ ἐνεγράφη εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, τῇ προτροπῇ καὶ φροντίδι τοῦ ἀοιδίμου Μητροπολίτου Βάρνης καὶ Πρεσλάβας Συμεών. Μετὰ συγκινήσεως ὁ μεταστὰς ἀνεμιμνήσκετο τῆς συστατικῆς ἐπιστολῆς τοῦ Μητροπολίτου Συμεὼν πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν ἀοίδιμον Χρυσόστομον Παπαδόπουλον, ἥτις, ὡς ἔλεγεν, ἀποτελεῖ ἀψευδῆ μαρτυρίαν τοῦ ἄκρου σεβασμοῦ τῆς τότε σχισματικῆς Ἐκκλησίας Βουλγαρίας πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Ὀρθοδοξίαν. Μετὰ τὴν λῆψιν τοῦ πτυχίου τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς ὁ Ἀπόστολος Μιχάηλωφ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα του, ἔνθα ἐδίδαξεν, εἰς τὴν Θεολογικὴν Ἀκαδημίαν Φιλιππουπόλεως καὶ ἀργότερον εἰς τὴν τῆς Σόφιας, ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ εἰσαγωγὴν καὶ ἑρμηνείαν τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἐκ παραλλήλου εἰργάζετο εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Βουλγαρίας ὡς ἐπίσημος μεταφραστὴς τῆς ἑλληνικῆς. Λόγῳ τῶν πολλαπλῶν ἀσχολιῶν τὸ συγγραφικόν του ἔργον δὲν εἶναι ἐκτεταμένον. Ἐκτὸς τῶν σπουδαστικῶν ἐγχειριδίων τῶν μαθημάτων του συνειργάσθη εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ Ἑλληνο - βουλγαρικοῦ (1957) καὶ Βουλγαρο - ἑλληνικοῦ (1960) λεξικοῦ, ἐκδοθέντων ὑπὸ τῆς Βουλγαρικῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν καὶ ἐδημοσίευσεν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας Βουλγαρίας εἰς τὸ συλλογικὸν ἔργον «Ὁ Κόσμος τῆς Ὀρθοδοξίας», Θεσσαλονίκη (ΙΜΧΑ, ἀρ. 99) 1968, σ. 89 - 104. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦ θανάτου του ἐξετυποῦτο ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν τῆς γείτονος ἡ περὶ τριάκοντα ἐπιστολῶν τοῦ Ἐξάρχου Ἀνθίμου τοῦ Α′ μελέτη του. Τὸ κυρίως ἔργον του συνίστατο εἰς τὴν προβολὴν τῆς συγχρόνου ἑλληνικῆς θεολογικῆς σκέψεως καὶ εἰς τὴν συνεχῆ προσπάθειαν πρὸς προσέγγισιν τῶν Ἐκκλησιῶν Βουλγαρίας καὶ Ἑλλάδος. Πάντοτε ἐτόνιζε τὴν πέραν τῶν ἐθνικῶν καὶ πολιτικῶν διαφορῶν ταυτότητα τῶν πολιτιστικῶν θεμελίων τῶν δύο λαῶν, δηλαδὴ τὴν Ὀρθοδοξίαν. Τὸ λαμπρὸν ἦθος, ἡ ταπεινοφροσύνη καὶ ἡ πρὸς τὸ εὐγενὲς καθῆκον του προσήλωσις, εἰδικῶς δὲ δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας ἡ φιλόξενος διάθεσις καὶ ἡ ἁγνὴ ἀγάπη του πρὸς τὸν τόπον μας, θὰ διατηρήσουν ἄσβεστον τὴν ἀνάμνησίν του. Ὁ θάνατός του ἀποτελεῖ ἀπώλειαν τόσον διὰ τὴν Βουλγαρικὴν ὅσον καὶ διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν.

Εἴθε ὁ Κύριος νὰ τάξῃ τὴν ψυχὴν τοῦ Ἀποστόλου Μιχάηλωφ ἐν σκηναῖς δικαίων.

1. Στιγμιότυπον ἀπὸ τὴν τελετὴν τῆς θεμελιώσεως τοῦ Ἱ. Ναοῦ τῶν ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου ἐν Θεσσαλονίκῃ (11.5.71).

2. Ὁ πρωθυπουργός κ. Γ. Παπαδόπουλος θέτει τόν θεμέλιον λίθον τοῦ Ἱ. Ναοῦ Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου.

ΧΡΟΝΙΚΑ

Α΄ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

(Ἰούνιος - Ἰούλιος 1971)

Θ. Λειτουργίαι - Χοροστασίαι τοῦ Μητροπολίτου

Κατὰ τοὺς μῆνας Ἰούνιον - Ἰούλιον 1971 ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης κ. Λεωνίδας ἐτέλεσε τὴν Θ. Λειτουργίαν καὶ ὡμίλησεν ἐν τοῖς Ἱ. Ναοῖς: τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας χάριν τῶν μαθητριῶν τοῦ Δ΄ Γυμνασίου Θηλέων (3.6.71), Ἁγίου Ἐλευθερίου Σταυρουπόλεως χάριν τῶν μαθητῶν τοῦ ΣΤ΄ Γυμνασίου Ἀρρένων (5.6.71), Ἁγίας Τριάδος Θεσσαλονίκης (6.6.71), Ἁγίας Τριάδος Τουριστικῆς Ἀκτῆς πανηγυρίζοντι (7.6.71), Ἁγίων Πάντων πανηγυρίζοντι (13.6.71), Κοιμήσεως Θεοτόκου Πενταλόφου (27.6.71), Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος Ἱ. Μονῆς Χορτιάτη ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς κατασκηνώσεως μητέρων (11.7.71), Ἁγίας Μακρίνης Πανοράματος πανηγυρίζοντι (19.7.71), Προφήτου Ἠλιοὺ Θεσσαλονίκης πανηγυρίζοντι (20.7.71), Ἁγίας Παρασκευῆς Ν. Μενεμένης πανηγυρίζοντι (26.7.71) καὶ Ἁγίου Παντελεήμονος Βότση πανηγυρίζοντι (27.7.71).

Ὁ Μητροπολίτης ἐχοροστάτησε καὶ ὡμίλησε κατὰ τὴν τελεσθεῖσαν πρώτην Θ. Λειτουργίαν ἐν τῷ ἀνεγερθέντι ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ Δ΄ Δημοτικοῦ Σχολείου Θεσσαλονίκης (Δελφῶν 131) παρεκκλησίῳ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν. Ἐπίσης ἐχοροστάτησε κατὰ τὸν Μέγαν Ἑσπερινὸν ἐν τῷ πανηγυρίζοντι Ἱ. Ναῷ Ἁγίου Παύλου (28.6.72), καθ' ὃν τὸν πανηγυρικὸν ἐξεφώνησεν ὁ θεολόγος καθηγητὴς κ. Παναγιώτης Τανιμανίδης, τῷ Ἱ. Ναῷ Ἁγίας Παρασκευῆς Ν. Κρήνης πανηγυρίζοντι (25.7.71).

Θ. Λειτουργίαι - Χοροστασίαι τοῦ Ἐπισκόπου

Ὁ Θεοφιλέστατος Ἐπίσκοπος Ταλαντίου κ. Στέφανος ἐτέλεσε τὴν Θ. Λειταυργίαν καὶ ἐκήρυξε τὸν θ. λόγον ἐν τοῖς Ἱ. Ναοῖς: τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας πανηγυρίζοντι ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῆς Πεντηκοστῆς (6.6.71), Ἁγίας Τριάδος Θεσσαλονίκης πανηγυρίζοντι (7.6.71), Ὁσίας Παρασκευῆς Ν. Ἐπιβατῶν (13.6.71), Ἁγίου Παύλου Θεσ)νίκης πανηγυρίζοντι (29.6.71), Ἁγ. Ἀποστόλων πανηγυρίζοντι (30.6.71), Ἁγίας Κυριακῆς πανηγυρίζοντι (7.7.71) καὶ Ἁγίας Μαρίνης πανηγυρίζοντι (17.7.71). Ἐπίσης ἐχοροστάτησεν εἰς τὸν Μ. Ἑσπερινὸν ἐν τῷ πανηγυρίζοντι Ἱ. Ναῷ Ἁγίων Πάντων (12.6.71).

Τελεταὶ

Τῇ 29.6.71 ὁ Μητροπολίτης παρέστη εἰς τελετὴν τῶν Σιδηροδρομικῶν ἐν τῷ Παλαιῷ Σιδηροδρομικῷ Σταθμῷ, ἐτέλεσεν Ἁγιασμὸν καὶ ὡμίλησε καταλλήλως. Ἐπίσης ἐτέλεσε τὸν Ἁγιασμὸν ἐπὶ τοῖς ἐγκαινίοις τῆς Ἐκθέσεως Ἐργοχείρων τοῦ Κέντρου Ἐργαζομένου Κοριτσιοῦ ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς Ἱ. Μονῆς Ἁγίας Θεοδώρας (5.7.71). Ὡσαύτως ἐτέλεσεν ἁγιασμὸν καὶ ὡμίλησε καταλλήλως κατὰ τὴν κατάθεσιν τοῦ θεμελίου λίθου τῶν ἐγκαταστάσεων τῆς νέας Κεντρικῆς Λαχαναγορᾶς Θεσσαλονίκης ἐν τῷ συνοικισμῷ Ν. Μενεμένης παρουσίᾳ τῶν Ὑπουργῶν Συντονισμοῦ, Γεωργίας καὶ Β. Ἑλλάδος (9.7.71). Τῇ 6.7.71 προέστη τῆς κηδείας τοῦ συνταξιούχου

Ἱερέως Γεωργίου Ἰωαννίδου, τέως ἐφημερίου τοῦ Ἱ. Ναοῦ Ταξιαρχῶν Ἀκροπόλεως.

Κίνησις Ἀρχιερέων

Τὸν Μητροπολίτην ἐπεσκέφθησαν κατὰ τοὺς μῆνας Ἰούνιον - Ἰούλιον 1971 οἱ Σεβ. Μητροπολῖται Νεαπόλεως κ. Ἀρτέμιος τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων (4.6.71), Ζακύνθου κ. Ἀπόστολος (9.6.71), Ξάνθης κ. Ἀντώνιος (2.7.71), Βεροίας καὶ Ναούσης κ. Παῦλος (9.7.71), Διδυμοτείχου κ. Κωνσταντῖνος (11.7.71), Ἐδέσσης καὶ Πέλλης κ. Καλλίνικος καὶ οἱ Ἐπίσκοποι Καναδᾶ κ. Θεοδόσιος (1.7.71) καὶ Θεουπόλεως κ. Παντελεήμων (12.7.71). Ὁ παρεπιδημῶν Θεοφ. Ἐπίσκοπος Θεουπόλεως κ. Παντελεήμων, βοηθὸς Ἐπίσκοπος τῆς Ἱ. Ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας, ἐτέλεσε τὴν Θ. Λειτουργίαν καὶ ὡμίλησεν ἐν τοῖς Ἱ. Ναοῖς Ἁγίου Δημητρίου Θεσ)νίκης (18.7.71), Προφήτου Ἠλιοὺ Πυλαίας πανηγυρίζοντι (20.7.71), Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ (25.7.71) χειροτονήσας εἰς πρεσβύτερον τὸν Διάκονον Δημήτριον Λαζάρου, ἐκλελεγμένον ἐφημέριον τοῦ Ἱ. Ναοῦ Ἁγίων Θεοδώρων Ἄνω Καλλιθέας, Ἁγίας Παρασκευῆς Ν. Κρήνης πανηγυρίζοντι (26.7.71) καὶ Ἁγ. Παντελεήμονος Πολίχνης πανηγυρίζοντι (27.7.71). Ἐπίσης ἐχοροστάτησεν εἰς τοὺς Ἑσπερινοὺς τῶν πανηγυριζόντων Ἱ. Ναῶν Ἁγίας Μακρίνης Πανοράματος (18.7.71), Προφήτου Ἠλιοὺ Θεσσαλονίκης (19.7.71), Ἁγίας Παρασκευῆς Β΄ Νεκροταφείου (25.7.71) καὶ Ἁγίου Παντελεήμονος Ν. Μαγνησίας (26.7.71).

Παραστάσεις - Ἀκροάσεις τοῦ Μητροπολίτου

Τῇ 22.6.71 ὁ Μητροπολίτης παρεκάθησεν εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Διοικητοῦ τοῦ Γ΄ Σ. Στρατοῦ Ἀντιστρατήγου κ. Δημ. Ζαγοριανάκου παρατεθὲν ἐν τῇ Στρατιωτικῇ Λέσχῃ πρὸς τιμὴν τοῦ Διοικητοῦ Χερσαίων Δυνάμεων ΝΑ Εὐρώπης τοῦ Ν.Α.Τ.Ο. ἀμερικανοῦ Στρατηγοῦ κ. Μίλντρεν. Ἐπίσης τῇ 29.6.71 παρεκάθησεν εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ Βορείου Ἑλλάδος κ. Λ. Πάτρα παρατεθὲν ἐν τῷ Κυβερνείῳ γεῦμα πρὸς τιμὴν τοῦ Ὑφυπουργοῦ Ἐξωτερικῶν κ. Χρ. Ξανθοπούλου - Παλαμᾶ.

Ὁ Μητροπολίτης παρέστη:

Εἰς ἀποχαιρετιστήριον ἑορτὴν τῶν ἀποφοίτων τῆς Γερμανικῆς Σχολῆς σχολ. ἔτους 1970-71 ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς Ἑταιρίας Μακεδονικῶν Σπουδῶν (4.6.71). Εἰς τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς 3ης Διεθνοῦς Συναντήσεως Περιφερειακῆς Ἀναπτύξεως ἐν τῇ Αἰθούσῃ τῆς ΔΙΣΠΑ ἐν τῇ Διεθνεῖ Ἐκθέσει Θεσ)νίκης, εἰς ἣν παρέστησαν καὶ οἱ Ὑπουργοὶ Συντονισμοῦ καὶ Β. Ἑλλάδος (6.6.71) καθὼς καὶ εἰς τὴν τελευταίαν συνεδρίαν αὐτῆς, εἰς ἣν παρέστη καὶ ὡμίλησεν ὁ Ἀντιπρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως καὶ Ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν κ. Στ. Παττακὸς (10.6.71). Εἰς τὰς Γυμναστικὰς Ἐπιδείξεις τῶν Δημοσίων Γυμνασίων τῆς Θεσσαλονίκης ἐν τῷ Καυταντζογλείῳ Ἐθνικῷ Σταδίῳ (5.6.71). Εἰς τὴν ἐπὶ τῇ λήξει τῶν μαθημάτων ἀποχαιρετιστήριον ἑορτὴν τῶν ἀποφοίτων τοῦ Κολλεγίου ΑΝΑΤΟΛΙΑ (6.6.71). Εἰς τὴν ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς Ἑταιρίας Μακεδονικῶν Σπουδῶν παρουσίᾳ τοῦ Ὑπουργοῦ Κοινωνικῶν Ὑπηρεσιῶν κ. Γ. Δουβαλοπούλου γενομένην κλήρωσιν οἰκοπέδων παραχωρηθέντων εἰς 267 οἰκογενείας προσφύγων τοῦ 1922 (9.6.71). Εἰς δεξίωσιν δοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Τεχνικοῦ Ἐπιμελητηρίου ἐν τῷ Ξενοδοχείῳ Μεντιτερράνεαν πρὸς τιμὴν τῶν συνέδρων τοῦ Σεμιναρίου Χωροταξίας καὶ Περιφερειακῆς Οἰκονομίας (10.6.71). Εἰς τὴν ἀπονομὴν πτυχίων τηλεφωνητῶν ἐν τῇ Σχολῇ Τυφλῶν (11.6.71). Εἰς τὴν ἐπὶ τῇ λήξει τοῦ ἀκα-

δημαϊκοῦ ἔτους 1970 - 71 δοθεῖσαν ἐν τῷ Ἀριστοτελείῳ Πανεπιστημίῳ δεξίωσιν ὑπὸ τῶν Πρυτανικῶν Ἀρχῶν (11.6.71). Εἰς τὴν τελετὴν τῆς Σχολῆς Κωφαλάλων ἐν τῷ θεάτρῳ Χατζώκου (14.6.71). Εἰς τὴν τελετὴν τοῦ Π.Ι.Κ.Π.Α. ἐν τῇ αἰθούσῃ διαλέξεων τῆς Ἱ. Μητροπόλεως, καθ' ἣν ἐπέδωσε βραβεῖα εἰς τὰ ἐπιλεγέντα ὑγιέστατα βρέφη (17.6.71). Εἰς τελετὴν τοῦ Βρεφονηπιακοῦ Σταθμοῦ Δημοσίων Ὑπαλλήλων εἰς τὰς ἐγκαταστάσεις τοῦ Ὁμίλου Ἀντισφαιρίσεως Θεσ)νίκης (17.6.71). Εἰς τὴν ἐπὶ τῇ λήξει τῶν μαθημάτων τελετὴν τῶν Νυκτερινῶν Σχολῶν τῆς Μακεδονικῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἑταιρίας (18.6.71). Εἰς τὰς ἐπιδείξεις τελειοφοίτων τῆς Ἀμερικανικῆς Γεωργικῆς Σχολῆς (20.6.71). Εἰς Γενικὴν Συνέλευσιν τῆς Σχολῆς Τυφλῶν (23.6.71). Εἰς τὰ ἀποκαλυπτήρια μνημείου θυμάτων τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος ἐν Πενταλόφῳ (27.6.71). Εἰς τὴν τελετὴν ἀπονομῆς ἀπολυτηρίων καὶ βραβείων εἰς ἀριστευσάσας μαθητρίας τοῦ Β' Γυμνασίου Θηλέων (30.6.71). Εἰς τὴν τελετὴν τῆς ἀπονομῆς τῶν πτυχίων εἰς τοὺς ἀποφοίτους τῆς Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας Θεσσαλονίκης (3.7.71). Εἰς διανομαρχιακὴν σύσκεψιν ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Ἐμπορικοῦ Κέντρου ἐν τῇ Διεθνεῖ Ἐκθέσει Θεσ)νίκης παρουσίᾳ τοῦ Ἀντιπροέδρου τῆς Κυβερνήσεως καὶ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν κ. Στ. Παττακοῦ καὶ κλιμακίου Ὑπουργῶν (3.7.71). Εἰς δεξίωσιν ἐπὶ τοῦ πολεμικοῦ «Ναυκρατοῦσα» ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν ἐκδηλώσεων τῆς Ναυτικῆς Ἑβδομάδος (3.7.71). Εἰς δεξίωσιν δοθεῖσαν ἐν τῇ Στρατιωτικῇ Λέσχῃ πρὸς τιμὴν τοῦ ἀποχωροῦντος Διοικητοῦ τῆς XX Μεραρχίας ὑποστρατήγου κ. Κων. Μαυροειδῆ καὶ τοῦ νέου Διοικητοῦ αὐτῆς κ. Ἀνδ. Γαλατσάνου (6.7.71). Εἰς δεξίωσιν δοθεῖσαν ἐν τῇ Στρατιωτικῇ Λέσχῃ ὑπὸ τοῦ Διοικητοῦ τοῦ Γ' Σ. Στρατοῦ Ἀντιστρατήγου κ. Ζαγοριανάκου πρὸς τιμὴν τοῦ ἀναχωροῦντος ἐπιτελάρχου τοῦ Γ' Σ. Στρατοῦ Ὑποστρατήγου κ. Ἀγγ. Ἀθανασοπούλου (8.7.71). Εἰς τελετὴν ἀπονομῆς διπλωμάτων καὶ βραβείων εἰς μαθητρίας τῶν Σχολῶν Μαθητείας (10.7.71).

Ὁ Μητροπολίτης ἐδέχθη:

Τὸν Πρόεδρον τοῦ Φορολογικοῦ Δικαστηρίου κ. Ἀνδρέαν Μαλαθέκαν εἰς ἐθιμοτυπικὴν ἐπίσκεψιν ἐπὶ τῇ ἀναλήψει τῶν καθηκόντων του (3.6.71). Τὸν Διευθυντὴν τῆς Ἐφορίας Δημοσίων Κτημάτων κ. Ἀλεξόπουλον (3.6.71). Τὸ νέον Διοικ. Συμβούλιον τοῦ Παιδικοῦ Σταθμοῦ Κάτω Τούμπας «Ἐλπὶς» (4.6.71). Τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀποστολῆς τῆς Κένυα κ. Ἐννάνι καὶ τὴν ἀντιπροσωπείαν τοῦ Κογκὸ εἰς τὴν 3ην Διεθνῆ Συνάντησιν Περιφερειακῆς Ἀναπτύξεως, οἵτινες καὶ παρεκάθησαν εἰς γεῦμα ἐν τῇ Ἱ. Μητροπόλει (11.6.71). Τὴν Διοίκησιν τῶν Πολιτικῶν Συνταξιούχων Ἑλλάδος (15.6.71). Ἐκπροσώπους τῆς Ὀργανώσεως Διεθνοῦς Πνευματικῆς Ἀναπτύξεως «Ἑλληνικὴ Λέσχη» (15.6.71). Τὸν Γεν. Πρόξενον τῶν Η.Π.Α. εἰς ἀποχαιρετιστήριον ἐπίσκεψιν (17.6.71). Τὸν ἀποχωροῦντα Λιμενάρχην Θεσ)νίκης πλωτάρχην κ. Π. Ρωμανὸν καὶ τὸν νέον Λιμενάρχην ἀντιπλοίαρχον κ. Γεώργιον Οἰκονόμου (22.6.71). Τὸν Καθηγητὴν τῆς Δερματολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Κανιτάκην (22.6.71). Τρεῖς μοναχὰς ἐκ Ρουμανίας, αἵτινες ἐφιλοξενήθησαν ἐν τῇ γυναικείᾳ Ἱ. Μονῇ Πανοράματος (22.6.71). Τὸν Γεν. Πρόξενον τῆς Γαλλίας κ. Φάμπρ εἰς ἀποχαιρετιστήριον ἐπίσκεψιν (26.6.71). Τὸν Καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου κ. Σκιπητάρην (28.6.71). Τὸν ἀποχωροῦντα Ναυτικὸν Διοικητὴν Βορ. Αἰγαίου ἀντιπλοίαρχον κ. Χασιώτην εἰς ἀποχαιρετιστήριον ἐπίσκεψιν (30.6.71). Τὸ Διοικ. Συμβούλιον τοῦ Ἱδρύματος «Ὁ Παντοκράτωρ» τῆς Ἐνορίας Παναγίας Ἀχειροποιήτου

(5.7.71). Τὸν ἀποχωροῦντα διοικητὴν τῆς XX Μεραρχίας Τεθωρακισμένων ὑποστράτηγον κ. Κων. Μαυροειδῆν εἰς ἀποχαιρετιστήριον ἐπίσκεψιν (6.7.71). Τὸν ἀποχωροῦνται ἐπιτελάρχην τοῦ Γ' Σ. Στρατοῦ ὑποστράτηγον κ. Ἄγγελον Ἀθανασόπουλον εἰς ἀποχαιρετιστήριον ἐπίσκεψιν (7.7.71). Τὸ νέον Διοικ. Συμβούλιον τοῦ Συλλόγου Ἱεροψαλτῶν Θεσσαλονίκης «Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς» (9.7.71). Τὸν Διοικητὴν τοῦ Ο.Δ.Δ.Ε.Π. στρατηγὸν ἐ.ἀ. κ. Φώτιον Πετρόπουλον, μετὰ τοῦ ὁποίου συνειργάσθη ἐπὶ θεμάτων τοῦ Ὀργανισμοῦ (11.7.71). Τὸν Δ)ντὴν Γεωργίας κ. Δημ. Τσαμπακίδην (13.7.71). Τὸν ἀποχωροῦντα Πρόξενον τῶν Η.Π.Α. κ. Robin Delabarre καὶ τὸν νέον τοιοῦτον κ. John Collins (14.7.71). Τὸν Διευθυντὴν τοῦ Ο.Α.Σ.Θ. κ. Παπακωνσταντίνου (16.7.71). Τὸν Ναυτικὸν Διοικητὴν Βορείου Αἰγαίου Ἀντιπλοίαρχον κ. Τρουμπάκην (21.7.71).

Ὁ Μητροπολίτης ἐπεσκέφθη εἰς ἀνταπόδοσιν ἐπισκέψεών των: Τὸν Πρόξενον τῶν Η.Π.Α. κ. John Collins (23.7.71). Τὸν Ναυτικὸν Διοικητὴν Βορείου Αἰγαίου ἀντιπλοίαρχον κ. Χασιώτην (28.7.71). Τὸν λιμενάρχην Θεσσαλονίκης ἀντιπλοίαρχον κ. Γεώργιον Οἰκονόμου (28.7.71).

Παραστάσεις τοῦ Ἐπισκόπου

Ὁ Ἐπίσκοπος κ. Στέφανος ἐκπροσωπῶν τὸν Μητροπολίτην παρέστη: Εἰς ἑορτὴν τῆς Γερμανικῆς Σχολῆς (4.6.71). Εἰς ἑορτὴν τοῦ Δήμου Θεσσαλονίκης ἐν τῷ Ἀλεξανδρείῳ Ἀθλητικῷ Μελάθρῳ (5.6.71). Εἰς ἑορτὴν τοῦ Δήμου Ἀμπελοκήπων (6.6.71). Εἰς δεξίωσιν δοθεῖσαν ἐν τῷ Γαλλικῷ Προξενείῳ ἐπὶ τῇ Ἐθνικῇ Ἑορτῇ τῆς Γαλλίας (14.7.71).

Συνεδρίαι

Κατὰ τὸ διαρρεῦσαν δίμηνον ὁ Μητροπολίτης κ. Λεωνίδας προήδρευσε συνεδριῶν τῆς Ἐφορίας τῆς Ἀνωτέρας Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς Θεσ)νίκης (15.6.71) καὶ τῶν Διοικητικῶν Συμβουλίων τοῦ Ἐθνικοῦ Παπαφείου Ὀρφανοτροφείου (16.6.71, 12.7.71 καὶ 24.7.71), τοῦ Π.Ι.Κ.Π.Α. (25.6.71, 3.7.71 καὶ 157.71), τοῦ Ἱδρύματος Κοινωνικῆς Προνοίας «Ἅγιος Παντελεήμων» (29.6.71), τοῦ Θεαγενείου Ἀντικαρκινικοῦ Ἰνστιτούτου (5.7.71), τοῦ Ρωσικοῦ Γηροκομείου «Ἅγ. Παντελεήμων» (6.7.71) καὶ τοῦ Χαρισείου Γηροκομείου (12.7.71). — Ὁ Ἐπίσκοπος κ. Στέφανος προήδρευσε συνεδριῶν τοῦ Μητροπ. Ἐκκλ. Συμβουλίου (3.6.71 καὶ 25.6.71) καὶ τοῦ Πρεβεντορίου «Ἅγιος Δημήτριος» (22.6.71 καὶ 13.7.71).

Τὴν 16.7.71 ἐγένετο ἐν τῷ γραφείῳ τοῦ Μητροπολίτου καὶ ὑπὸ τὴν προεδρίαν αὐτοῦ σύσκεψις διὰ τὴν προώθησιν τοῦ θέματος τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ θεμελιωθέντος ἤδη Ἱ. Ναοῦ τῶν Ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου. Εἰς τὴν σύσκεψιν μετέσχον ὁ Ὑπουργὸς Βορείου Ἑλλάδος κ. Λ. Πάτρας καὶ ὁ Γεν. Γραμματεὺς κ. Νικ. Γκαντώνας, ὁ Ἐπίσκοπος κ. Στέφανος, ὁ Πρύτανις τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου κ. Ραπτόπουλος, ὁ Καθηγητὴς τῆς Θεολογ. Σχολῆς κ. Παν. Χρήστου καὶ ὁ Διευθυντὴς τοῦ Πολεοδομικοῦ Γραφείου κ. Χαρίσης, ἐλήφθησαν δὲ αἱ δέουσαι ἀποφάσεις.

Συνάξεις - Δεξιώσεις

Τὴν 3.6.71 προσῆλθον εἰς τὴν αἴθουσαν διαλέξεων τῆς Ἱ. Μητροπόλεως ἅπασαι αἱ μαθήτριαι (120) τῶν Σχολῶν Μαθητείας Κοπτικῆς - Ραπτικῆς καὶ Κομμωτικῆς μετὰ τῆς Διευθυντρίας τοῦ Οἰκοτροφείου τῶν Σχολῶν Κας Μεσοχωρίτου. Ὁ Μητροπολίτης ἀπηύθυνε πατρικὰς νουθεσίας πρὸς τὰς συγκεντρωθείσας καὶ προσέφερεν εἰς αὐτὰς εἰκόνας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Τέλος προσεφέρθησαν ἀναψυκτικά.

Τὴν 8.6.71 συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν αἴθουσαν διαλέξεων τῆς Ἱ. Μητροπόλεως περὶ τὰ 250 μέλη Θρησκευτικῶν Συλλόγων καὶ Ὀργανώσεων, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, συνεργάται τῆς Ἱ. Μητροπόλεως. Ὁ Μητροπολίτης, ἀφοῦ ηὐχαρίστησεν αὐτοὺς διὰ τὸ προσφερόμενον ὑπ' αὐτῶν ἔργον, συνέστησεν, ὅπως μὲ ἀγάπην καὶ ἑνότητα καὶ ἱεραποστολικὸν ζῆλον ἐντείνουν τὰς δυνάμεις των διὰ τὴν διάδοσιν καὶ ἐπικράτησιν τοῦ θελήματος τοῦ Κυρίου. Εἰς τοὺς συγκεντρωθέντας προσεφέρθησαν γλυκίσματα καὶ ἀναψυκτικά.

Κατόπιν προσκλήσεως τῆς Ἱ. Μητροπόλεως προσῆλθον εἰς εἰδικὴν συγκέντρωσιν ἐν τῇ αἰθούσῃ διαλέξεων τῆς Ἱ. Μητροπόλεως τὴν 10.6.71 αἱ διευθύνουσαι καὶ προϊστάμεναι ἀδελφαὶ τῶν νοσηλευτικῶν Ἱδρυμάτων τῆς πόλεως. Ὁ Μητροπολίτης ὡμίλησε πρὸς αὐτὰς περὶ τῆς ἀποστολῆς των, συνεχάρη καὶ ηὐχαρίστησεν αὐτὰς διὰ τὴν πρὸς τοὺς πάσχοντας προσφοράν των. Εἰς τὴν συγκέντρωσιν παρέστησαν ὁ Μητροπολίτης Ζακύνθου κ. Ἀπόστολος καὶ ὁ Ἀντιπρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως καὶ Ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν κ. Στ. Παττακός, οἵτινες καὶ ὡμίλησαν καταλλήλως. Ἐν τέλει προσεφέρθησαν γλυκίσματα καὶ ἀναψυκτικά.

Τὴν 17.6.71 ὁ Μητροπολίτης ἐδεξιώθη τὴν χορῳδίαν τοῦ Συλλόγου Ἱεροψαλτῶν Θεσσαλονίκης «Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς» καὶ συνεχάρη αὐτὴν θερμῶς διὰ τὰς ἐπιτυχεῖς ἐμφανίσεις αὐτῆς εἰς τὸ Ὠδεῖον Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ (6.6.71) καὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον Ὠδεῖον ἐν Πάτραις (7.6.71). Ὁμιλῶν ἐν συνεχείᾳ συνέστησε καὶ ηὐχήθη εἰς τὰ μέλη τῆς χορῳδίας ἑνότητα, ἐπιμέλειαν καὶ συνεχῆ προσπάθειαν διὰ τὸν καταρτισμὸν αὐτῶν, ὥστε ἡ προσφορά των νὰ εἶναι «εὐωδία Χριστοῦ». Ἐκ μέρους τῶν ἱεροψαλτῶν ἀπήντησεν εὐχαριστῶν ὁ θεολόγος καθηγητὴς κ. Παν. Τανιμανίδης. Τέλος ἐψάλη ἡ φήμη τοῦ Μητροπολίτου καὶ προσεφέρθησαν ἀναψυκτικά.

Τὴν 8.7.71 ὁ Μητροπολίτης παρέθεσε γεῦμα πρὸς τιμὴν τῶν μελῶν τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Ρωσικοῦ Γηροκομείου «Ἅγιος Παντελεήμων» εἰς τὸ ἐν Πανοράματι Ξενοδοχεῖον «Ἀστέρια». Ἐπίσης τὴν 19.7.71 εἰς τὸν αὐτὸν τόπον παρέθεσε γεῦμα πρὸς τιμὴν τοῦ ἀποχωροῦντος Προξένου τῶν Η.Π.Α. κ. Collins.

Διάφορα

Κατὰ τὴν τελευταίαν συνάντησιν τοῦ Φροντιστηρίου Ἱεροκηρύκων ὡμίλησε λίαν εὐστόχως ὁ καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς κ. Ἰω. Ἀναστασίου μὲ θέμα «Τὸ κήρυγμα καὶ ὁ ἀκροατής».

Τὴν 10.6.71 κατέπλευσαν εἰς τὸν λιμένα τῆς Θεσσαλονίκης Ναυτικαὶ Μονάδες Διασυμμαχικῆς Δυνάμεως. Ὁ Διοικητὴς αὐτῶν κ. Selleri ἐπεσκέφθη τὴν Ἱ. Μητρόπολιν γενόμενος δεκτὸς ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου κ. Στεφάνου ἀναπληροῦντος τὸν Μητροπολίτην κωλυόμενον. Τὴν 1ην μ.μ. ὁ Μητροπολίτης ἀνῆλθεν εἰς τὸ πλοῖον Intrerido καὶ ἀνταπέδωκε τὴν ἐπίσκεψιν. Πρὸς τιμὴν τοῦ Διοικητοῦ τῆς Μοίρας κ. Selleri ἐδόθη ὑπὸ τοῦ Ναυτικοῦ Διοικητοῦ Βορείου Αἰγαίου κ. Χασιώτη δεξίωσις, εἰς τὴν ὁποίαν ἀντεπροσώπευσε τὸν Μητροπολίτην ὁ παρεπιδημῶν Μητροπολίτης Ζακύνθου κ. Ἀπόστολος συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Γεν. Ἀρχ. Ἐπιτρόπου Ἀρχιμ. Στεφάνου Σαχπελίδου.

Ὁ Μητροπολίτης καθ' ὅλον τὸ δίμηνον συνέχισε τὴν τακτικὴν καθ' ἑκάστην Παρασκευὴν ἐπίδοσιν τῶν ἀδειῶν γάμου εἰς τοὺς μελλονύμφους, τὴν δὲ 18.6.71 ἀπεχαιρέτισεν ὁμάδα πεντήκοντα ἀνδρῶν μεταναστευόντων εἰς Αὐστραλίαν. Τὴν 21.6.71 μετέβη εἰς Καλάνδραν Χαλκιδικῆς καὶ ἐπεθεώρησε τὰς ἐκεῖ ἐγκαταστάσεις τῶν κατασκηνώσεων τῆς Ἱ. Μητροπόλεως καὶ τὰ ἐκτελούμενα ἔργα καὶ

ἔδωκε τὰς δεούσας ὁδηγίας ἐν ὄψει τῆς λειτουργίας τῶν κατασκηνώσεων.

Τὴν 22.6.71 προσῆλθον εἰς τὴν Ἱ. Μητρόπολιν καὶ ἐγένετο δεκτοὶ ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου οἱ οἰκότροφοι τοῦ Μαθητικοῦ Οἰκοτροφείου Ἀρρένων τῆς Ἱ. Μητροπόλεως συνοδευόμενοι ὑπὸ τοῦ Δ)ντοῦ αὐτοῦ Ἀρμ. Ἰωάννου Γιαλούρη. Ἐκπρόσωπος τῶν οἰκοτρόφων ἐξέφρασε πρὸς τὸν Μητροπολίτην τὰς εὐχαριστίας αὐτῶν διὰ τὴν στοργὴν τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία διὰ τῆς ἱδρύσεως τῶν Οἰκοτροφείων παρέσχεν εἰς αὐτοὺς προστασίαν καὶ ἐφόδια πνευματικὰ διὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ἀρετῆς. Ὁ Μητροπολίτης ἀπαντῶν ἀπηύθυνε πρὸς τοὺς οἰκοτρόφους πατρικὰς συμβουλάς.

Τὴν 13.7.71 ὁ Μητροπολίτης ὑπεδέχθη ἐν τῷ Ἀερολιμένι Θεσσαλονίκης 35 ἑλληνόπαιδας ἀφιχθέντας ἐκ Γερμανίας, τὴν δὲ 15.7.71 καὶ 18.7.71 ἐπεσκέφθη ἀντιστοίχως τὰς κατασκηνώσεις Π.Ι.Κ. Π.Α. Ἁγίας Τριάδος καὶ τὰς κατασκηνώσεις τῆς Ἱ. Μητροπόλεως ἐν Καλάνδρᾳ Χαλκιδικῆς καὶ ὡμίλησε πρὸς τοὺς κατασκηνωτάς.

Πρωτοπρ. Κ. Α. Π.

Β΄ ΔΙΑΦΟΡΟΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑΙ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ὁ νέος Πατριάρχης Μόσχας Ποιμὴν

Ἀπὸ 30.5 μέχρι 3.6.71 συνῆλθεν εἰς τὴν ἱ. Μονὴν Ἁγίας Τριάδος Ζαγκὸρσκ (70 χιλιόμ. ἀπὸ τῆς Μόσχας) ἡ Τοπικὴ Σύνοδος τῆς Ρωσ. Ἐκ)σίας καὶ ἐξέλεξεν ὁμοφώνως καὶ διὰ φανερᾶς ψηφοφορίας Πατριάρχην τὸν Μητροπ. Κρουτίτσκυ καὶ Κολομένσκυ Ποιμένα, τοποτηρητὴν μέχρι τότε τοῦ πατριαρχ. θρόνου τῆς Μόσχας. Τῆς Συνόδου μετέσχον 236 μέλη (ἀρχιερεῖς, πρεσβύτεροι, διάκονοι, ἱερομόναχοι καὶ λαϊκοὶ) ἀντιπροσωπεύοντα ἁπάσας τὰς ἐκκλ. ἐπαρχίας τῆς Ρωσ. Ἐκ)σίας, παρηκολούθησαν δὲ καὶ 74 παρατηρηταὶ (ὀρθόδοξοι, ρωμαιοκαθολικοὶ καὶ εὐαγγελικοί), ὡς καὶ πολλοὶ ἄλλοι προσκεκλημένοι, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον προσέδωκεν εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ ἐνθρόνισιν τοῦ νέου Πατριάρχου οἰκουμενικὴν χροιάν.

Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Πατριάρχην Ἀλέξιον (†17.4.70) νέος Πατριάρχης Ποιμὴν (κατὰ κόσμον Σέργιος Μιχαήλοβιτς Ἰσβέκωφ, γόνος ὑπαλληλικῆς οἰκογενείας) ἐγεννήθη τὴν 14.7.1910 ἐν Μπογκορόδσκκε (περιοχὴ Μόσχας, σημερινὸν Νογκίνσκ). 17ετὴς ὢν (1927) ἐκάρη μοναχὸς εἰς τὴν Σκήτην τοῦ Ἁγ. Πνεύματος Παρακλήτου παρὰ τὴν Λαύραν Τρόϊτσε - Σεργκιέβαγια λαβὼν τὸ ὄνομα Ποιμήν. Τὸ 1931 χειροτονεῖται διάκονος, τὸ δὲ 1932 ἱερομόναχος, ὅτε ἀναλαμβάνει διάφορα ποιμαντικὰ καθήκοντα καὶ ὁρίζεται ὑπεύθυνος τῶν ἐκκλ. χορῳδιῶν. Ἐν συνεχείᾳ καὶ μέχρι τοῦ 1946 ὑπηρετεῖ ὡς ἐφημέριος εἰς τὴν πόλιν Μουρόμ, διακριθεὶς κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου διὰ τὴν πατριωτικήν του δρᾶσιν. Ἀπὸ τοῦ 1946 ἐπανέρχεται εἰς τὸν μοναστικὸν βίον, κατ' ἀρχὰς ὡς οἰκονόμος τῆς Μονῆς Ἰλίνσκυ τῆς Ὀδησσοῦ, ἔπειτα ὡς ἡγούμενος τῆς Μονῆς Πσκὼβ Πέτσερσκ καὶ ἀργότερον ὡς ἡγούμενος τῆς Λαύρας Τρόϊτσε - Σεργκιέβαγια.

Τὸ 1957 χειροτονεῖται ἐπίσκοπος Βαλτικῆς (βικάριος τῆς ἐπαρχίας Ὀδησσοῦ), σχεδὸν συγχρόνως δὲ μετατίθεται εἰς Ντμιτρὼφ (βικάριος τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας). Τὸ 1960 διορίζεται ὑπεύθυνος διὰ τὰς διοικητικὰς ὑποθέσεις τοῦ Πατριαρχείου καὶ προάγεται εἰς ἀρχιεπίσκοπον. Τὸ 1961 μετατίθεται εἰς Τοὺλς καὶ Μπελὲφ καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος εἰς Λένινγκραντ ὡς μητροπολίτης Λένινγκραντ καὶ Λαντόγκ, ὁπότε καὶ καθίσταται μόνιμον μέλος τῆς Ἱ. Συνόδου τῆς Ρωσ. Ἐκ)σίας. Τὸ 1963 ἐκλέγεται

μητροπολίτης Κρουτίτσκυ καὶ Κολομένσκυ καὶ γίνεται στενώτατος συνεργάτης τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξίου ἀπολαμβάνων τῆς πλήρους ἐκτιμήσεως καὶ ἐμπιστοσύνης αὐτοῦ. Ἐκ τῆς θέσεώς του ταύτης συνέβαλεν εἰς τὴν προσπάθειαν διὰ τὴν πρόοδον τῶν διορθοδόξων καὶ οἰκουμενικῶν σχέσεων, συμμετασχὼν εἰς διαφόρους σχετικὰς ἀποστολὰς καὶ εἰς συνέδρια ἐν τῷ ἐξωτερικῷ.

Ὁ Πατριάρχης Ποιμὴν διακρίνεται διὰ τὴν ὀργανωτικήν του ἱκανότητα, τὴν ἐπίδοσίν του εἰς τὴν ἐκκλ. μουσικὴν καὶ τὸ κήρυγμα, τὸ ἐνδιαφέρον του διὰ τὰς ἐκκλησ. σπουδάς, τὴν μόρφωσιν τοῦ κλήρου καὶ τὴν καθαρότητα τῆς λατρείας. Ἡ ἐκλογή του ἔγινε τὴν 2αν καὶ ἡ ἐνθρόνισίς του τὴν 3ην Ἰουνίου, τὴν δὲ Ἑλλ. Ἐκ)σίαν ἐξεπροσώπησεν ὁ Μητροπ. Μυτιλήνης Ἰάκωβος μεθ' ἑνὸς ἀρχιμανδρίτου.

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἡ Τοπικὴ Σύνοδος τῆς Ρωσ. Ἐκ)σίας ἐπελήφθη καὶ ἑτέρων ζητημάτων. Μεταξὺ ἄλλων 1) ἀπεφάσισε τὴν ἄρσιν τοῦ ἀφορισμοῦ τῶν «Παλαιοπίστων» (ἀριθμούντων περὶ τὰ 3 ἑκατομ.), 2) ἐνέκρινε τὴν ἐκχώρησιν ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας αὐτοκεφάλου εἰς τὰς Ὀρθοδ. Ἐκ)σίας Πολωνίας (1948), Τσεχοσλοβακίας (1951) καὶ τῆς Ρωσ. Μητροπόλεως Ἀμερικῆς (1970), καθὼς καὶ τῆς αὐτονομίας τῆς Ρωσ. Ἐκκλησίας ἐν Ἰαπωνίᾳ, καὶ 3) ἐνέκρινε τὴν ἀκύρωσιν τῆς ἑνώσεως μετὰ τῆς Ρώμης, τὴν ὁποίαν συνεφώνησαν ὀρθόδοξοι τῆς Πολωνίας τὴν 23.12.1595 ἐν Brest - Ditovsk, καθὼς καὶ τὴν ἀκύρωσιν ἀναλόγου ἑνώσεως συμφωνηθείσης τὸ 1646 ἐν Oujrog μεταξὺ ὀρθοδόξων τῆς Καρπαθίας καὶ Ρώμης μὲ συνέπειαν τὴν δημιουργίαν τότε τῶν οὐνιτικῶν Ἐκ)σιῶν εἰς τὰς χώρας αὐτάς. (Αἱ ἀποφάσεις ἀκυρώσεως τῶν συμφωνιῶν αὐτῶν μετὰ τῆς Ρώμης ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας τὸ 1946 καὶ τὸ 1949).

Νέα ρωσικὴ ἐπισκοπὴ ἐν Γερμανίᾳ

Ἔξαρχος τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας διὰ τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην εἶναι σήμερον, ὡς γνωστόν, ὁ Ἀρχ)πος Λεόντιος μὲ ἕδραν εἰς τὸ Ἀνατολικὸν Βερολῖνον. Ὑπ' αὐτὸν ὑπάγεται ὁ Ἐπίσκοπος Εἰρηναῖος ἑδρεύων ἐν Μονάχῳ. Τελευταίως τὸ Πατριαρχεῖον Μόσχας ἵδρυσε καὶ νέαν ἐκκλησ. ἐπαρχίαν, τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν Β. Γερμανίας, μὲ δικαιοδοσίαν ἐπὶ τῆς Δ. Γερμανίας καὶ ἕδραν τὸ Ντύσσελντορφ. Εἰς τὴν ἕδραν ταύτην μετετέθη ἐξ Η.Π.Α. ὁ λόγιος Ἀρχ)πος Ἀλέξης van der Mensbrugghe, ὁ ὁποῖος ὡσαύτως ὑπάγεται εἰς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Λεόντιον.

Νέοι Βοηθοὶ Ἐπίσκοποι τοῦ Οἰκ. Πατριαρχείου ἐν Δυτ. Εὐρώπῃ

Κατόπιν προτάσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ἡ Ἱ. Σύνοδος τοῦ Οἰκ. Πατριαρχείου ἐξέλεξε τὴν 28.6.71 τοὺς κάτωθι 5 Βοηθοὺς Ἐπισκόπους παρὰ τῷ Ἀρχ)πῳ Γεωργίῳ Γαλλίας, ὁ ὁποῖος διευθύνει τὰς ἐν Δ. Εὐρώπῃ ὀρθ. ρωσικὰς ἐνορίας, τὰς ὑπαγομένας εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Οἰκ. Πατριαρχείου· 1) Ἀρχιμ. Ἀλέξανδρον Σεμένωφ διὰ τὰς ὑποθέσεις θρησκευτικῆς μορφώσεως καὶ θεολογικῆς παιδείας, 2) Ἀρχιμ. Γεώργιον Βάγνερ διὰ τὴν Γερμανίαν καὶ Δανίαν, 3) Ἀρχιμ. Ρωμανὸν Ζολότωφ διὰ τὴν Νότ. Γαλλίαν, 4) Πρωτοπρ. Στέφανον Τιμτσένκο διὰ τὴν Σουηδίαν καὶ 5) Ἀρχιμ. Θεράποντα Χούμεριχ διὰ τὴν Νορβηγίαν. Οὗτοι ἔλαβον κατὰ σειρὰν τοὺς ψιλοὺς τίτλους τῶν πάλαι ποτὲ διαλαμψασῶν ἐπισκοπῶν Ζήλων, Εὐδοκιάδος, Κεράμων, Πατάρων καὶ Σιλβίου.

Ὁ νέος Πατριάρχης Βουλγαρίας Μάξιμος

Τὴν Κυριακὴν 4.7.71 τὸ ἐκλογικὸν σῶμα τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκ)σίας, ἀποτελού-

μενον ἐξ 101 μελῶν, ἐξέλεξε διὰ ψήφων 98 ἐκ καταλόγου 3 ὑποψηφίων τὸν Μητροπ. Λοφτσοῦ (Λόβετζ) Μάξιμον Πατριάρχην. Τοῦ ἐκλογικοῦ σώματος μετέσχον ἅπαντες οἱ ἐπαρχιοῦχοι Μητροπολῖται τῆς χώρας, 3 κληρικοὶ καὶ 4 λαϊκοὶ ἐξ ἑκάστης ἐκκλ. ἐπαρχίας (τὴν ἐπαρχίαν Σόφιας ἀντεπροσώπευσαν 6 κληρικοὶ καὶ 8 λαϊκοί), ἀνὰ εἷς ἀντιπρόσωπος ἐξ ἑκάστης τῶν 3 σταυροπηγιακῶν Μονῶν, τῆς Θεολ. 'Ακαδ. καὶ τοῦ 'Εκκλ. Σεμιναρίου, τοῦ Πατριωτικοῦ Μετώπου, τοῦ 'Υπ. 'Εξωτερικῶν, τῆς 'Ακαδ. τῶν 'Επιστημῶν, τοῦ 'Αρείου Πάγου καὶ ὁ Πρόεδρος τῆς 'Επιτρ. 'Εκκλησιαστικῶν 'Υποθέσεων παρὰ τῇ κυβερνήσει.

'Ο διαδεχθεὶς τὸν Κύριλλον (†7.3.71) νέος Πατριάρχης Σόφιας Μάξιμος, κατὰ κόσμον Μαρῖνος Ναΐντένωφ - Μίνκωφ, ἐγεννήθη τὴν 27.10.1914 ἐν τῷ χωρίῳ 'Ορεσάκ. 'Εσπούδασεν εἰς τὸ 'Εκκλ. Σεμινάριον καὶ τὴν Θεολ. 'Ακαδ. τῆς Σόφιας. Τὸ 1941 ἐκάρη μοναχός, ἐπ' ὀλίγα δὲ ἔτη ἐν συνεχείᾳ ἐδίδαξεν εἰς τὸ 'Εκκλ. Σεμινάριον Σόφιας. 'Απὸ 1948 - 53 διετέλεσεν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς βουλγαρικῆς ἐκκλ. ἀντιπροσωπείας ἐν Μόσχᾳ. Ἔπειτα διωρίσθη γεν. γραμματεὺς τῆς 'Ι. Συνόδου. Τὸ 1956 ἐξελέγη ἐπίσκοπος καὶ τὸ 1960 μητροπολίτης Λοφτσοῦ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πατρ. Κυρίλλου ὡρίσθη ὑπὸ τῆς 'Ι. Συνόδου τοποτηρητὴς τοῦ Πατριαρχείου Σόφιας καὶ πρόεδρος τῆς Συνόδου. 'Η ἐνθρόνισίς του εἰς τὸν πατριαρχ. θρόνον ἔγινεν αὐθημερὸν τῇ συμμετοχῇ ἀντιπροσώπων ἐκ πασῶν τῶν 'Ορθ. 'Εκ)σιῶν.

'Εξ ἀφορμῆς σημειοῦνται κατωτέρω ὡρισμένα στατιστικὰ στοιχεῖα περὶ τῆς Βουλγαρικῆς 'Εκ)σίας. Αὕτη περιλαμβάνει τὰ 4)5 τοῦ συνόλου πληθυσμοῦ τῆς χώρας, διαιρεῖται εἰς 11 Μητροπόλεις, εἰς τὰς ὁποίας προσθετέαι καὶ δύο ἀκόμη ἐν Η.Π.Α. Ἔχει 2.217 ἐνορίας, 2.035 ἐφημερίους (ἄγαμοι μόνον 18!), ἐκ τῶν ὁποίων 730 τυγχάνουν πτυχιοῦχοι τῆς Θεολ. 'Ακαδ., 886 ἀπόφοιτοι τοῦ 'Εκκλ. Σεμιναρίου καὶ 419 κατωτέρας μορφώσεως. Εἰς τὴν Θεολ. 'Ακαδ. διδάσκουν 23 καθηγηταὶ καὶ ἐφοίτων κατὰ τὸ ἀκαδ. ἔτος 1970)71 177 σπουδασταί, εἰς δὲ τὸ 'Εκκλ. Σεμινάριον 20 καθηγηταὶ καὶ 209 σπουδασταί. 'Υπάρχουν 70 ἀνδρικὰ καὶ 29 γυναικεῖα Μοναστήρια μὲ 225 μοναχοὺς καὶ 269 μοναχὰς ἀντιστοίχως.

Συνάντησις ΡΚαθολικῶν καὶ Εὐαγγελικῶν ἐν Worms καὶ Augsburg

«'Η μεταρρύθμισις τῆς 'Εκκλησίας ἦτο ἀναγκαία καὶ ἡ μὴ πραγματοποίησις αὐτῆς ἀπετέλει σφάλμα». Τὸν ἐπιγραμματικὸν τοῦτον λόγον εἶπε μεταξὺ ἄλλων τὴν 18.4.71 ὁ ρωμαιοκαθολικὸς ἐπίσκοπος τοῦ Mainz καθηγητὴς H. Volk ἐν Worms τῆς Δ. Γερμανίας κατὰ τὴν λατρευτικὴν συνάντησιν ἐπὶ τῷ κοινῷ ἑορτασμῷ μεταξὺ ΡΚαθολικῶν καὶ Εὐαγγελικῶν τῆς 450ῆς ἐπετείου τῆς Μεταρρυθμίσεως (17.4.1521). 'Ο ἑορτασμὸς διήρκεσεν ἐπὶ μίαν ἑβδομάδα, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπραγματοποιήθησαν διάφοροι κοιναὶ ἐκδηλώσεις.

Τὸ ἐξόχου οἰκουμενικῆς σπουδαιότητος γεγονὸς τοῦτο ἐπανελήφθη ἀπὸ 3 - 5 'Ιουν. 1971 εἰς τὸ ἕτερον προπύργιον τοῦ Λουθηρανισμοῦ ἐν Augsburg τῆς Δ. Γερμανίας κατόπιν πρωτοβουλίας τῶν Συνόδων τῆς ΡΚαθολικῆς καὶ τῆς Εὐαγγελικῆς 'Εκκλησίας τῆς ὡς ἄνω χώρας. Εἰς τὰς ἐκδηλώσεις μετέσχον τακτικῶς περὶ τὰ 7.500 πρόσωπα ἐξ ἀμφοτέρων τῶν 'Ομολογιῶν, κατὰ δὲ τὴν ἀποχαιρετιστήριον λατρευτικὴν σύναξιν εἰς τὸ στάδιον τῆς πόλεως προσῆλθον περὶ τὰς 18.000. Κατ' αὐτὴν ὡμίλησαν ὁ ἐπίτιμος πρόεδρος τοῦ Π.Σ.Ε. Δρ Visser't Hooft, ὁ εὐαγγελικὸς ἐπίσκοπος H. Dietzfelbinger (πρόεδρος τῆς Εὐαγ. 'Εκ)σίας Γερμανίας) καὶ ὁ καρδινάλιος

Doepfner (ἀρχ)πος Μονάχου καὶ πρόεδρος τῆς Ἐπισκοπικῆς Συνελεύσεως τῶν ΡΚαθολικῶν ἐν Γερμανίᾳ). Κατὰ τὴν σύναξιν ταύτην ὑπεβλήθησαν, καταρτισθεῖσαι ὑπὸ τῶν διαφόρων μικτῶν ἐπιτροπῶν συζητήσεων, περὶ τὰς 100 προτάσεις γενόμεναι μετ' ἐνθουσιασμοῦ δεκταὶ ὑπὸ τοῦ πλήθους. Αἱ συζητήσεις περὶ λατρείας καὶ περὶ μυστηριακῆς κοινωνίας (Interkommunion), προσείλκυσαν τὸ μέγιστον ἐνδιαφέρον τῶν μετασχόντων, ἐζητήθη μάλιστα ἡ προοδευτικὴ πραγματοποίησις τῆς ὡς ἄνω κοινωνίας λ.χ. εἰς τοὺς συζύγους μικτῶν γάμων καὶ εἰς οἰκουμενικὰς συναντήσεις - πρᾶγμα ποὺ συνέβη εἰς μικρὰν κλίμακα ἤδη κατὰ τὴν συνάντησιν αὐτὴν σιωπηρῶς καὶ τῇ ἀνοχῇ τῶν ἑκατέρωθεν ὑπευθύνων. Μεταξὺ τῶν ἄλλων αἰτημάτων ἐτονίσθη ἡ ἀνάγκη συχνοτέρας ἐπαφῆς καὶ συνεργασίας μεταξὺ τῶν δύο Ὁμολογιῶν κατὰ τὴν διακονίαν τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν κόσμον, ἀμοιβαῖαι παραχωρήσεις καὶ χρῆσις ἱερῶν ναῶν, πύκνωσις τῶν κοινῶν λατρευτικῶν ἐκδηλώσεων κ.ἄ. Τέλος ἀπεφασίσθη νὰ συνεχισθῇ ἡ προσπάθεια διὰ νέας συναντήσεως τὸ 1973 εἰς Φραγκφούρτην, Ἀννόβερον ἢ Βερολῖνον μὲ θέμα «Τὸ οἰκουμενικὸν πνεῦμα εἰς τὴν τοπικὴν κοινότητα».

Τὰ νέα τῶν Ἑλλ. Θεολ. Σχολῶν

α) Τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ὁ ἔκτακτος καθηγητὴς τῆς ἕδρας τῆς Βιβλικῆς Ἱστορίας καὶ Βιβλικῆς Θεολογίας Ν. Π. Μπρατσιώτης ἐξελέγη τακτικὸς εἰς τὴν αὐτὴν ἕδραν. Ὁ ὑφηγητὴς τῆς ἕδρας τῆς Γενικῆς Ἐκκλ. Ἱστορίας Βλάσιος Φειδᾶς ἐξελέγη ἔκτακτος καθηγητὴς εἰς τὴν αὐτὴν ἕδραν.

Νέοι ὑφηγηταί: 1) Δρ. Θ. Ἠλίας Βουλγαράκης τῆς Ἱεραποστολικῆς («Ἡ Ἱεραποστολικὴ κατὰ τὰ ἑλληνικὰ κείμενα ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1917», ἐν Ἀθήναις 1971, σ. 459), 2) Δρ. Θ. Κων. Παπαπέτρου τῆς Ἀπολογητικῆς («Ἡ οὐσία τῆς Θεολογίας. Συστηματικὴ μελέτη ἐπὶ ἑνὸς πατερικοῦ ἑρμηνευτικοῦ ἔργου», Ἀθῆναι 1970, σ. 229), 3) Δρ. Θ. Ἀθαν. Δεληκωστόπουλος τῆς Ἀπολογητικῆς («Τὸ Θαῦμα. Συμβολὴ εἰς τὴν σύγχρονον ἀπολογητικὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ», Ἀθῆναι 1971, σ. 141), 4) Δρ. Θ. Στυλιανὸς Παπαδόπουλος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Γραμματείας («Ἑλληνικαὶ μεταφράσεις θωμιστικῶν ἔργων. Φιλοθωμισταὶ καὶ ἀντιθωμισταὶ ἐν Βυζαντίῳ», Ἀθῆναι 1970, σ. 199, καὶ «Καλλίστου Ἀγγελικούδη, Κατὰ Θωμᾶ Ἀκινάτου. Εἰσαγωγή, κείμενον, κριτικὸν ὑπόμνημα καὶ πίνακες», Ἀθῆναι 1970, σ. 323).

Οἱ νεοεισαχθέντες (πρωτοετεῖς) φοιτηταὶ τῆς Σχολῆς ἀνῆλθον κατὰ τὸ 1970 - 71 εἰς 126, ἐξ ὧν 20 πτυχιοῦχοι ἄλλων Σχολῶν. Ἕτεροι 9 πτυχιοῦχοι τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς ἐνεγράφησαν εἰς τὸ Β' ἔτος. Πτυχίον ἔλαβον 82.

β) Τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Σταθμὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Θεολ. Σχ. Θεσ)νίκης ἀποτελεῖ ἡ ἀπόκτησις ἰδικοῦ της οἰκοδομήματος, τοῦ ὁποίου τὰ ἐγκαίνια ἐτελέσθησαν ἐπισήμως καὶ πανηγυρικῶς τὴν 11ην Μαΐου ἐ.ἔ. (βλ. «Γρηγ. ὁ Παλ.», τεῦχ. 623, Μαΐου - Ἰουν. 1971, σ. 262/3). Τὸ κτίριον, κείμενον εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς πανεπιστημιουπόλεως παρὰ τὸ Συντριβάνι», πλησίον τοῦ «Ἀσύλου Παιδιοῦ» καὶ ἀπέναντι τῆς βορ. πλευρᾶς τῆς Διεθνοῦς Ἐκθέσεως, ἀποτελεῖται ἐξ ἰσογείου καὶ τριῶν ὀρόφων, εἶναι εὐρύχωρον καὶ ἄνετον, διαθέτει τρία ἀμφιθέατρα διδασκαλίας, πέντε σπουδαστήρια μετὰ ἰδιαιτέρων αἰθουσῶν διὰ φροντιστηριακὰς ἀσκήσεις, γραφεῖα καθηγητῶν, ἐπιμελητῶν καὶ βοηθῶν, αἴθουσαν συνεδριῶν τῆς Σχολῆς, ἰδιαίτερον καὶ μεγάλων διαστάσεων ἀναγνωστήριον τῶν φοιτητῶν καὶ ἄλλους βοηθητικοὺς χώρους. Εἰς τὸ

μέλλον προβλέπεται ἐπέκτασις τοῦ κτιρίου πρὸς δυσμάς. Εἰς τὴν νέαν πτέρυγα θὰ στεγασθῇ καὶ μουσεῖον βυζ. τέχνης τῆς Σχολῆς.

Κατὰ τὸ διαρρεῦσαν (ἀπὸ Δεκ. 1970) διάστημα ἀνηγορεύθησαν ὑπὸ τῆς Σχολῆς διδάκτορες οἱ κάτωθι θεολόγοι· 1) Τὴν 8.5.71 ὁ Κων)νος Δ. Νούσκας, S. T.M. - καθηγ. 'Αμερικαν. Κολλεγίου «'Ανατόλια» Θεσ)νίκης («'Η ἐν τῇ 'Εκκλησίᾳ ζωὴ κατὰ τὸν Θεοφόρον 'Ιγνάτιον», Θεσσαλονίκη 1971,, σ. 148). 2) Τὴν 22.5.71 ὁ φιλλανδὸς ἐπίσκοπος 'Ελσιγκίου 'Ιωάννης Ρίννε («'Ενότης καὶ ὁμοιομορφία ἐν τῇ 'Εκκλησίᾳ κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων», Θεσσαλονίκη 1971, σ. 183, παράρτημα ἀριθ. 7 τοῦ ΙΕ' τόμου τῆς 'Επιστ. 'Επετηρ. Θεολ. Σχ. Παν. Θεσ)νίκης). 3) Τὴν 12. 6.71 ὁ Βασίλ. Σ. Ψευτογκᾶς, βοηθὸς τοῦ Σπουδ. 'Ιστορ. Θεολ. («Μελίτωνος Σάρδεων 'Τὰ περὶ τοῦ Πάσχα δύο'», Θεσσαλονίκη 1971, σ. 255, 'Ανάλεκτα Βλατάδων ἀριθ. 8). Καὶ 4) Τὴν 12.6.71 ὁ Θεόδωρος Ν. Ζήσης, ἐρευνητὴς ἐν τῷ Κέντρῳ Βυζ. 'Ερευνῶν («"Ανθρωπος καὶ κόσμος ἐν τῇ οἰκονομίᾳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν ἱερὸν Χρυσόστομον», Θεσσαλονίκη 1971, σ. 270, 'Ανάλεκτα Βλατάδων ἀριθ. 9). Οἱ τρεῖς τελευταῖοι ἔλαβον «"Αριστα».

'Ο βοηθὸς τῆς ἕδρας τῆς Γεν. 'Εκκλ. 'Ιστορίας Γεώργ. Στόγιογλου διωρίσθη ἐπιμελητὴς τοῦ Σπουδαστηρίου 'Ιστορ. Θεολογίας, ὁ δὲ βοηθὸς τῆς ἕδρας τοῦ Κανον. Δικαίου καὶ τῆς Ποιμαντικῆς 'Αλέξ. Γουσίδης μετετάγη εἰς τὴν θέσιν ἐπιμελητοῦ τοῦ Σπουδαστηρίου Πρακτικῆς Θεολογίας. 'Ο Στέργιος Τσάμης διωρίσθη β' βοηθὸς εἰς ἕδραν τῆς Θρησκειολογίας, ὁ δὲ Γεώργ. Θεοδωρούδης διωρίσθη ὡσαύτως β' βοηθὸς εἰς τὴν ἕδραν τῆς 'Εκκλησιαστικῆς Γραμματολογίας μετ' ἀναγνώσεως πατερικῶν ἔργων. Αἱ 'Αν. Ραπτοπούλου, Εὐτ. Σαμαρᾶ, Εἰρ. Κοσμίδου καὶ 'Ιω. Τσισκάκη - Φανουργάκη διωρίσθησαν ὑπάλληλοι Σπουδαστηρίων ('Ερμ., 'Ιστορ., Συστημ. καὶ Πρακτικοῦ ἀντιστοίχως).

Προσκληθέντες ὑπὸ τῆς Σχολῆς ὡμίλησαν ἐνώπιον τῶν καθηγητῶν καὶ τῶν φοιτητῶν αὐτῆς οἱ κάτωθι ξένοι· 1) 'Ο παλαιοκαθολικὸς καθηγ. ἐν Βόννῃ Werner Küppers («Σημερινὴ κατάστασις καὶ προοπτικαὶ τοῦ διαλόγου μεταξὺ 'Ορθοδόξων καὶ Παλαιοκαθολικῶν», 22.3. 71). 2) 'Ο καθηγ. τοῦ Παν)μίου τῆς Λουβαὶν Roger Auber («'Η ἐξέλιξις τῆς διδασκαλίας περὶ θρησκευτικῆς ἐλευθερίας εἰς τὴν Λατινικὴν 'Εκκλησίαν ἀπὸ τοῦ ἁγ. Αὐγουστίνου μέχρι τῆς Β' Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ», 30.3.71). Καὶ 3) ὁ διευθυντὴς τοῦ Μουσείου 'Αγίας Σοφίας (ΚΠόλεως) καὶ πρόεδρος τῆς 'Επιτροπῆς Συντηρήσεως 'Ιστορικῶν Μνημείων Τουρκίας Feridun Dirimtekin (α'. «'Η 'Αγ. Σοφία καὶ τὰ πέριξ αὐτῆς», 31.3.71. β'. «Πέρινθος - 'Ηράκλεια καὶ δύο λιμένες αὐτῆς», 1.4.71).

Εἰς τὴν Σχολὴν διδάσκουν 14 καθηγηταὶ καὶ 5 ὑφηγηταὶ (ἐξ ὧν οἱ 3 ἐντεταλμένοι), τὸ δὲ βοηθητικὸν καὶ διδακτικὸν προσωπικὸν ἀποτελεῖται ἐκ 4 ἐπιμελητῶν σπουδαστηρίων καὶ 21 βοηθῶν ἑδρῶν καὶ σπουδαστηρίων. Κατὰ τὸ ἀκαδ. ἔτος 1970 - 71 ἐφοίτησαν 410· ἐξ αὐτῶν 87 ἦσαν νοεισαχθέντες (34 ἱερεῖς, 25 ἄρρενες, 5 θήλεις καὶ 23 ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ πτυχιοῦχοι ἐξ ἄλλων Σχολῶν τῆς ἡμεδαπῆς), ἔλαβον δὲ πτυχίον 76.

Διορθόδοξον Κέντρον 'Αθηνῶν

Τὸ ἀπόγευμα τῆς 3ης Μαΐου 1971 ἐτελέσθησαν πανηγυρικῶς τὰ ἐγκαίνια τοῦ νεοδμήτου Διορθοδόξου Κέντρου 'Αθηνῶν. Τὸν ἁγιασμὸν ἐτέλεσεν ὁ Μακ. 'Αρχ)πος 'Αθηνῶν 'Ιερώνυμος παρουσίᾳ τῶν μελῶν τῆς 'Ι. Συνόδου καὶ ἄλλων ἑλλήνων 'Ιεραρχῶν, πολλῶν ἐκπροσώπων τῶν λοιπῶν 'Ορθοδόξων 'Εκκλησιῶν, ἀρκετῶν μελῶν τῆς κυβερνήσεως

καὶ πλήθους κληρικῶν καὶ λαϊκῶν. Ὡμίλησαν ὡραῖα ὁ Ἀρχ)πος Ἱερώνυμος, ὁ Πατριάρχης τῆς Ρουμανικῆς Ἐκκλησίας Ἰουστινιανὸς (6λ. τὰ κείμενα ἐν «Ἐκκλησίᾳ» ΜΗ΄ 1 - 15 Ἰουν. 1971, ἀριθ. 13 - 14, σ. 294 - 6) καὶ τέλος ὁ νέος Γεν. Δ)ντὴς τῆς Ἀποστολ. Διακονίας καὶ Δ)ντὴς τοῦ Κέντρου ἀρχιμ. Δρ. Θ. Ἀναστάσιος Γιαννουλᾶτος, ὁ ὁποῖος καὶ διέγραψεν ἐν ἐκτάσει τὰς προϋποθέσεις, τοὺς σκοπούς, τὰ σχέδια, τὰς δυνατότητας, τοὺς ὁραματισμοὺς καὶ τὰς ἐλπίδας τοῦ Κέντρου, πρωτοπορειακοῦ εἰς τὸ εἶδός του καθ' ἅπασαν τὴν Ὀρθοδοξίαν (6λ. τὰ κυριώτερα ἀποσπάσματα τῆς ἐξόχου ὁμιλίας του ἔνθ' ἀνωτ., 1 Ἰουλ. 1971, ἀριθ. 15, σ. 349 - 352). Κατ' αὐτὸν τὸ Κέντρον (τὸ ὁποῖον στεγάζεται εἰς 3ώροφον πλήρως ἐξωπλισμένον κτίριον ἐν τῇ Ἱ. Μονῇ Πεντέλης) ἀποσκοπεῖ νὰ συμβάλλῃ καὶ αὐτὸ α) «εἰς τὴν περαιτέρω σύσφιγξιν τῶν δεσμῶν τῶν Ὀρθ. Ἐκκλησιῶν διὰ τῆς ἀπὸ κοινοῦ μελέτης φλεγόντων προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἀντιμετωπίζει σήμερον ἡ Ὀρθ. Ἐκκλησία ἀνὰ τὸν κόσμον, διαβιοῦσα ἐντὸς μιᾶς νέας ἐξελισσομένης κοινωνίας, β) εἰς τὴν ἀφύπνισιν τῆς ἐν Ἑλλάδι πανορθοδόξου συνειδήσεως καὶ εὐθύνης πρὸς διορθόδοξον συνεργασίαν... Τὸ Κέντρον τοῦτο θὰ ἠθέλαμεν νὰ γίνῃ εἷς ἐπὶ πλέον δέκτης καὶ πομπὸς τῆς θεολ. καὶ ἐκκλησ. αὐτοσυνειδησίας τοῦ ὀρθοδόξου κόσμου, εἷς ἐκ τῶν φορέων τῆς κεκρυμμένης ἀφαντάστου ζωτικότητος». Κατὰ τὴν πρώτην - δοκιμαστικὴν περίοδον λειτουργίας του προβλέπεται μεταξὺ ἄλλων· διοργάνωσις συναντήσεων, συνεδρίων καὶ φροντιστηρίων, ὀργάνωσις βιβλιοθήκης ὀρθοδόξου βιβλιογραφίας, ἐκδόσεις κ.ἄ. Ὁ θεολογικὸς κόσμος τοῦ τόπου μας, ἰδίως ὁ τῆς νεωτέρας γενεᾶς, χαιρετίζει μὲ ὑπεύθυνον ἐνθουσιασμὸν τὸ γεγονός.

Σεμινάριον Θεολόγων Θεσσαλονίκης

Τὴν 10.6.71 ἔληξαν αἱ ἐργασίαι τοῦ «Σεμιναρίου Θεολόγων Θεσσαλονίκης», τὸ ὁποῖον εἰς 12 συναντήσεις ἅπαξ ἢ δὶς τοῦ μηνὸς καὶ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγ. τῆς Θεολ. Σχ. τοῦ Παν)μίου Θεσ)νίκης κ. Ἰω. Ἀναστασίου ἠσχολήθη καθ' ὅλον τὸ ἀκαδ. ἔτος 1970 - 71 περὶ τὸ γενικὸν θέμα «Π α ρ ά δ ο σ ι ς κ α ὶ ἀ ν α ν έ ω σ ι ς». Αἱ ἐπὶ μέρους εἰσηγήσεις εἶχον ὡς ἑξῆς· 1) «Ἁγία Γραφὴ καὶ Παράδοσις» (ὑφηγ. Ἰω. Καραβιδόπουλος), 2) «Παράδοσις καὶ ἀνανέωσις κατὰ τὸν Ἀπ. Παῦλον» (Δρ. Βασ. Στογιάννος), 3) «Ἡ πατερικὴ Παράδοσις καὶ ἡ ἀνανέωσις κατὰ G. Florovsky, Al. Schmemman καὶ Ol. Clement» (Κων. Παπουλίδης), 4) «Ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Παράδοσις κατὰ τοὺς Πατέρας» (Δρ. Δημ. Τσάμης), 5) «Παράδοσις καὶ ἀνανέωσις τῶν θρησκευτικῶν εἰς τὰ σχολεῖα» (Ἀθαν. Γιομπλάκης), 6) «Ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν γενεῶν καὶ ἡ Παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας» (Παντ. Λιαλιαμπῆς), 7) «Ἡ Παράδοσις τῆς ἀρχαίας Ἐκλησίας καὶ αἱ παραδόσεις τῶν ἐθνικῶν» (Δημ. Χαρίσης), 8) «Τὸ πρόβλημα Παράδοσις καὶ Ἀνανέωσις εἰς τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν» (π. Ἰω. Ντυμόν), 9) «Εὐαγγέλιον καὶ ἀνανέωσις εἰς τὴν σύγχρονον προτεσταντικὴν θεολογίαν» (Γ. Τσανανᾶς), 10) «Παράδοσις καὶ ἀνανέωσις εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας» (Δρ. Ἀντ. Παπαδόπουλος), 11) «Ἡ διαλεκτικὴ τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος εἰς τὴν ζωὴν τοῦ χριστιανοῦ» (ὑφηγ. Ν. Ματσούκας), καὶ 12) «Ἡ Παράδοσις εἰς τὴν τέχνην τῆς Ὀρθοδοξίας» (Θωμ. Προβατάκης). Τὰς ἐργασίας τοῦ Σεμιναρίου παρηκολούθησαν περὶ τοὺς 25 θεολόγοι, κληρικοὶ καὶ λαϊκοί, πανεπιστημιακοὶ καὶ καθηγηταὶ τῆς Μ. Ἐκ)σεως.

Περὶ τὸ αὐτὸ θέμα ἠσχολήθη καὶ ἡ «Σύναξις Θεολόγων Ἀθηνῶν». Μέλη ἀμφοτέρων τῶν θεολογικῶν ὁμάδων θὰ ὁλοκληρώσουν τὴν προσπάθειάν των ὁ-

μοῦ μετ' ἄλλων συναδέλφων ἐκ διαφόρων μερῶν τῆς χώρας κατὰ τὴν «Σύναξιν 'Ορθοδόξων Θεολόγων», ἡ ὁποία θὰ συγκληθῇ ἐφέτος ἀπὸ 17 - 21 Αὐγούστου εἰς τὸ «Διορθόδοξον Κέντρον 'Αθηνῶν» ἐν τῇ 'Ι. Μονῇ Πεντέλης 'Αττικῆς.

Θεολογικὴ ἐκπαίδευσις ἐν Ρωσίᾳ

Μέχρι πρό τινος ἡ ὅση εἶναι ἐπιτρεπτὴ θεολογικὴ ἐκπαίδευσις ἐν Ρωσίᾳ παρείχετο εἰς τὰς Θεολογικὰς 'Ακαδημίας τῆς Μόσχας καὶ τοῦ Λένινγκραντ (ἀνωτέρα βαθμὶς) καὶ εἰς τὰ 3 'Εκκλ. Σεμινάρια, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 2 εἶναι προσηρτημένα εἰς τὰς ὡς ἄνω 2 Θεολ. 'Ακαδ. καὶ τὸ τρίτον ἐν 'Οδησσῷ (κατωτέρα βαθμίς). Εἰς τὰ ὡς ἄνω ἱδρύματα ἐφοίτησαν κατὰ τὸ 1970 - 71 περὶ τοὺς 1.000 σπουδασταί, ἐνῷ 3 - 4.000 νέοι, ἐπιθυμοῦντες νὰ σπουδάσουν θεολογίαν, δὲν ἐδυνήθησαν τοῦτο λόγῳ μὴ ὑπάρξεως θέσεων.

'Εσχάτως μελετᾶται καὶ ἑτοιμάζεται τρίτη βαθμὶς προκεχωρημένων σπουδῶν, ἓν εἶδος μεταπανεπιστημιακῆς 'Ακαδημίας, διὰ πτυχιούχους τῶν Σεμιναρίων καὶ τῶν 'Ακαδημιῶν ἐπιθυμοῦντας εὐρυτέραν καὶ βαθυτέραν κατάρτισιν εἰς τὴν λειτουργικήν, πατρολογίαν, ὁμιλητικὴν κ. ἄ. θεολογικὰ μαθήματα.

Γ. Α. Τ.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

'Ιω. Ν. Φραγκούλα Δρος Θ., Τὰ μαθητικὰ χρόνια τοῦ Παπαδιαμάντη στὴ Σκιάθο καὶ στὴ Σκόπελο, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 14.

'Η μετὰ χεῖρας ἔκδοσις ἀποτελεῖ ἀξιόλογον πνευματικὴν προσφορὰν καὶ συμβολὴν εἰς τὴν πλουσίαν βιογραφίαν τοῦ πρυτάνεως τῆς συγχρόνου διηγηματογραφίας, τοῦ ἁγνοῦ πατριώτου καὶ εὐσεβοῦς χριστιανοῦ, τοῦ Σκιαθίτη κοσμοκαλόγηρου 'Αλεξάνδρου Παπαδιαμάντη.

'Ο κ. Φραγκούλας παρὰ τὰς πολλαπλᾶς εὐθύνας καὶ ἀσχολίας, ὡς διευθυντὴς τοῦ 'Ανωτ. 'Εκ)κοῦ Φροντιστηρίου Θεσ)νίκης, ἐπωφελούμενος ὀλιγοχρονίου παραμονῆς ἐν τῇ γενετείρᾳ αὐτοῦ Σκιάθῳ, ἠρεύνησε τὸ σωζόμενον ἀρχεῖον τοῦ Δήμου Σκιάθου καὶ εὗρεν ἀρκετὰς πληροφορίας ἀναφερομένας εἰς τὰ χρόνια τῆς μαθητείας τοῦ Παπαδιαμάντη εἰς τὸ Δημοτικὸν καὶ 'Ελληνικὸν Σχολεῖον Σκιάθου. Τὰς πληροφορίας συνεπλήρωσε διὰ τῆς ἐρεύνης καὶ τοῦ ἀρχείου τοῦ ἡμιγυμνασίου Σκοπέλου, τοῦ ὁποίου ὁ Παπαδ. ὑπῆρξεν ὡσαύτως μαθητὴς καὶ συμμαθητὴς τοῦ 'Α. Μωραϊτίνη.

Βάσει τῶν κοινοτικῶν ἀρχείων καὶ σχολικῶν μαθητολογίων ὁ κ. Φραγκούλας παρουσιάζει κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν τὰ μαθητικὰ χρόνια τοῦ Παπαδιαμάντη, ἔνθα δι' ἐξηκριβωμένων στοιχείων ἐλέγχονται λανθασμένα τόσον ὁ χρονολογικὸς πίναξ, ὡς καὶ ἄλλα σημεῖα τῆς σχετικῆς ἐργασίας τοῦ Γ. Βαλέτα, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰ μαθητικὰ χρόνια τοῦ 'Αλεξ. Παπαδιαμάντη.

Π. Ρόκκος

Σάββα Γ. Νανάκου, 'Ο Χρῆστος 'Ανδροῦτσος ὡς διδάσκαλος τῆς 'Ορθοδόξου Θεολογίας καὶ ὡς φιλόσοφος, Βόλος 1970, σ. 30.

'Η ὡς ἄνω ἔκδοσις περιλαμβάνει ὁμιλίαν λεχθεῖσαν ἐν τῷ 'Ενοριακῷ Πνευματικῷ Κέντρῳ Νέας 'Ιωνίας - Βόλου κατὰ τὸ ἐκεῖσε τελεσθὲν φιλολογικὸν μνημόσυνον ἐπὶ τῇ συμπληρώσει ἑκατὸν ἐτῶν ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ

ἀειμνήστου πανεπιστημιακοῦ καθηγητοῦ Χρήστου Ἀνδρούτσου (1869 - 1969). Κατ' αὐτὴν ὁ ὁμιλητὴς μετὰ σαφηνείας παρουσιάζει τὴν προσωπικότητα τοῦ Χ. Ἀνδρούτσου ὡς ἐξαιρέτου ἐπιστήμονος καὶ διδασκάλου τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας καὶ Φιλοσοφίας κατὰ τὰ ἔτη τῆς καθηγεσίας αὐτοῦ τόσον ἐν τῇ γεραρᾷ τῇ κατὰ Χάλκην Ἱ. Θεολογικῇ Σχολῇ, ἐξ ἧς ἀπεφοίτησεν ἀριστοῦχος, ὅσον καὶ ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Ἐκ τῶν πολλῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων ἐξέχουσαν θέσιν κατέχουσιν ἡ μνημειώδης ἔκδοσις τῆς «Δογματικῆς τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας» καὶ τῆς «Συμβολικῆς», διὰ τὰ ὁποῖα ἐχαρακτηρίσθη ὑπὸ τῶν ἡμετέρων καὶ ξένων θεολόγων ὡς «αὐθεντικὸς θεολόγος», διὰ δὲ τὴν τοῦ «Συστήματος Ἠθικῆς» ἀνεδείχθη «πρωτότυπος ἠθικοθεολόγος». Ἀλλ' ὁ Χ. Ἀνδροῦτσος δὲν περιωρίσθη μόνον εἰς τὰ ὡς ἄνω ἐπιστημονικὰ συγγράμματα, ἀλλ' ἐξέδωκε καὶ πολλὰ ἄλλα, οἷον μονογραφίας, διατριβάς, πραγματείας, ὡς καὶ περιστατικοὺς λόγους καὶ ὁμιλίας.

Π.Ρ.

Σεμιναρίου Θεολόγων Θεσσαλονίκης (ἔκδ. ἀριθ. 5), Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, (ἐπιμελείᾳ Ἰω. Ἐ. Ἀναστασίου), Θεσσαλονίκη 1971, σ. 221.

Πάντοτε οἱ θεολόγοι τῆς Ἀνατολῆς ἐθεολόγησαν συμμέτρως καὶ περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι εὐάριθμοι θεολόγοι τῆς νεωτέρας γενεᾶς τοῦ τόπου μας, συμπαραστατούμενοι ἀπὸ μερικοὺς τῆς παλαιοτέρας, ἔθεσαν καθ' ὅλον τὸ παρελθὸν ἔτος ἀντικείμενον μελέτης, ἐρεύνης, στοχασμοῦ ἀλλὰ καὶ προσευχῆς των τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας περὶ Ἁγ. Πνεύματος, καθ' ὃν χρόνον μάλιστα εἰς τὴν δυτικὴν Χριστιανοσύνην ἤρχισεν ἐσχάτως νὰ γίνεται τόσον σοβαρὸς λόγος περὶ τοῦ ἰδίου θέματος — ἴσως μάλιστα διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν ἱστορίαν της μετὰ τόσης ἐντάσεως — ἀποτελεῖ κάποιον σταθμὸν εἰς τὴν νεωτέραν θεολογικὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου. (Ὡς γνωστόν, περὶ τὸ θέμα τοῦτο ἠσχολήθησαν πέρυσι τὸ «Σεμινάριον Θεολόγων Θεσσαλονίκης», «Ἡ Σύναξις Θεολόγων Ἀθηνῶν» καὶ ἡ «Σύναξις Ὀρθοδόξων Θεολόγων» εἰς τὸ Καινούργιο Λαμίας τὸν Αὔγ. 1970).

Ὁ ἀνὰ χεῖρας ὑπ' ἀριθ. 5 κατὰ σειρὰν καλαίσθητος τόμος (τοῦ ὁποίου τὸ ὡραῖον ἐξώφυλλον ἐφιλοτέχνησεν ὁ καθηγ. τοῦ Πολυτεχνείου Θεσ)νίκης κ. Νικ. Μουτσόπουλος) περιέχει 11 εἰσηγήσεις γενομένας πρὸς τὰ μέλη τοῦ Σεμιν. Θεολ. Θεσ)νίκης καθ' ὅλον τὸ παρελθὸν ἀκαδ. ἔτος, ἐξεδόθη δὲ ἐπιμελείᾳ τοῦ καθηγ. κ. Ἰω. Ἀναστασίου, ὁ ὁποῖος καὶ προλογίζει, καὶ δαπάναις τοῦ Παναγ. Μητροπ. Θεσ)νίκης κ. Λεωνίδου. Αἱ εἰσηγήσεις, κατανεμημέναι εἰς 3 μέρη, ἤτοι Α' Ἡ δ)λία τῆς Κ. Διαθήκης περὶ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος (1 - 2), Β' τὸ Ἅγ. Πν. εἰς τὴν ζωὴν τῆς Ἐκ)σίας (3 - 8), καὶ Γ' Ἐνέργειαι τοῦ Ἁγ. Πν. ἐκτὸς τῆς Ἐκ)σίας καὶ σύγχρονοι πνευματολογικαὶ ἀντιλήψεις (9 - 11), ἔχουν ὡς ἑξῆς· 1) Β α σ. Π. Σ τ ο γ ι ά ν ν ο υ Δρ. Θ., «Ἡ περὶ τοῦ Ἁγ. Πν. δ)λία τῆς Κ. Διαθήκης» (σ. 7 - 20), 2) Ἰ ω. Δ. Κ α ρ α β ι δ ο π ο ύ λ ο υ, ἐντεταλμ. ὑφηγητοῦ, «Χαρίσματα τοῦ Ἁγ. Πν. καὶ ἀξιώματα τῆς Ἐκ)σίας» (21 - 33), 3) Π α ν τ. Λ ι α λ ι α μ π ῆ, θεολόγου καθηγητοῦ, «Ἡ χριστολογικὴ καὶ πνευματολογικὴ διάστασις τῆς Ἐκ)σίας» (37 - 56), 6) Ἀ θ α ν. Κ.

Θεοχάρη, καθηγ. Ἀνωτ. Ἐκκλ. Σχ. Θεσ)νίκης, «Ἡ θεολογία ὡς συνέχεια τῆς ἐν Ἁγ. Πν. ἀποκαλύψεως καὶ ὡς μέσον αὐξήσεως τοῦ σώματος τῆς Ἐκ)σίας» (57 - 69), 5) Ἀντ. Παπαδοπούλου Δρ. Θ., «Ἡ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγ. Πν. δ)λία Γρηγ. τοῦ Παλαμᾶ» (70 - 84), 6) Ἰω. Ντυμόν, πτ. Θ. - ρωμαιοκαθολ. ἱερέως, «Αἱ σύγχρονοι τάσεις τῆς ρωμαιοκαθολικῆς πνευματολογίας» (85 - 96), 7) Ἰω. Μ. Φουντούλη, καθηγ. Θεολ. Σχ. Παν)μίου Θεσ)νίκης, «Τὸ Ἅγ. Πν. ἐν τῇ λειτουργικῇ ζωῇ τῆς Ἐκ)σίας» (97 - 109), 8) Θωμ. Προβατάκη, βοηθοῦ Θεολ. Σχ. Θεσ)νίκης, «Τὸ Ἅγ. Πν. εἰς τὴν ὀρθόδοξον ζωγραφικὴν» (110 - 160, μετὰ 10 φωτογραφιῶν), 9) Νικ. Ματσούκα, ὑφηγητοῦ, «Ἡ ἐπενέργεια τοῦ Ἁγ. Πν. εἰς τὴν φυσικὴν καὶ ἱστορικὴν πραγματικότητα» (163 - 183), 10) Θεοδώρου Ν. Ζήση, νῦν Δρ. Θ., «Ἡ ἐκτὸς τῆς Ἐκ)σίας δρᾶσις τοῦ Ἁγ. Πν.» (184 - 202), καὶ 11) Κων. Κ. Παπουλίδη, πτ Θ. - συγγραφέως, «Σοφιολογία καὶ Πνευματολογία τῶν S. Boulgakoff καὶ Vl. Lossky (102 - 219).

Ἐν τῷ συνόλῳ των πρόκειται περὶ λίαν σπουδαίων ἐργασιῶν, μερικαὶ τῶν ὁποίων εἶναι πρωτότυποι καὶ σπανίας θεολογικῆς δυνάμεως. Δι' ὅλων ἐρευνῶνται καὶ ἐκτίθενται σπουδαῖαι πτυχαὶ τῆς περὶ Ἁγ. Πν. δ)λίας βιβλικῶς, θεολογικῶς, ἱστορικῶς, πατερικῶς καὶ συστηματικῶς, παρουσιάζονται ἐκ νέου παλαιαὶ ἀτονήσασαι οὐσιαστικαὶ ἀπόψεις, ἐνίοτε δὲ θίγονται σημεῖα διὰ νέας θεωρήσεις μὲ ἐκβολὰς εἰς τὸ παρόν. Ἂν ἐκδοθοῦν καὶ αἱ εἰσηγήσεις τῶν Ἀθηναίων συναδέλφων, τότε θὰ διπλασιασθῇ ἡ ἀφορμὴ ἀναμοχλεύσεως καὶ τονώσεως τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλ. συνειδήσεως καὶ ζωῆς διὰ τῆς μελέτης καὶ βιώσεως τῆς ζωτικωτάτης δ)λίας περὶ τοῦ Παναγίου Πνεύματος.

Σημ. Οἱ προηγούμενοι 4 τόμοι τῆς σειρᾶς τοῦ Σεμιν. Θεολ. Θεσ)νίκης εἶναι οἱ ἑξῆς· 1) «Θεὸς καὶ Ἱστορία κατὰ τὴν Ὀρθ. Παράδοσιν» (1966, σ. 203), 2) «Ὀρθόδοξος πνευματικότης, Χριστιανισμὸς - Μαρξισμὸς» (1968, σ. 244), 3) «Τί εἶναι Ἐκκλησία» (1968, σ. 126), καὶ 4) «Ἀπόψεις χριστιανικῆς Ἀνθρωπολογίας» (1970, σ. β' + 229).

Γ.Α. Τσανανᾶς

Ἀναστασίου Π. Τίγκα, Ἡ ὀνοματολογία τῆς Ἁγίας Γραφῆς, Ἀθῆναι 1970, σ. 384 (σχῆμα μέγα μετὰ διπλῶν στηλῶν).

Ἆθλον ἐπιμελείας καὶ ὑπομονῆς ἀποτελεῖ τὸ ἀνὰ χεῖρας βιβλίον τοῦ φίλου συναδέλφου κ. Τίγκα. Ἐργασθεὶς οὗτος ἐντατικῶς ἐπὶ ἔτη κατώρθωσε νὰ συγκεντρώσῃ καὶ κατατάξῃ ἐκ τῶν πηγῶν ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς πλουσίας σχετικῆς ἑλλην. βιβλιογραφίας (χρησιμοποιεῖ 48 ἔργα) καὶ νὰ παραθέσῃ μεθοδικῶς ὅ,τι οὐσιαστικὸν σχετίζεται πρὸς πρόσωπα καὶ τοπωνύμια τῆς Ἁγ. Γραφῆς (Π. καὶ Κ. Διαθήκης, ἰδίᾳ τῆς πρώτης). Πρόκειται περὶ λεξικοῦ τῆς Ἁγ. Γραφῆς, εἰς τὰς σελίδας τοῦ ὁποίου δίδονται μὲ ἐξαίρετον οἰκονομίαν ἀνάγλυφος ἡ βιβλικὴ ἱστορία καὶ γεωγραφία.

Τὸ ἔργον, ἐξ ὅσων γνωρίζω τὸ καλύτερον εἰς τὸ εἶδός του ἐν Ἑλλάδι, ἐγράφη μὲ πολλὴν ἀγάπην πρὸς δόξαν Θεοῦ καὶ πρὸς διακονίαν παντὸς μελετητοῦ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, διδάσκοντος ἢ διδασκομένου. Τὸ πνεῦμα τῆς σεμνῆς διακονίας τοῦ συγγραφέως μαρτυρεῖται σαφέστατα εἰς τὸν συγκινητικόν του ἐπίλογον.

Ὁ πρακτικὸς καὶ οἰκοδομητικὸς σκοπὸς τοῦ ἔργου καὶ ἡ προσαρμογή του εἰς τὴν ἑλληνικὴν πραγματικότητα δικαιολογοῦν τὴν μὴ χρησιμοποίησιν ὑπὸ τοῦ σ. τῶν κριτικῶν ἐκδόσεων ἀμφοτέρων τῶν Διαθηκῶν. Ἀσφαλῶς τὸ πόνημά του θὰ εἶχε κάποιαν μεγαλυτέραν πληρότητα καὶ ἀκρίβειαν, ἂν ὁ σ. ἐχρησιμοποίει μερικὰς σπουδαίας σχετικὰς μελέτας τῶν νεωτέρων βιβλικῶν μας θεολόγων ἀμφοτέρων τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν κι' ἂν προσέθετε ὀλίγους χάρτας.

Παρὰ ταῦτα τὸ ἔργον εἶναι πολύτιμον καὶ ἀπαραίτητον. Συγχαίρων τὸν ἀγαπητὸν συνάδελφον ἐγκαρδίως συνιστῶ τοῦτο ἐνθέρμως. Τὸ γεγονὸς δὲ ὅτι τὸ βιβλίον ἔγινεν ἤδη ἀπόκτημα ἀρκετῶν κληρικῶν, θεολόγων καθηγητῶν, ἀλλὰ καὶ ἰδιωτῶν, ὡς καὶ βιβλιοθηκῶν, ἀποτελεῖ δικαίαν ἀνταμοιβὴν τῆς φιλοπονίας τοῦ σ. καὶ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἀξίας τοῦ ἔργου του.

Γ.Α. Τσανανᾶς

Ir. Doens - Χαραλ. Κ. Παπαστάθη, Νομικὴ Βιβλιογραφία Ἁγίου Ὄρους, 1912 - 1969, «Μακεδονικὰ» (1970) 191 - 242 (ἀνάτυπον).

Ὁ γνωστὸς βιβλιογράφος τοῦ Ἁγίου Ὄρους π. Irénée Doens, τῆς ἐν Βελγίῳ Μονῆς τοῦ Ghevetogne, καὶ ὁ δικηγόρος κ. Χαράλ. Κ. Παπαστάθης ἐξεπόνησαν τὴν παροῦσαν νομικὴν βιβιλογραφίαν τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἀφορῶσαν εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ 1912 περίοδον. Ἡ βιβλιογραφία περιλαμβάνει 252 λήμματα διατεταγμένα ὡς ἀκολούθως: Τὸ πρῶτον τμῆμα περιέχει μονογραφίας καὶ μελέτας ἐν γένει περὶ τοῦ νομικοῦ καθεστῶτος τοῦ Ἄθωνος (ἀρ. 1 - 82). Ἀκολουθοῦν αἱ νομοθετικαὶ πηγαὶ (Συντάγματα, Νόμοι, Νομοθετικὰ καὶ Βασιλικὰ Διατάγματα, Ὑπουργικαὶ Ἀποφάσεις) κατὰ σειρὰν χρονολογικὴν (ἀρ. 83 - 140). Τὸ τρίτον τμῆμα ἀναφέρεται εἰς τὴν νομολογίαν, δηλ. τὰς δικαστικὰς ἀποφάσεις τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, Ἀρείου Πάγου, Ἐφετείων, Πρωτοδικείων, Εἰδικῶν Δικαστηρίων, κλπ. (ἀρ. 141 - 180). Ἕπονται αἱ γνωμοδοτήσεις, ἐπίσημοι καὶ νομομαθῶν (ἀρ. 181 - 222) καὶ αἱ διάφοροι ἐγκύκλιοι ἐκκλησιαστικῶν καὶ κρατικῶν Ἀρχῶν (ἀρ. 223 - 245). Ἡ βιβλιογραφία κλείει μὲ ἓν συμπλήρωμα (ἀρ. 245 - 252), πίνακα συντομογραφιῶν καὶ εὑρετηρίου, καὶ μὲ περίληψιν εἰς τὴν γαλλικήν. Πρόκειται περὶ χρησιμωτάτης ἐκδόσεως καλυπτούσης σημαντικὸν κενὸν καὶ προαγούσης τὰς περὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἐρεύνας.

Στ.Χ. Μαντζούκας

ΛΗΦΘΕΝΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Μητροπ. Μεσσηνίας Χρυσοστόμου Θέμελη, Περὶ Ἱστιαίας - Ξηροχωρίου. Μελέτη ἐτυμολογικὴ (ἀνάτ. ἐκ τοῦ «Ἀρχείου Εὐβοϊκῶν Μελετῶν»), Ἀθῆναι 1970, σ. 28.

Ἀρχιμ. Χριστοδούλου Παρασκευαΐδου, Νεανικὰ ναυάγια, Ἀθῆναι 1971, σ. 45 (ἔκδ. «Ἡ Χρυσοπηγή»).

Τοῦ αὐτοῦ, Πατερικὰ μηνύματα, Ἀθῆναι 1971, σ. 47 (ἐκδ. «Ἡ Χρυσοπηγή»).

Ἀρχιμ. Καλλινίκου Καρούσου, Ἡ ἀληθὴς εὐσέβεια, Ἀθῆναι 1971, σ. 45 (ἐκδ. «Ἡ Χρυσοπηγή»).

Τοῦ αὐτοῦ, Σχεδιαγράμματα ὁμιλιῶν διὰ μαθητὰς Γυμνασίου (ἀνάτ. ἐκ τοῦ περιοδ. «Ἐφημέριος»), Ἀθῆναι 1971, σ. 26.

Στεφάνου Ἀθαν. Κοτσιάνου, Τὸ ἀπαλλοτρίωτον τῶν ἐκτὸς τοῦ Ἁγίου Ὄρους κειμένων ἀκινήτων τῶν ἱερῶν Μονῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Ἄθω (ἀνάτ. ἐκ τοῦ «Ἁρμενοπούλου»), Θεσσαλονίκη 1971, σ. 22.

Κων. Κ. Παπουλίδη, Μάξιμος ὁ Γραικὸς (1470 - 1556) καὶ Ἀθανάσιος Πατελλάρος. Δύο ἑλληνικαὶ προσωπικότητες παιδευθεῖσαι ἐν Ἰταλίᾳ καὶ τιμώμεναι ὡς ἅγιοι ἐν Ρωσίᾳ (ἀνάτ. ἐκ τῆς «Θεολογίας»), Ἀθῆναι 1970, σ. 11.

Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν Νάουσαν καὶ τὴν περιοχὴν Βεροίας κατὰ τὸ 1821 (ἀνάτ. ἐκ τοῦ περιοδ. «Μακεδονικὴ Ζωή», Μάρτ. 1971), Θεσσαλονίκη 1971, σ. 7.

Ἀρχιμ. Ἀμβροσίου Γ. Λενῆ, Μὲ ἔνδυμα προβάτου. (Οἱ Χιλιασταί), Ἀθῆναι 1971, σ. 55 (ἐκδ. «Ἡ Χρυσοπηγή»).

Ἀρχιμ. Χριστοφόρου Γ. Σταυροπούλου, Οἱ Νεομάρτυρες καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις, Ἀθῆναι 1971, σ. 43.

Ἀρχιμ. Φιλοθέου Ζερβάκου, Τέταρτον ἐγερτήριον σάλπισμα: «Ἡ ταπείνωσις», Θεσσαλονίκη 1971, σ. 72 (ἔκδ. περιοδ. «Ἅγιος Νεκτάριος»).

Collection de l' Institut Français d' Athènes, Bulletin Analytique de Bibiliographie Hellénique, tom. XXIX, année bibliographie 1968, sciences humaines I (Philosophie - questiones religieuses - enseignement), Athènes 1971, pp. 919.

Charalambos Papastathis, The statute of the Athonic Russian cells' Brotherhood according to the constitutional laws of Mount Athos, Sofia 1969 [ἀνάτ. ἐκ τοῦ «Actes du premier congres international des études Balkaniques et sud - est Europeennes» IV : Histoire (XVIIIe - XIVe ss), pp. 523 - 528].

Τοῦ αὐτοῦ, Aspects de l' autocephalie au sein de l' Eglise Rrthodoxe, Salamance 1969 (ἀνάτ. ἐκ τοῦ «Dinamica Juridica Postconciliar. Trabajos de la XII Semana de Derecho Canonico», pp. 299 - 302).

Rev. Stanley Harakas, Greek Orthodox. Creed and confession in the Orthodox Church (reprinted from Journal of Ecumenical Studies by Temble University 1970, pp. 721 - 743).

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Antonianum, Annus XLVI, Ianuarius - Martius 1971, Fasc. 1, Roma.

Augustinianum, Annus XI, Fasc. 1, Aprilis 1971, Roma.

Irénikon, tom. XLIV/1971, No 2, Chevetogne/Belgique.

Le Lien, 36e Année, 1971, No 2, Beyrouth/Liban.

Messager de l' Exarchat du Patriarche Russe en Europe Occidentale, 18e année, 1970, Oct. - Déc. 1970, No 72, Paris.

Orientalia Christiana Periodica, Vol. XXXVII/1971, Fasc. 1, Roma.

Orthodox Life, 2/1971, March - April, Jordanvill, N.Y. (U.S.A.).

The Orthodox Observer. Ὁ Ὀρθόδοξος Παρατηρητής, Year

XXXVII, Febr., Mars, April, May, June 1971, No 611, 612, 613, 614, 615, New York.

Ostkirchiche Studien, 20. Band, März 1971, Helf 1, Würzburg.

Proche Orient Chrétien, tom. XXI, 1971, fasc. 1, Jérusalem.

Syndesmos News, No 3, May 1971, Beirut/Lebanon.

Témoinage et Pensée Orthodoxes, Bulletin de l' Archevéché Orthodoxe Grec en France - Exarchat du Patriarcat Oecuménique, 1re Année, No 2, Juin 1971, Paris.

Τύπος. Bureau de la Bonne Presse Agence d' Informations Athènes. Bulletin Chatholique, Année V. Mars - Avril, Mai - Juin 1971, No 49 - 50, 51 - 52, Athènes.

Unidad Cristiana. Oriente Cristiano, Ano XXI, Abril - Junio 1971, No 2, Madrit.

St. Vladimir's Theological Quarterly, vol. 15, No 1 - 2, 1971, Crestwood, Tuckahoe, N.Y.

Ἀκτῖνες, ἔτ. 34, Μάϊος, Ἰούνιος, Ἰούλ. - Σεπτ. 1971, ἀριθ. 321, 322, 323, Ἀθῆναι.

Ἀναπαλμοί, ἔτ. Α', Ἰούν. 1971, τεῦχ. 8, Ἀθῆναι.

Ἀπολύτρωσις, περίοδ. Δ', ἔτ. ΚΣΤ', Ἰούν. 1971, ἀριθ. 306, Θεσσαλονίκη.

Ἀστὴρ τῆς Ἀνατολῆς. Μην. περιοδ. εὐαγγελικῶν ἀρχῶν, ἔτος 114, Ἰούν., Ἰούλ. - Αὔγ. 1971, ἀριθ. 6, 7 - 8, Ἀθῆναι.

Διδαχή, ἔτ. ΚΕ', Μάϊος 1971, τεῦχ. 266, Καλαμάτα.

Ἐκκλησία, ἔτ. ΜΗ', 1/15 Μαΐου - 1 Ἰουλ. 1971, τεύχη 11 - 15, Ἀθῆναι.

Ἑλληνικὰ Θέματα, περίοδ. Β', ἔτ. ΙΣΤ', ἀριθ. 180, 181, 182 - 3, Φεβρ., Μάρτ., Ἀπρίλ. - Μάϊος 1971, Ἀθῆναι.

Ὁ Ἑλληνισμὸς τοῦ Ἐξωτερικοῦ, ἔτ. 22, ἀριθ. 220, Μάϊος 1971, Θεσσαλονίκη.

Ἐνορία, ἔτ. ΚΣΤ', ἀριθ. 499, 500, 501, 1 Ἰουν. - 10 Ἰουλ. 1971, Ἀθῆναι.

Ἐνοριακοὶ Παλμοί, ἔτ. Ε', περίοδ. Β', Ἰούν., Ἰούλ. - Αὔγ. 1971, ἀριθ. 42, 43 - 44, Θεσσαλονίκη.

Ἐπίσκεψις, ἔτ. 2, ἀριθ. 33, 34, 22 Ἰουν., 6 Ἰουλ. 1971, Chambésy - Genève, Suisse.

Ζωή, ἔτ. 61, ἀριθ. 2722 - 9, 3 Ἰουν. - 22 Ἰουλ. 1971, Ἀθῆναι.

Ἠπειρωτικὴ Ἑστία, ἔτ. Κ', τεύχ. 225 - 226 - 227, Ἰαν. - Φεβρ. - Μάρτ. 1971, Ἰωάννινα.

Καθολική, ἔτ. 43, ἀριθ. 1731 - 4, 29 Ἰουν. - 20 Ἰουλ. 1971, Ἀθῆναι.

Καινὴ Κτίσις, ἔτ. 48, ἀριθ. 699 - 700, 701, Μάϊος - Ἰούν., Ἰούλ. 1971, Ἀθῆναι.

Κλῖμαξ Ἐνοριακή, ἔτ. Α', ἀριθ. 6, Ν. Τρίγλια Χαλκιδικῆς.

Ὁ Κόσμος τῆς Ἑλληνίδος, ἔτ. ΙΗ', Ἰούν., Ἰούλ. - Αὔγ., Σεπτ. 1971, ἀριθ. 180, 181, Ἀθῆναι.

Ὁσία Εἰρήνη Χρυσοβαλάντου, ἔτ. ΙΒ', ἀριθ. 126, 127, Μάϊος, Ἰούν. 1971, Ἀθῆναι (Ἱ. Μονὴ Λυκοβρύσεως Ἀττικῆς).